

ДАВНО ПРЕДУЗЕЋЕ ЗА НАЦИОНАЛНЕ ПАРКОВЕ
ЦРНЕ ГОРЕ с.р.о.
01-712
Подгорица, 21.03.2022

Национални парк
ЛОВЋЕН

Plan upravljanja NP Lovćen 2021-2025.

NACRT

НАЦИОНАЛНИ ПАРКОВИ
ЦРНЕ ГОРЕ

Podgorica, mart 2022. godine

Plan upravljanja NP Lovćen rađen je tokom 2019. godine, a radni tim za izradu Plana upravljanja bio je sačinjen od zaposlenih koji su u periodu izrade dokumenta bili na navedenim pozicijama u Javnom preduzeću za nacionalne parkove Crne Gore

Koordinator tima

Mr Nela Vešović Dubak, dipl. biolog
Pomoćnik direktora JPNPCG za održivi razvoj i turizam

Rukovodilac radnog tima

Dr Aleksandar Mijović, dipl. biolog
Šef Službe za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj

Članovi ekspertskog tima

Dr Aleksandar Mijović, *dipl. biolog*
Mr Nela Vešović Dubak, *dipl. biolog*
Hajdana Ilić Božović, *dipl. biolog*

Članovi operativnog tima

Slavica Đurišić, *stručni saradnik za floru i vegetaciju*
Mr. Slobodan Stijepović, *stručni saradnik za šumarstvo*
Mr. Nela Vešović Dubak, *spec ornit.*
Hajdana Ilić Božović, *šef Službe za promociju, edukaciju i turizam*
Mr. Maša Vučinić, *stručni saradnik za floru i vegetaciju*
Mr. Stevan Marić, *stručni saradnik za ribarstvo*
Radmila Adžić, *stručni saradnik za zaštitu kulturno-istorijskog nasljeđa*
Belma Šestović, *stručni saradnik za zaštitu faune*
Mr. Mojaš Đurović, *stručni saradnik za zaštitu životne sredine*
Aleksandra Vujović, *rukov. Odjeljenja za međunarodne projekte i saradnju*
Ranko Rajković, *stručni saradnik za faunu*
Radmila Mitrović, *stručni saradnik za zaštitu prostora*

Veselin Živanović, *direktor NP Lovćen*
Marinela Đuretić, *pomoćnica direktora za finansije*
Dr. Veselin Luburić, *savjetnik direktora*
Snežana Vukotić, *stručni saradnik za etnografsko nasljeđe*
Srećko Grabovica, *stručni saradnik za odnose sa posjetiocima*
Ana Uskoković, *stručni saradnik za marketing u turizmu*

SADRŽAJ

1. UVOD	7
1.1. CILJ IZRADE PLANA UPRAVLJANJA	7
1.2. ZAKONODAVNI, PLANSKI I STRATEŠKI OKVIR	7
1.2.1. KATEGORIJA NACIONALNI PARK – ZAŠTIĆENO PRIRODNO DOBRO U MEĐUNARODNOM I NACIONALNOM KONTEKSTU	9
1.2.2. METODOLOŠKI PRISTUP IZRADI PLANA UPRAVLJANJA	10
1.3. NADLEŽNOSTI I NAČIN UPRAVLJANJA U NACIONALNOM PARKU	11
1.3.1. Organizacija JPNPCG i NP Lovćen	11
2. STANJE U NP LOVĆEN	13
2.1. PRIRODNE ODLIKE	13
2.1.1. Geomorfologija, geologija i zemljište na prostoru nacionalnog parka i šireg područja	13
2.1.2. Klimatske prilike	14
2.1.3. Hidrološki sistem – površinske i podzemne vode	15
2.1.4. Predione odlike nacionalnog parka i šireg područja	15
2.1.5. Flora i vegetacija	16
2.1.6. Fauna	19
2.2. STVORENE VRIJEDNOSTI	23
2.2.1. Kulturno i etnografsko nasljeđe	23
2.2.2. Socio-ekonomske odlike	25
2.2.3. Stanovništvo, demografija i naselja	25
2.2.4. Privredne i društvene djelatnosti	25
2.2.5. Javna infrastruktura	27
2.2.6. Turistička infrastruktura	28
2.2.7. Informativni i edukativni sadržaji za posjetioce	29
2.3. SARADNJA SA I DOMAĆIM I MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA	30
2.3.1. Saradnja sa domaćim organizacijama i lokalnim zajednicama	30
2.3.2. Saradnja sa međunarodnim i regionalnim organizacijama	30
2.4. ZONIRANJE NP LOVĆEN	31
2.5. UPRAVLJANJE I SPROVOĐENJE MJERA ZAŠTITE	33
2.5.1. Upravljanje prirodnim resursima	33

2.5.2. Upravljanje posjetiocima.....	35
2.5.3. Fizička zaštita.....	36
2.5.4. Stručna zaštita	36
2.6. MONITORING I ISTRAŽIVANJA U PRETHODNOM PERIODU.....	37
2.6.1. Monitoring i istraživanja flore i vegetacije.....	37
2.6.2. Monitoring i istraživanja faune	44
2.6.3. Monitoring i istraživanja kulturno-istorijskog nasljeđa.....	45
2.6.4. Monitoring i istraživanja etnografskog nasljeđa.....	45
2.7. UTICAJI NA ŽIVOTNU SREDINU I STANJE BIODIVERZITETA NA PROSTORU NACIONALNOG PARKA	46
2.7.1. Uticaji na životnu sredinu	46
2.7.2. Stanje biodiverziteta	47
2.8. INSTITUCIONALNA PITANJA RAZVOJA, IZAZOVI, PROBLEMI, OGRANIČENJA, PRIJETNJE, ŠANSE I MOGUĆNOSTI ZA UPRAVLJANJE OČUVANJEM NP LOVČEN	50
3. DUGOROČNA VIZIJA I STRATEŠKI CILJEVI ZA UPRAVLJANJE NP LOVČEN.....	52
3.1. TABELA CILJEVA I AKTIVNOSTI PLANA UPRAVLJANJA	53
3.2. DINAMIKA, SUBJEKTI REALIZACIJE I NAČIN OCJENE SPROVOĐENJA PLANA UPRAVLJANJA	65
3.2.1. Definicija nosilaca realizacije Plana upravljanja.....	65
3.2.2. Način ocjene sprovođenja i indikatori praćenja uspješnosti Plana upravljanja.....	66
3.2.3. Smjernice za naučnoistraživački rad	66
3.2.4. Smjernice i prioriteti za zaštitu i održivi razvoj nacionalnog parka	66
4. FINANSIJSKA SREDSTVA ZA SPROVOĐENJE PLANA	68
4.1. Procjena sredstava za realizaciju plana upravljanja	68
5. KAPITALNE INVESTICIJE.....	69
6. SMJERNICE I PREPORUKE.....	71
<i>LITERATURA</i>	72

Tabele, mape i grafikoni u dokumentu

Tabela 1: Učešće šuma, šumskog zemljišta i nešumskog zemljišta u odnosu na površinu Parka

Tabela 2: Zastupljenost šumskih vrsta drveća u odnosu na ukupnu površinu šuma i šumskog zemljišta

Tabela 3: Herpetofauna NP Lovćen

Tabela 4 : Kriterijumi zaštite i ugroženosti identifikovanih vrsta ptica

Tabela 5: Sisari prisutni na teritoriji NP Lovćen i njihov status zaštite

Tabela 6: Nepokretna kulturna i potencijalna kulturna dobra u NP Lovćen i zaštitnoj zoni

Tabela 7: Pješačke staze u NP Lovćen

Tabela 8: Biciklističke staze u NP Lovćen

Tabela 9: Broj nacionalno i međunarodno značajnih biljnih taksona u flori NP sadržanih u bazi

Tabela 10: Zastupljenost nacionalno značajnih taksona u flori NP na međunarodnim listama

Tabela 11: Zastupljenost osjetljivih biljnih vrsta NP po IUCN kategorizaciji (EU IUCN Red List) i populacioni trend vrsta

Tabela 12: Konzervacijski status biljnih vrsta na preliminarnoj crvenoj listi CG u odnosu na EU-IUCN Red list

Tabela 13: Status značajnih biljnih vrsta na nacionalnim i međunarodnim listama

Tabela 14: Defolijacija kruna drveća

Tabela 15: Procentualni odnos oštećenja stabala u odnosu na uzročnike evidentirane na premjernim površinama

Mapa 1: Grafički prikaz pedoloških karakteristika na prostoru NP Lovćen

Mapa 2: Šume i šumsko zemljište u NP Lovćen

Mapa 3: Granice i režimi zaštite u NP Lovćen

Grafik 1: Broj posjetilaca u periodu 2015-2019. godina

Osnovni podaci	
Naziv zaštićenog područja	NP Lovćen
Kategorija zaštićenog područja	II
Godina proglašenja zaštićenog područja	1952. godina
Površina	6.220 ha
Međunarodni status	Međunarodno „Značajno područje za biljke” IPA (Important Plant Areas)
Karakteristični ekosistemi	Pet vegetacijskih pojaseva sa karakterističnim bukovim šumama i vegetacijom pašnjačkih kamenjara
Osnovni podaci o biodiverzitetu	1300 vrsta zeljastih i drvenastih biljaka, sa 139 endema Balkanskog poluostrva. Najmanje 16 vrsta gmizavaca i vodozemaca Raznovrsna ornitofauna sa oko 200 vrsta Prisutno je 8 vrsta krupnih sisara, kao i raznovrsna fauna slijepih miševa i glodara

1. UVOD

1.1. CILJ IZRADE PLANA UPRAVLJANJA

Cilj izrade Plana upravljanja je realizacija mjera i aktivnosti kojima će se obezbijediti zaštita, održavanje, uređivanje i razvoj Nacionalnog parka Lovćen u periodu 2021-2025. godina.

Ovaj Plan upravljanja pripremljen je u skladu sa smjernicama iz Zakona o zaštiti prirode (Sl. list br. 54/2016 i 18/2019) i Prostornog plana područja posebne namjene za Nacionalni park Lovćen (Sl. list 34/14).

1.2. ZAKONODAVNI, PLANSKI I STRATEŠKI OKVIR

Nacionalni park Lovćen osnovan je 1952. godine na osnovu Zakona o proglašenju šumskih područja Durmitora, Lovćena i Biogradske gore za nacionalne parkove. Obuhvata centralni i najviši dio lovcenskog masiva, površine 6.220 ha. Krasi ga veoma bogat i raznovrstan biljni i životinjski svijet. Na prostoru Parka i užeg okruženja značajnu vrijednost predstavlja i bogato i raznovrsno kulturno-istorijsko nasljeđe.

Plan upravljanja za Nacionalni park Lovćen za 2021–2025. usvaja se na osnovu sljedećih osnovnih zakonskih i planskih dokumenata Crne Gore koji se tiču zaštite prirode:

- Zakon o zaštiti prirode („Sl. list CG“ br. 54/2016 i 18/2019)
- Zakon o nacionalnim parkovima („Sl. list CG“ br. 28/2014 i 39/2016)
- Prostorni plan područja posebne namjene za Nacionalni park Lovćen do 2020. godine (Sl. list CG br. 34/14)

Zakon o zaštiti prirode („Sl. list CG“ br. 54/2016 i 18/2019) je temeljni pravni dokument kojim se uređuje zaštita i očuvanje prirode u Crnoj Gori je. Ovaj zakon definiše kategorije zaštićenih područja, odgovorne institucije, kao i osnovne upravljačke dokumente za zaštićena područja. Prema Zakonu o nacionalnim parkovima, zaštita, unapređivanje i razvoj nacionalnih parkova je djelatnost od javnog interesa.

Pravni osnov za donošenje planova upravljanja nacionalnim parkovima sadržan je u članu 58 Zakona o zaštiti prirode, koji propisuje da Vlada Crne Gore donosi plan upravljanja na period od pet godina i implementira se kroz usvajanje godišnjih programa upravljanja. Plan upravljanja zaštićenim prirodnim dobrom je planski dokument kojim se planiraju mjere i aktivnosti zaštite i očuvanja zaštićenog prirodnog dobra, i predstavlja plansku osnovu za upravljanje i korišćenje prirodnog dobra za ekonomske, socijalne i ekološke namjene.

Zakonske odredbe za izradu Plana upravljanja date su i Zakonom o nacionalnim parkovima. Član 14 ovog zakona propisuje da planove upravljanja izrađuje privredno društvo (odnosno JPNPCG), uz prethodno pribavljeno mišljenje nadležnog ministarstva. Istim članom ovog zakona propisano je da Godišnji program upravljanja donosi odnosno JPNPCG, u skladu sa Prostornim planom posebne namjene i Planom upravljanja, uz prethodno pribavljenu saglasnost Ministarstva. Ovim zakonom definisane su granice, upravljanje parkom, zone posebne namjene zaštite i mjere uređivanja i unapređenja prirodnih dobara, kao i druga pitanja od značaja za korišćenje prirodnih dobara.

Ostala pravna regulativa: Zakon o šumama („Službeni list CG“, broj 40/11-dr.zakon i 47/15); Zakon o životnoj sredini („Službeni list CG“ broj 52/16, br.73/19); Zakon o upravljanju otpadom („Službeni list CG“, broj 64/11 i br. 39/16); Zakon o vodama („Službeni list CG“ broj 27/07, „Službeni list CG“ broj 32/11, 48/15, 52/16, 2/17 i 84/18); Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu („Službeni list RCG“ broj 80/05 i „Službeni list CG“ broj 59/11 i br. 52/16); Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu („Sl.list CG“, br.75/18); Zakon o zaštiti kulturnih dobara („Službeni list CG“ 49/10, 40/11 i 44/17); Zakon o poljoprivrednom zemljištu („Službeni list RCG“, broj 15/92 59/92 i Službeni list CG“, broj 32/11); Zakon o putevima („Službeni list RCG“, broj 42/04 i Službeni list CG“, broj 54/09 i 36/11, 40/11 i 92/17); Zakon o turizmu i ugostiteljstvu („Službeni list CG“, br.2/18, br.4/18., 13/18, 25/19, 67/19); Zakon o energetici („Službeni list CG“, br.5/16, 51/17); Zakon o divljači i lovstvu („Službeni list CG“, broj 52/08, 40/11 i 48/15); Zakon o slatkovodnom ribarstvu (Sl.list CG br.17/18).

Planski i strateški okvir

Plan upravljanja uključuje opredjeljenja definisana obavezujućim domaćim planskim dokumentima, kao i domaćim i međunarodnim konvencijama i strategijama. U prvom redu to su:

- Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine
- Prostorni plan posebne namjene za Nacionalni park Lovćen do 2020. godine
- Prostorni i urbanistički planovi Prijestonice Cetinje i opština čije prostore pokriva nacionalni park
- Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine
- Strategija sa planom razvoja šuma i šumarstva (2014-2023)
- Nacionalna strategija biodiverziteta s Akcionim planom (NBSAP) za period 2016-2020
- Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine

Prostorni plan Crne Gore do 2020.godine pruža generalni okvir za prostorni razvoj teritorije Crne Gore i definiše opšte principe i ciljeve prostornog razvoja zasnovane na održivom razvoju, kao i posebnih ciljeva područja i podpodručja, kao i odgovarajućih principa prostornog razvoja zasnovanih na održivom razvoju. Takođe, ovaj plan daje smjernice za kreiranje sektorskih politika i detaljnih prostorno-planski dokumenata na državnom i lokalnom nivou.

Planska osnova za izradu Plana upravljanja je Prostorni plan područja posebne namjene za NP Lovćen. Usklađenost Plana upravljanja, kao strateškog dokumenta i osnove za upravljanje sa Prostornim planom je od izuzetnog značaja za zoniranje Parka. Plan uključuje uređenje, korišćenje i namjenu prostora, politike očuvanja, zaštitu prirode i kulturno-istorijskog nasleđa, strategiju razvoja, smjernice za sprovođenje i realizaciju plana kao i zoniranje prema različitim tipovima korišćenja. U okviru ovog Plana urađene su i zone detaljne razrade pojedinih zona i lokaliteta.

Usklađenost Prostornog plana kao temeljnog zakonskog i planskog dokumenta i Plana upravljanja koji je strateški dokument i ključna odrednica za upravljanje, aktivnosti i djelatnosti očuvanja, od značaja je i za zoniranje Parka. Zoniranje je u Prostornom planu napravljeno prema glavnim ciljevima očuvanja i namjenama korišćenja, a u Planu upravljanja je isto detaljnije definisano zbog upravljačkih akcija i mjera zaštite u svakoj zoni.

Prostorni plan daje smjernice, dok Plan upravljanja dodatno određuje operativne segmente upravljanja zaštićenim područjima.

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. usaglašena je sa novim politikama i strategijama i odražava viziju održivog razvoja kao svoju suštinu. Strategija unapređuje nacionalnu politiku održivog razvoja uzimajući u obzir rezultate sprovođenja prethodne NSOR i zahtjeve procesa pridruživanja Crne Gore EU. Ovom strategijom se definišu ekosistemske usluge i predviđaju direktne mjere za biodiverzitet - unapređenje sistema zaštićenih područja,

unapređenje podataka o biodiverzitetu i smanjenje pritiska na biodiverzitet. Osim direktnih mjera, NSOR predviđa i integraciju pitanja biodiverziteta u sektorske politike, kao i mobilizaciju sredstava za zaštitu životne sredine kroz uključivanje novih ekonomskih instrumenata.

Nacionalna strategija biodiverziteta s Akcionim planom (NBSAP) za period 2016-2020. predstavlja ključni dokument zaštite prirode kojim se određuju dugoročni ciljevi i smjernice očuvanja biološke i predione raznovrsnosti. Izrada NBSAP je jedna od značajnih obaveza svih ugovornih strana UN Konvencije o zaštiti biodiverziteta. Nacionalnom strategijom biodiverziteta sa Akcionim planom za period 2016-2020, uspostavljen je strateški okvir za primjenu Konvencije, uključujući mjere i akcije za dostizanje i Aiči (Aichi) ciljeva u skladu sa Strateškim planom za očuvanje biodiverziteta 2011-2020 i Strategijom EU za zaštitu biodiverziteta do 2020.

Strategija razvoja šumarstva za period 2014–2023. godina integriše zaštitu biodiverziteta kroz ekosistemski pristup gazdovanju šumama i zaštiti prirode, regulaciju prava korišćenja pašnjaka i šuma, integraciju zahtjeva Natura 2000 u planove gazdovanja šumama, unapređenje upravljanja šumama u nacionalnim parkovima, unapređenje sistema zaštite od požara, održivo korišćenje nedrvenih šumskih proizvoda.

Nacionalna strategija za transpoziciju, implementaciju i primjenu pravne tekovine EU u oblasti životne sredine i klimatskih promjena s Akcionim planom za period 2016-2020. usvojena je da bi se postigla postepena i puna transpozicija ukupne pravne tekovine EU za Poglavlje 27 - Životna sredina i promjena klime u pravni sistem Crne Gore.

Master plan - Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020. godine prepoznaje područje Skadarskog jezera kao područje izuzetnog turističkog potencijala, prije svega za razvoj izletničkog, nautičkog, seoskog i sportskog turizma. Skadarsko jezero i Prijestonica Cetinje, zbog svog istorijskog značaja, raznolikosti flore i faune i impresivnog pejzaža, čine jedan od šest klastera na koje je prema ovom dokumentu, Crna Gora podijeljena kao destinacija.

Konvencije

Crna Gora je potpisnik značajnih međunarodnih ugovora u oblasti zaštite prirode, među kojima je jedan od osnovnih Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (CBD, ratifikovana 2006. godine). Najvažniji ciljevi CBD su zaštita biološkog diverziteta, održivo korišćenje njegovih komponenti i pravedna raspodjela koristi od upotrebe genetskih resursa. Kroz promovisanje ekosistemskog pristupa, ova Konvencija daje poseban značaj međusobnim odnosima između očuvanja i održivog korišćenja prirodnih resursa i održivog razvoja ljudskih zajednica.

Pored CBD, Crna Gora je potpisnica Konvencije o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine (UNESCO konvencija), Konvencije o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (Bonska konvencija), Konvencije o očuvanju divlje flore i faune prirodnih staništa (Bernska konvencija), Konvencije o međunarodnoj trgovini ugroženim vrstama divlje flore i faune (CITES konvencija).

1.2.1. KATEGORIJA NACIONALNI PARK – ZAŠTIĆENO PRIRODNO DOBRO U MEĐUNARODNOM I NACIONALNOM KONTEKSTU

Prema smjernicama IUCN za primjenu upravljačkih kategorija u zaštićenim područjima, nacionalni parkovi su „velika prirodna ili gotovo prirodna područja izdvojena radi zaštite cjelokupnih ekosistema, vrsta i procesa koji se u njima odvijaju, koja omogućavaju duhovne, naučne, edukativne i rekreativne aktivnosti i posjete“.

„Međunarodno priznati nacionalni parkovi“, pripadaju IUCN kategoriji II i na njima se na najmanje 75% površine upravlja radi očuvanja i zaštite ekoloških procesa u prirodi.

Prema članu 22 Zakona o zaštiti prirode „Nacionalni park je prirodno područje kopna ili područje mora, odnosno kopna i mora koje je određeno da štiti ekološki integritet jednog ili više ekosistema za sadašnje i buduće generacije, radi onemogućavanja neadekvatnog korišćenja prirodnih dobara ili drugih štetnih radnji i aktivnosti i obezbjeđivanja duhovnih,

naučnih, obrazovnih, rekreativnih potreba i potreba posjetilaca koje su saglasne sa očuvanjem životne sredine i kulture.

U nacionalnom parku zabranjeno je vršiti radnje i aktivnosti i obavljati djelatnosti kojima se ugrožava izvornost prirode “.

Prema domaćem zakonodavstvu (Zakon o zaštiti prirode i Zakon o nacionalnim parkovima), svi nacionalni parkovi u Crnoj Gori odgovaraju kategoriji II.

Nacionalni park Lovćen identifikovan je kao IPA (Important Plant Area) područje, i kao potencijalna EMERALD (Emerald Network of Areas of Special Conservation Interest- AsCI) i NATURA 2000 područja, po osnovu primjene Bernske konvencije i EU Habitat direktive.

NP Lovćen je, kao i svi nacionalni parkovi u Crnoj Gori, član Asocijacije Parkova Dinarskog luka, čija osnovna misija je očuvanje bioraznolikosti i prirodnih fenomena mreže zaštićenih područja u regionu Dinarida, promovisanje brenda „Dinarski parkovi - neotkriveni svijet“, održivi regionalni razvoj i kvalitet života u regiji.

1.2.2. METODOLOŠKI PRISTUP IZRADI PLANA UPRAVLJANJA

Zakonom o zaštiti prirode (Sl. list CG br. 54/16) definišana je obaveza upravljača zaštićenog prirodnog dobra da izradi Plan upravljanja, koji se donosi na period od pet godina. Metodologija izrade Plana upravljanja u najvećoj mjeri je definisana kroz propisani sadržaj ovog planskog dokumenta koji se navodi u zakonu.

Članom 59 Zakona o zaštiti prirode definisan je sadržaj planova upravljanja i propisano da plan upravljanja sadrži:

- 1) prikaz prirodnih resursa i korisnika zaštićenog područja;
- 2) ocjenu stanja zaštićenog područja;
- 3) dugoročne ciljeve zaštite i održivog razvoja;
- 4) analizu i ocjenu uslova za ostvarivanje ciljeva zaštite;
- 5) mjere zaštite, očuvanja, upravljanja, unaprjeđivanja i korišćenja zaštićenih područja;
- 6) način sprovođenja zaštite, korišćenja i upravljanja zaštićenim područjem;
- 7) prioritetne aktivnosti na očuvanju, održavanju i monitoringu prirodnih i drugih vrijednosti i segmenata životne sredine;
- 8) prostornu identifikaciju planskih namjena i režima korišćenja zemljišta;
- 9) smjernice za naučnoistraživački rad;
- 10) razvojne smjernice, smjernice i prioritete za zaštitu i očuvanje zaštićenog područja uz uvažavanje potreba lokalnog stanovništva;
- 11) planirane aktivnosti na održivom korišćenju prirodnih resursa, razvoju i uređenju prostora;
- 12) aktivnosti na promociji i valorizaciji zaštićenog područja;
- 13) način saradnje sa lokalnim stanovništvom, vlasnicima i korisnicima nepokretnosti;
- 14) dinamiku i subjekte realizacije plana upravljanja i način ocjene sprovođenja;
- 15) sredstva potrebna za sprovođenje mjera zaštite i izvore obezbjeđivanja sredstava;
- 16) indikatore praćenja uspješnosti realizacije plana;
- 17) druge elemente od značaja za upravljanje područjem.

Zakonom utvrđeni sadržaj plana upravljanja i činjenica da on mora biti usaglašen sa PPPN NP Lovćen, planskim dokumentom višeg reda, opredijelili su metodološki pristup za njegovu izradu. Za izradu ovog plana upravljanja korišćene su smjernice date u priručniku IUCN za upravljanje zaštićenim područjima - „Guidelines for Application of Protected Area Management Categories“, koji je bio značajan vodič i instrument za izradu savremenog plana upravljanja po principima najbolje međunarodne prakse.

Uvažavajući nacionalno zakonodavstvo i IUCN kriterijume, po kojima se u NP Lovćen upravlja kao zaštićenim prirodnim dobrom kategorije II, glavni cilj upravljanja u Parku je zaštita biodiverziteta i njegove odgovarajuće ekološke strukture, kao i podrška za ekološke procese, uz promociju obrazovanja i rekreacije.

1.3. NADLEŽNOSTI I NAČIN UPRAVLJANJA U NACIONALNOM PARKU

Javno preduzeće obavlja funkcije, zaštite razvoja i unapređenja nacionalnih parkova, odnosno:

- Preduzima mjere i aktivnosti za ostvarivanje utvrđene politike u upravljanju, korišćenju, zaštiti, razvoju i unapređivanju nacionalnih parkova;
- Stara se o sprovođenju plana upravljanja i donosi godišnji program upravljanja sprovodi mjere zaštite u skladu sa režimom zaštite;
- Obavlja i druge poslove utvrđene zakonom i aktom o osnivanju.

Javnim preduzećem upravlja Upravni odbor, a organ rukovođenja je direktor. Upravni odbor i direktora imenuje Vlada Crne Gore, na predlog resornog ministarstva, i to na period od 4 godine. Upravni odbor ima pet članova, tri člana imenuju se iz reda naučnih i stručnih radnika, a dva člana iz reda stručnih lica zaposlenih u preduzeću. Članovi Upravnog odbora imenuju se na period od četiri godine i mogu biti ponovo imenovani.

Kao organ Upravnog odbora predviđen je Naučni savjet koji ima savjetodavnu ulogu.

Unutrašnje uređenje javnog preduzeća određeno je: Statutom i Pravilnikom o organizaciji i sistematizaciji radnih mjesta.

Statutom Javnog preduzeća za nacionalne parkove Crne Gore iz 2011. godine, definisane su upravljačke djelatnosti u nacionalnim parkovima koje se sprovode radi zaštite i očuvanja biodiverziteta. Između ostalih, to su:

- sprovođenje mjera zaštite u skladu sa režimom zaštite;
- praćenje stanja u nacionalnim parkovima i dostavljanje podataka organu uprave nadležnom za poslove zaštite prirode i pravnom licu;
- obezbjeđivanje nesmetanog odvijanja prirodnih procesa i održivog korišćenja nacionalnih parkova;
- poštovanje Pravilnika o unutrašnjem redu u nacionalnim parkovima.

1.3.1. Organizacija JPNPCG i NP Lovćen

Nacionalnim parkovima upravlja Javno preduzeće za nacionalne parkove Crne Gore (JPNPCG). JPNPCG je osnovano 1992. godine sa sjedištem u Podgorici, sa ciljem jedinstvenog upravljanja nacionalnim parkovima.

Unutrašnje organizacione jedinice JP su: Nacionalni park Biogradska gora, Nacionalni park Durmitor, Nacionalni park Lovćen, Nacionalni park Skadarsko jezero i Nacionalni park Prokletije.

Radi obavljanja zajedničkih poslova i objedinjenih funkcija, na nivou JP formirane su Službe zajedničkih poslova sa sjedištem u Podgorici:

- Služba direktora;
- Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj;
- Služba za promociju, marketing i turizam;
- Služba za projekte i međunarodnu saradnju;
- Služba za kadrovske, pravne i opšte poslove;
- Služba finansija;
- Služba za kontrolu i monitoring;
- Služba za logistiku;

U okviru organizacionih jedinica, formirane su sljedeće službe:

- Služba za fizičku zaštitu;
- Služba za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture;
- Odeljenje za stručno-administrativne poslove;
- Odeljenje za naplatu;

NP Lovćen u okviru Javnog preduzeća posluje kao njegova organizaciona jedinica sa službama i zaduženjima regulisanim unutrašnjim aktima.

Uprava NP Lovćen smeštena je na Ivanovim koritima i u kancelariji u Cetinju.

2. STANJE U NP LOVČEN

2.1. PRIRODNE ODLIKE

2.1.1. Geomorfologija, geologija i zemljište na prostoru nacionalnog parka i šireg područja

Geomorfološke karakteristike

Prostorni položaj planine Lovćen u geomorfološkom smislu se poklapa sa njegovim geografskim položajem. Geološki sastav i tektonski sklop terena uz sadejstvo površinskih sila dao je geomorfološku sliku Lovćena sa svim svojim karakteristikama i osobenostima. Lovćen je primorska planina, udaljena od mora 4-5km, sa najvišom kotom na Štirovniku (1749m), što uslovljava izražene nagibe terena prema sjeverozapadu, zapadu i jugoistoku, odnosno pad terena i do ispod 100mnnv.

Prostor Lovćena je izgrađen od karbonatnih sedimenata veoma pogodnih za proces karsifikacije. Uz sadejstvo klimatskih uslova (naročito tokom mezozoika i kenozoika), stvoren je teren sa svim pojavama, procesima i oblicima kraša. Na Lovćenu su zastupljene kraške površi (dio kraške površi Stare Crne Gore), krška polja (Njeguško), doline, vrtače, uvale, škrape, jame i pećine, povremeni i stalni izvori, krška vrela, izvori bočatne vode, estavele, krške izdani i drugi oblici površinskog i podzemnog reljefa. Prisutni su i tragovi glacijalne erozije u obliku glacijalnih sedimenata-morena, kao i tragovi fluvijalne erozije na koje ukazuju skraćene suve, viseće i slijepe doline. Tragovi jezerske erozije su vidljivi na obodu jezera pod Jezerskim vrhom, po obodu vrtače Blatište i u Njeguškom polju.

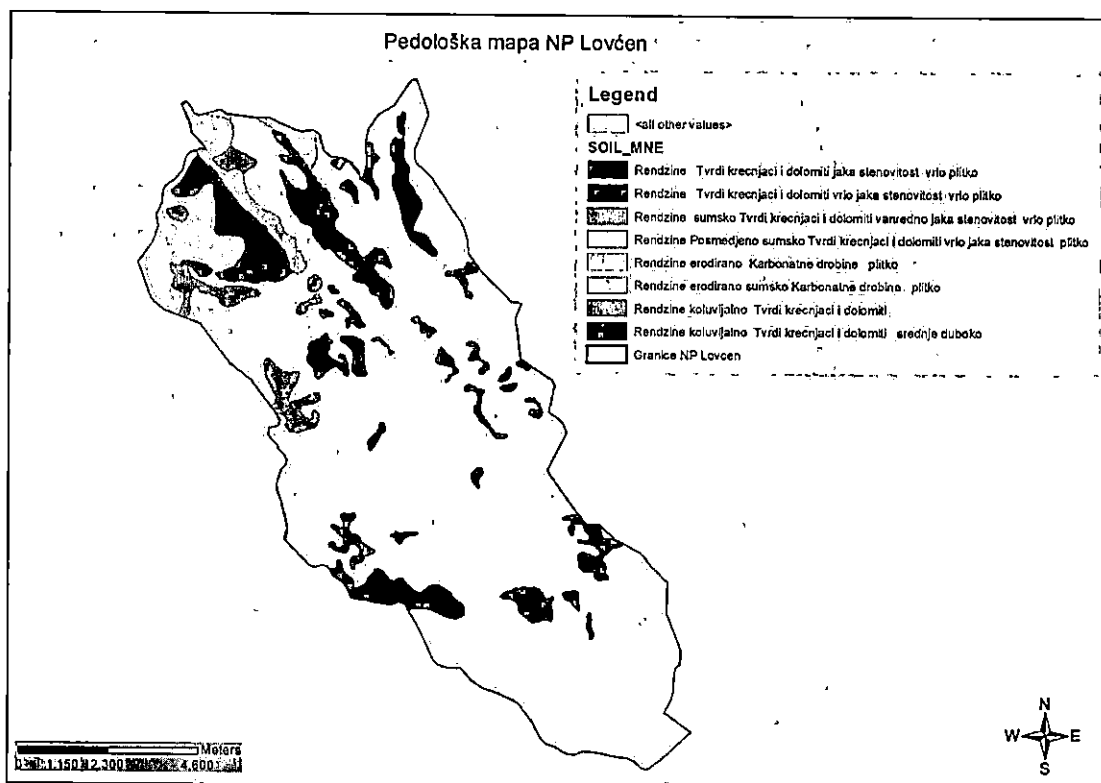
Geologija

Geološka građa prostora planine Lovćen ukazuje na dosta burnu geološku evoluciju tih terena, sa znatnim i dosta različitim uslovima u dva odvojena regiona koji danas pripadaju geotektonskim jedinicama - zoni visokog krša i Cukali zoni. Veći dio prostora planine pripada zoni visokog krša i izgrađen je uglavnom od mezozojskih karbonatnih sedimenata krečnjaka i dolomita i njihovih prelaznih varijeteta. Karakteristična za tektoniku terena ovog prostora je najvažnija i najveća razlomna struktura kroz planinu Lovćen. Mezozojski karbonatni kompleks zone visokog krša je od sjeveroistoka ka jugozapadu navučen na litološki kompleks Cukali zone. Te dvije jedinice razdvaja regionalni razlom čiji je prostorni položaj regionalno gledano - Dinarski, a lokalno odstupa od dinarskog pravca zbog složenih naprezanja i pokreta ovog dijela litosfere Dinarida. Veliki broj i položaj razlomnih i nabornih struktura daje prostoru izgled nepravilnog mozaika. Lovćen i njegovi obodni tereni izgrađeni su od brojnih stratiografsko-ficijalno-litoloških članova mezozojske i kenozojske starosti.

Pedologija

Na prostoru Parka postoje dvije grupe zemljišta: grupa smeđih zemljišta i grupa crnice (buavice). Smeđa zemljišta su obrazovana na flišu i krečnjacima sa proslojcima, glinaca i laporovitim sedimenata. Po razvijenosti ova zemljišta su plitka i srednje duboka. Njihovom razvoju pogodovala je erozija i krčenje šuma i formiranje terasa na kojima je ovo zemljište dublje, dok je izvan terasa plitko i veoma podložno eroziji. Crnice su na prostoru Lovćena više zastupljene od grupe smeđih zemljišta.

Područje Parka je dio krečnjačke visoravni starocrnogorskog holokarsta, a ovo zemljište je razvijeno na erodiranim krečnjacima. Glavne poljoprivredne površine formirane su na flišnom terenu i u kraškim poljima, dok su manje obradive površine u uvalama, vrtačama i dolovima, kojih ima dosta na Lovćenu.

Mapa 1: Grafički prikaz pedoloških karakteristika na prostoru NP Lovćen

2.1.2. Klimatske prilike

Izuzetnost klimatskih karakteristika područja NP Lovćen ogleda se u interakciji morskih i planinskih vazdušnih strujanja. Na relativno malom prostoru susrijecu se uticaji sredozemne, planinske i umjereno-kontinentalne klime. Neposredna blizina mora snažno modifikuje blagu planinsku klimu kakvu ima veliki Dinarski planinski masiv. Veoma tople vazdušne struje iz sjeverne Afrike, prelaskom preko Sredozemlja u znatno transformisanom obliku prelaze preko oblasti planinskog zaleđa Jadranskog mora kome pripada ovo područje.

U ljetnjem periodu oblast Parka nalazi se između teritorija u kojoj sa jedne strane vladaju ekstremno visoke temperature i niske vlage (Bjelopavlićka ravnica), a sa druge strane je zona visokih temperatura i veoma izražene vlažnosti koja dominira crnogorskim primorjem.

Dok su u okruženju biometeorološki uslovi izuzetno nepovoljni, na području Parka vladaju ugodni klimatski parametri sa veoma povoljnim kombinacijama temperature i vlage. Lovćen sa okolinom predstavlja graničnu oblast između kontinentalne klime sa jedne strane i mediteransko-maritimne klime sa druge strane. Na ovom području surovost i ekstremnost kontinentalne klime je u velikoj mjeri amortizovana maritimnim uticajem.

Padavine

Ovaj prostor je poznat po izrazito velikoj količini padavina, posmatrano u srednjem višegodišnjem režimu padavina. Prosječna godišnja količina padavina kreće se oko 3000-4000 l/m². Od ukupne godišnje sume padavina oko 70% se infiltrira u podzemlje. Srednja maksimalna visina sniježnog pokrivača zabilježena u dugogodišnjem periodu kreće se oko 150cm. Srednji godišnji broj dana sa snijegom preko 50cm, kreće se od 10 u nižim, do 30 dana godišnje u višim predjelima područja Lovćena.

Temperatura

Srednja godišnja temperatura vazduha na području kreće se od 4-10°C. Planinski vrhovi imaju najnižu temperaturu, dok su niži predjeli eksponirani ka moru najtopliji, sa srednjom godišnjom temperaturom od oko 10°C.

Relativna vlažnost vazduha

Relativna vlažnost vazduha tokom jula mjeseca u središnjem dijelu dana kreće se od 55-65%, u januaru 70-80%. Prosječna godišnja relativna vlažnost kreće od 65-75%.

2.1.3. Hidrološki sistem – površinske i podzemne vode

Hidrogeološke karakteristike planine Lovćen posljedica su geološke građe, klimatskih i geomorfoloških karakteristika i njegovog geografskog položaja. Pored izrazito velikih količina padavina, zbog svog geološkog sastava, može se reći da je Lovćen bezvodna planina.

Na ovom području nema stalnih površinskih voda, i one su uglavnom podzemnog karaktera tipičnog za kraške terene, gdje su u karbonatnim stijenama usječene pukotine, sa krškim izdanima. Dubina karstifikacije je veoma velika, na šta ukazuje i primjer ponora na Ivanovim koritima, u vrtaći Blatište koja je na koti 1200mnv. Kao hidrološki fenomen, utvrđena je veza ovog ponora i vrulje Gurdić, koja se nalazi ispod nivoa mora.

Na čitavom prostoru Parka stalni i povremeni izvori su izdašnosti manje od 1,0 l/s i na ovom povelikom prostoru ne mogu se naći izvorišta veće stalne izdašnosti. Na najvišim kotama su izvori na obodu Jezerskog vrha i Štirovnika i po obodu uvale Ivanovih korita. Čuveni izvor Ivanova korita nalazi se sa lijeve strane puta koji preko Bostura ide prema Jezerskom vrhu. Izdašnost mu zavisi od režima padavina, a kaptiran je još krajem XIX vijeka.

2.1.4. Predione odlike nacionalnog parka i šireg područja

Planina Lovćen se nalazi na jugu primorskog lanca visokih planina dinarskog sistema i neposredno uz primorje naglo se diže do svojih najviših vrhova. Geografski, Lovćen zauzima položaj prema susjednim planinama Orjenu (1895m) na sjeverozapadu i Rumiji (1595m) na jugoistoku, između kojih se nalaze niži planinski vrhovi i masivi. Nekada se pod pojmom planine Lovćen podrazumijevao samo Jezerski vrh i područje Ivanovih korita i Štirovnika. Međutim, područje Lovćena i njegove podgorine zahvata znatno širi prostor u trouglu Bokokotorski zaliv-Budvansko polje-Cetinje. Njegov geografski položaj se približno poklapa sa geološko-tektonskim i geomorfološkim karakteristikama. Sa hidrološkog aspekta to je znatno širi prostor, na sjeverozapadu od Orahovačke Ljute, prema jugoistoku do regiona Skadarskog jezera. Lovćen pripada grupi primorskih planina, udaljen od mora samo 4-5km, sa najvišom kotom na Štirovniku 1749m, što uslovljava izražene nagibe terena prema sjeverozapadu, zapadu i jugoistoku, odnosno pad terena i do ispod 100 mnv.

NP Lovćen obuhvata centralni i najviši dio lovćenskog masiva, površine 6.220 ha. Smješten je u jugozapadnom dijelu Crne Gore, između Skadarskog basena, Bokokotorskog zaliva i Budvanske rivijere. Izdiže se u neposrednoj blizini mora, zatvarajući tako duge i vijugave bokeljske zalive, čineći zaleđe drevnom pomorskom gradu Kotoru.

Na relativno uskom području srijeću se brojni i raznovrsni oblici reljefa, naglašeni u središnjem dijelu planine, gdje se Lovćen najviše izdigao Štirovnikom i Jezerskim vrhom. Padine planine su kamenite, sa brojnim škrapama, jamama i dubokim vrtaćama, dajući krajolicima specifičan izgled.

Lovćenski prirodni pejzaž, iako je dijelom izmijenjen antropogenim uticajem, u geološkom, geomorfološkom i vegetacijskom pogledu predstavlja osnovnu vrijednost NP. To je pejzaž visokogorja Dinarskog holokarsta, čiji je reljef oblikovan umjerenim procesom glacijacije i snažnim procesom karstifikacije sa svim pojavnim oblicima.

Prirodni pejzaž čini razuđeni morfološki sklop planinskog lanca sa svim pojavnim oblicima „ljutog krša“, u kombinaciji sa šumskim pokrivačem i ogoljelim prostorima. Kraški pejzaž je

zastupljen u svim pojavnim oblicima. Glacijalni pejzaž je prisutan na najvišim vrhovima Lovcena, Štirovnika, Jezerskom vrhu, Babljaku, Treštenickom vrhu i Đurdevcu.

Kao ambijentalne cjeline izdvajaju se: Ivanova korita sa Malim i Velikim Bosturom, Dolovi sa Lokvama, Njeguši, Kuk, Majstori i Konjsko.

Svojevrsno se izdvajaju u arhitektonskom i građevinskom smislu lovcenske serpentine. Stari put od Kotora proteže se uz Lovćen do Njeguša, živopisnog planinskog sela, u kojem se nalaze rodne kuće Petra II Petrovića Njegoša, crnogorskog vladike, pjesnika i filozofa iz XIX vijeka. Monumentalni spomenik NP Lovćen je Njegošev mauzolej, podignut na Jezerskom vrhu.

2.1.5. Flora i vegetacija

Specifična flora NP Lovćen daje posebnu vrijednost ovom području. Endemi užeg rasprostranjenja, brojni, balkanski endemi i zakonom zaštićene biljne vrste, kao i raznovrsna i veoma bogata ljekovita, aromatična i medonosna flora, karakterišu ovaj Park.

Posebno važni taksoni za očuvanje genofonda i biodiverziteta su lokalni endemi, arealom ograničeni na područje Lovćena. Po literaturnim izvorima ukupno ih je šest: *Berteroa gintlilii*, *Edraianthus wettsteinii* subsp. *lovcenicus*, *Dianthus nicolai*, *Lamium lovcenicum*, *Verbascum abietinum* var. *lovcense*, *Serratula radiata* subsp. *letinensis*. Sem lovcenskog zvončića (*Edraianthus wettsteini* subsp. *lovcenicus*), ostali nalazi su ili taksonomski sporni (*Lamium lovcenicum*), ili još nijesu potvrđeni na terenu.

Pored lokalnih endema, značajno je i prisustvo balkanskih endema, a neki od njih su: *Viola pseudaeolica*, *Myosotis suaveolens*, *Dianthus ciliates* subsp. *dalmaticus*, *Saxifraga federici-augusti* subsp. *federici-augusti*, *Anthyllis aurea*, *Cerastium decalvans* subsp. *decalvans*, *Polygala croatica* i dr.

U flori Lovćena prisutni su i brojni relikti, biljke velike starosti, koji predstavljaju ostatke nekadašnje drevne flore. Najbrojniji su tercijski relikti (*Acer obtusatum*, *Corylus colurna*, *Ilex aquifolium*, *Ostrya carpinifolia*, *Staphylea pinnata*, *Taxus baccata*). Navedene biljke su cenobionti najočuvanijih i najizvornijih evropskih ekosistema. Značajne reliktno vrste su još i *Carpinus orientalis*, *Carpinus betulus*, *Celtis australis*, *Cotinus coggyria*, *Fagus sylvatica*, *Hedera helix*, *Myrtus communis*, *Osyris alba*. Malobrojni su predstavnici borealnih i kserotermnih relikata.

Specifičan spoj ekoloških uslova uticao je na razvoj složenih i raznovrsnih bioloških sistema. Osim prirodnih faktora, antropogeni faktor je značajno uticao na floru i vegetaciju ovog prostora. Nekada gusti šumski kompleksi, uglavnom bukovih šuma, dosta su prorijeđeni, čime su kraški elementi reljefa još više došli do izražaja.

Na vertikalnom profilu planinskog masiva Lovćen smjenjuje se nekoliko vegetacijskih pojaseva, pri čemu postoji jasna razlika između južnih i sjevernih padina. Klimatogena vegetacija najnižeg pojasa na južnim padinama predstavljena je vječnozelenim žbunastim zajednicama tj. makijom, koja je predstavljena asocijacijom *Orno-Quercetum ilicis*. Na južnoj podgorini proces degradacije se nije zaustavio na makiji, već je makija degradirana do garige, a gariga dalje do pašnjačkih kamenjara.

Iznad pojasa vječnozelene vegetacije na južnim padinama pruža se pojas bjelograbića (*Carpinus orientalis*), na koji se nadovezuje pojas crnog graba (*Ostrya carpinifolia*).

Šikare i niske šume crnog graba, koje pripadaju asocijaciji *Seslerio-Ostryetum carpinifoliae* su prvi vegetacijski pojas u Parku. Sprat drveća ove asocijacije je floristički siromašan i u njemu apsolutno dominira edifikator, crni grab (*Ostrya carpinifolia*), pored kog se mjestimično bilježe cer (*Quercus cerris*), javor (*Acer pseudoplatanus*) i jasen (*Fraxinus ornus*), a na većim nadmorskim visinama bukva (*Fagus sylvatica*). Sprat žbunja je floristički nešto raznovrsniji, zastupljen je podmladak drveća, kao i glog (*Crataegus monogyna*), javor (*Acer*

monspessulanum i *Acer campestre*), kleka (*Juniperus oxycedrus*), lijeska (*Corylus avelana*). Sprat zeljastih biljaka ove zajednice je prilično siromašan, zabilježeno je oko tridesetak vrsta, pri čemu su najčešće: *Aristolochia pallida*, *Sesleria automnalis*, *Pteridium aquilinum*. Zajednica crnog graba (*Ostrya carpinifolia*) se prostire između 800 i 1000m nadmorske visine, ali zavisno od ekspozicije postoje i odstupanja. Jako je degradirana, naročito u blizini naselja. Kao krajnji stadijum degradacije šume crnog graba, razvija se vegetacija pašnjačkih kamenjara koja pripada zajednici *Stipo-Salvietum officinalis*. Iako degradacioni stadijum, ovaj tip vegetacije je veoma značajan, jer je floristički jako bogat i predstavlja NATURA 2000 stanište (62A0 Istočno-submediteranski suvi travnjaci (*Scorzoneretalia villosae*). Karakteristične vrste ove asocijacije su *Salvia officinalis*, *Micromeria parviflora* i *Stipa bromoides*.

Na pojas crnog graba nadovezuju se bukove šume, koje su na osnovu florističkog sastava i ekoloških uslova izdvojene u dvije subasocijacije: *Fagetum montenegrinum seslerietosum* i *Fagetum montenegrinum subalpinum*. Pojas bukovih šuma se prostire između 1000 mnnv i 1650 mnnv, ali se bukva u uvalama spušta i do 800 mnnv. Karakteristične vrste asocijacije su: *Fagus sylvatica*, *Lathyrus vernus*, *Viburnum lantana*, *Rhamnus fallax*, *Cardamine bulbifera*. Diferencijalne vrste subasocijacije *F. montenegrinum seslerietosum* su *Sesleria automnalis*, *Aristolochia pallida*, *Fraxinus ornus*, *Quercus cerris*, *Ostrya carpinifolia*. Ova subasocijacija se direktno nadovezuje na pojas crnog graba. Diferencijalne vrste subasocijacije *F. montenegrinum subalpinum* su: *Ranunculus oreophilus*, *Cystopteris fragilis*, *Saxifraga rotundifolia*, *Polystichum lonchitis*. Subalpijska bukova šuma pokriva padine najviših vrhova Lovćena, iznad 1200 mnnv, ali se fragmenti ove subasocijacije po vrtačama i dubljim uvalama mogu naći i na manjoj nadmorskoj visini. Po vrhovima planine uglavnom je razvijena kao šikara, čija su stabla tanka i pri osnovi iskrivljena zbog pritiska snijega, dok se u uvalama razvija kao visoka šuma.

Strme južne padine Jezerskog vrha pokriva munika (*Pinus heldreichii*). Uglavnom se javlja u miješanim sastojinama sa crnim borom (*Pinus nigra*) na krečnjačkoj skeletnoj podlozi. Šume munike su nekad na Lovćenu imale širu distribuciju, ali ih je stanovništvo sjeklo, a intenzivna ispaša je otežavala obnavljanje. Danas se zna da se dominantno održala na nepristupačnim područjima.

Na krečnjačkim stijenama razvijena je vegetacija pukotinarki (hazmofite) endemične zajednice *Campanulo-Moltkeetum petraeae*, rasprostranjena na čitavom području Lovćena. Na strmim stranama najviših vrhova planine i na primorskim padinama nalazi se pionirska vegetacija točila zajednice *Drypetum linnaeanae*. Po uvalama i vrtačama, koje su pokrivene dubljim i plodnijim zemljištem su livade i oranice. U odnosu na rasprostranjenost šumske vegetacije i vegetacije pašnjačkih kamenjara, ovo su neznatne površine.

Na području Parka, dosadašnjim istraživanjima evidentirani su sledeći NATURA 2000 habitati:

3180 POVREMENA KRAŠKA JEZERA (TURLOZI)

6170 ALPIJSKE I SUBALPIJSKE KREČNJAČKE TRAVNE ZAJEDNICE

6520 PLANINSKE LIVADE KOSANICE

8120 KREČNJAČKI PLANINSKI I ALPIJSKI SIPARI (*THLASPIETEA ROTUNDIFOLII*)

8210 KREČNJAČKE STIJENE SA HAZMOFITSKOM VEGETACIJOM

95A0 VISOKO OROMEDITERANSKE ŠUME MUNIKE I MOLIKE

6170 ALPIJSKE I SUBALPIJSKE KREČNJAČKE TRAVNE ZAJEDNICE

8140 ISTOČNO MEDITERANSKI SIPARI

4090 ENDEMIČNE OROMEDITERANSKE JEŽOLIKE VRIŠTINE

62A0 ISTOČNO SUBMEDITERANSKI SUVI TRAVNJACI (*SCORZONERETALIA VILLOSAE*)

91KO ILIRSKE BUKOVE ŠUME

2.1.5.1. Šume

Šume u nacionalnim parkovima su šume posebne namjene. Predstavljaju naročite prirodne vrijednosti i prvenstveno su namijenjene za naučna istraživanja i nastavu, odmor i rekreaciju. Dakle, šume u nacionalnim parkovima su šume u kojima se prvenstveno ističu opštekorisne funkcije i imaju status javnog dobra. Takođe imaju višestruku ulogu u kontekstu klimatskih promjena, povećanog rizika od požara i drugih štetnih uticaja. Ističu bogatstvom biodiverziteta, sa različitim vrstama drveća i grmlja, što im osigurava stabilnost.

Šume zauzimaju 67% površine (4.189ha) i predstavljaju dominantan ekosistem u NP Lovćen. Dominiraju bukove šume *Fagetum montenegrinum montanum* koje su prisutne sa 3 subasocijacije - *F. montenegrinum sesleriesosum*, *F. montenegrinum viburnetosum*, *F. montenegrinum subalpinum*.

Nekada su na širem prostoru rasle raznovrsne šume bukve, javora, munike, ali su usljed različitih i dugotrajnih antropogenih uticaja prilično devastirane i uglavnom skoncentrisane na užu zonu Parka.

Areal bukovih šuma je diskontinuiran i često isprekidan pašnjačkim kamenjarima zajednice *Genisto-Globularietum belidifoliae*, koja je nastala degradacijom aktivnostima bukove šume. Endemična vrsta *Pinus heldreichii* (munika) raste na najvišim vrhovima - Štirovnik i Jezerski vrh (pojedinačno ili u grupama). Munika je u prošlosti ovdje bila znatno više rasprostranjena, ali je sječom došlo do drastičnog smanjenja njenog prisustva.

Na Lovćenu je zastupljen mali broj vrsta četinarskog drveća, sa vidno ograničenim arealom. Pošumljavanjem (1978) unešene su vrste bijeli bor (*Pinus silvestris*), smrča (*Picea excelsa*) i ariš (*Larix* sp.) u istoimenom dijelu zaravani Ivanova korita na lokalitetu Rupe - Blatište - Vrtače na površini od 19,40 ha. Imajući u vidu da ove četinarske šume nijesu na svojim prirodnim staništima, a nijesu se dobro ni prilagodile uslovima staništa, odlikuju se veoma sporim rastom, pa se može zaključiti da je njihova sadnja greška u ranijem gazdovanju.

Na sredini ovog lokaliteta - mjesto zvano Rupe, na manjem prostoru raste šuma *Pinus mugo* (bor krivulj), kao i na lokalitetu Mali Bostur. Na ovom prostoru registrovana je tisa (*Taxus baccata*). Ova vrsta je nekada bila česta u lovcenskim bukovim šumama).

Tabela 1: Učešće šuma, šumskog zemljišta i nešumskog zemljišta u odnosu na površinu Parka

Površine po vrsti zemljišta	Površina (ha)	Površina (%)
Šuma	3225,0	51,8
Šumsko zemljište	1000,0	16,1
Nije šuma i nije šumsko zemljište	1995,0	32,1
UKUPNO	6220,0	100,0

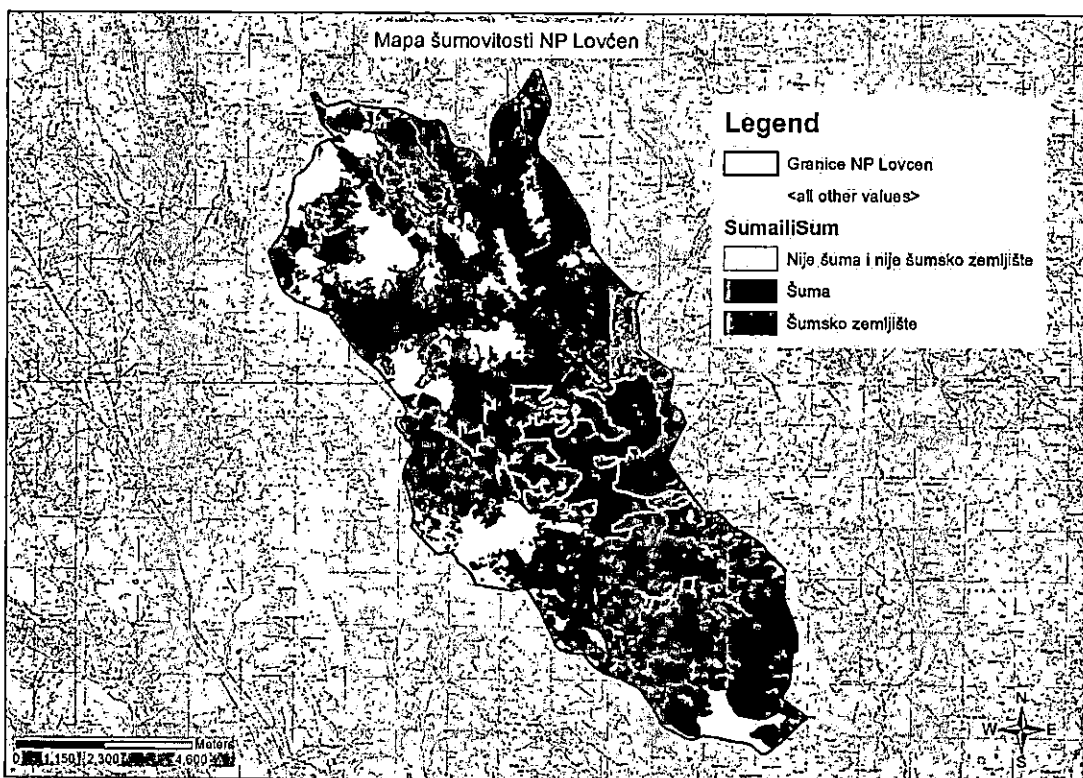
Tabela 2: Zastupljenost šumskih vrsta drveća u odnosu na ukupnu površinu šuma i šumskog zemljišta

Vrsta drveća	Površina	
	Ukupno (ha)	Šume (%)
šumsko zemljište	1000.0	23,6
bukva	3061.5	72,4
jasen crni	1.0	0.1
obični grab	125.2	3,0
crni grab	29.6	0.7
ostali lišćari	7.7	0.2
UKUPNO	4225.0 ha	100.0

Bukva je najrasprostranjenija vrsta u NP Lovćen i pokriva 72.4% ukupne površine šume i šumskog zemljišta. U odnosu na površinu šuma, bukva pokriva 95% površine, a zapreminski čini 98,6% drvene mase. Bukva kao glavna vrsta je na Lovćenu i visokog i izdanačkog porijekla, često je degradirana i nalazi se na siromašnim staništima. Sve teže se prilagođava lokalnim uslovima i ograničeno je sposobna da izdrži klimatske i druge stresove, uključujući i potencijalnu promjenu klime. Biološka prednost bukve je činjenica da se dobro prirodno obnavlja, osim na izrazito suvim i siromašnim staništima, što će je u dužem periodu održati na ovim prostorima, ali ne kao vrstu koja može proizvesti kvalitetnu sortimentnu strukturu. Na siromašnim, suvim i plitkim staništima bukva će dalje degradirati i postepeno nestajati.

Šume u privatnom vlasništvu

U NP Lovćen privatna svojina čini preko 60% od ukupne površine Parka. Šume u privatnoj svojini su najzastupljenije oko sela i naseljenih mjesta, kao što su Ivanova korita, Bostur, Kuk, Njeguši, Majstori, Dolovi, Bjeloši i dr.

Mapa 2: Šume i šumsko zemljište u NP Lovćen

2.1.6. Fauna

Entomofauna

Na području Parka, prisutna je brojna, ali još uvijek nedovoljno proučena fauna isekata. Od brojnih vrsta leptira, od onih kojih su na listi zaštićenih prisutni su *Papilio machaon* (lastin repak), *Papilio podalirius* (jedarce), *Papilio alexanor* i *Parnossius apollo* (apolonov leptir). Po bogatstvu vrsta ističe se fauna dnevnih leptira (Rhopalocera), sa oko 80 prisutnih vrsta, što predstavlja skoro polovinu prisutnih vrsta dnevnih leptira u Crnoj Gori. Od prisutnih tvrdokrilaca, zbog svoje atraktivnosti i sve većeg gubitka staništa ističu se vrste koje su i zaštićene zakonom su jelenak (*Lucanus cervus*) i nosorožac (*Oryctes nasicornis*).

Međunarodno značajne vrste sa Aneksa Bernske konvencije su *Lucanus cervus*, *Cerambyx cerdo*, *Calimorpha quadripunctata*, *Eriogaster catax*.

Veoma vrijedna i karakteristična je fauna Gastropoda (puževi), sa brojnim endemskim vrstama.

Herpetofauna

Lovćen je jedan od značajnijih centara diverziteta herperofaune Evrope. Do sada je u granicama nacionalnog parka registrovano 16 vrsta, ali na osnovu staništa moglo bi se pretpostaviti da je Lovćen važan reproduktivni centar herpetofaune, sa većim brojem vrsta vodozemaca i gmizavaca u odnosu na dosadašnji potvrđeni broj. Izraženo je prisustvo endemskih i reliktnih vrsta poput *Lacerta mosorensis*, *Lacerta oxycephala*, *Podarcis muralis*, *Podarcis elisellensis* i druge. Većina vodozemaca i gmizavaca vezana je za Jezero pod Jezerskim vrhom, gdje je prisutna jedinstvena herpetofauna, sa endemima i reliktima različitih geoloških perioda.

Tabela 3: Herpetofauna NP Lovćen

naziv	Latinski naziv	Nacionalna legislativa	Bernska konvencija	Direktiva o staništima	IUCN
glavati mrmoljak	<i>Triturus carnifex</i>	+	Anex II		LC
mali mrmoljak	<i>Lissotriton vulgaris</i>	+			LC
žutotrbi mukac	<i>Bombina variegata</i>		Anex II		LC
obična krastača	<i>Bufo bufo</i>	+			LC
velika zelena žaba	<i>Rana ridibunda</i>				LC
šumska kornjača	<i>Testudo hermanni</i>	+	Anex II	Anex II	EN
kraški gušter	<i>Podarcis melisellensis</i>	+			LC
zidni gušter	<i>Podarcis muralis</i>				LC
mosorski gušter	<i>Lacerta mosorensis</i>	+	Anex II	Anex II	LC
plavi gušter	<i>Lacerta oxycephala</i>	+			LC
obični zelembać	<i>Lacerta viridis</i>	+	Anex II	Anex IV	LC
veliki zelembac	<i>Lacerta trilineata</i>	+	Anex II		LC
blavor	<i>Pseudopus apodus</i>	+			LC
eskulapov smuk	<i>Natrix natrix</i>	+			LC
ribarica	<i>Natrix tessellata</i>			Anex IV	LC
poskok	<i>Vipera ammodytes</i>		Anex II	Anex IV	LC

Legenda: LC - Least concern (najmanja briga); EN - Endangered (ugrožena)

Fauna ptica

Položaj Lovčena i njegova pripadnost većem broju biogeografskih cjelina su uslovile i njegovu ornitofaunu. Ptice iz drugih staništa, naročito sa Skadarskog jezera, posjećuju Lovćen u toku dnevnih, sezonskih i godišnjih migracija. Lovćen ima preko 200 vrsta ptica koje su rasprostranjene u staništu makija, submediteranske-jadranske listopadne šume, u staništu bukovih šuma kao i u zoni visokoplaninskih pašnjaka i kamenjara. Dominantna grupa su pjevačice (*Passeriformes*), koje naseljavaju sva staništa. Karakteristične grabljivice šuma i pašnjaka su vjetruška (*Falco tinunculus*) i mišar (*Buteo buteo*), na visokim liticama suri orao (*Aquila chrysaetos*).

Tabela 4: Kriterijumi zaštite i ugroženosti identifikovanih vrsta ptica

Vrsta	ZZ	Konvenc.	EU Direktiva (79/409/EEC)	Evropski status ugroženosti	SPEC kategorija	Trend u Evropi
<i>Buteo buteo</i>	+	BONN	-	S	Non-SPEC	Malo raste
<i>Aquila chrysaetos</i>	+	BONN	EUBD	R	SPEC 3	Stabilan
<i>Parus lugubris</i>	+	BERN III	-	S	Non-SPEC	Stabilan
<i>Parus major</i>	+	BERN III	-	S	Non-SPEC	Stabilan
<i>Sturnus vulgaris</i>	+	BERN III	II/2	D	SPEC3	Umjereno opada
<i>Lanius collurio</i>	+	BERN III	-	H	SPEC 3	Malo opada
<i>Sitta neumayer</i>	+	BERN III	-	S	Non-SPEC	Stabilan
<i>Monticola solitarius</i>	+	BON II BERN III	-	H	SPEC 3	Stabilan
<i>Corvus corone cornix</i>	-	-	-	S	Non-SPEC	Stabilan
<i>Corvus corax</i>	+	BERN III	-	S	Non-SPEC	Malo raste
<i>Erithacus rubecula</i>	+	BONN, BERN III	-	S	Non-SPEC(e)	Malo raste
<i>Phoenicurus ochruros</i>	+	BONN, BERN III	-	S	Non-SPEC	Malo raste
<i>Turdus merula</i>	+	BONN, BERN III	II/2	S	Non-SPEC(e)	Malo raste
<i>Parus major</i>	+	BERN III	-	S	Non-SPEC	Stabilan
<i>Fringilla coelebs</i>	+	BERN III	-	S	Non-SPEC(e)	Stabilan
<i>Falco tinunculus</i>	+	BON II BERN III	-	D	SPEC 3	Umjereno opada
<i>Emberiza cia</i>	+	BERN III	-	H	SPEC 3	Stabilan
<i>Anthus spinoletta</i>	+	BERN III	-	S	Non-SPEC	Stabilan
<i>Saxicola rubetra</i>	+	BON II BERN III	-	S	Non-SPEC	Malo opada

Skraćenice: **ZZ** (zakonom zaštićena vrsta Rješenjem Republičkog zavoda o stavljanju pod zaštitu pojedinih biljnih i životinjskih vrsta); **Bern** (Konvencija o zaštiti evropskih divljih vrsta i prirodnih staništa); **Bonn** (Konvencija o zaštiti migratornih vrsta životinja); **S** (sigurna); **R** (rijetka); **D** (u opadanju); **H** (prorijedjena);

Fauna sisara

Fauna sisara je nedovoljno proučena. Karakteristični predstavnici faune sisara su *Ursus arctos* (mrki medvjed), *Sus scrofa*, (divlja svinja), *Canis lupus* (vuk), *Vulpes vulpes* (lisica), *Martes foina* (kuna bjelica), *Martes martes* (kuna zlatica), *Capreolus capreolus* (srna), *Lepus europaeus* (zec), *Sciurus vulgaris* (vjeverica), *Dryomys nitedula* (šumski puh), *Erinaceus roumanicus* (bjelogrudi jež), *Talpa caeca* (slijepa krtica), *Sorex minutus* (mala rovcica), *Apodemus mystacinus* (kraški miš) i dr.

Tabela 5: Sisari prisutni na teritoriji NP Lovćen i njihov status zaštite

Red	Latinski naziv	Crnogorski naziv	Domaći i međunarodni status i zaštita
Insectivora (bubojeđi)	<i>Sorex araneus</i>	šumska rovcica	LC (IUCN)
	<i>Sorex alpinus</i>	planinska rovcica	NT (IUCN)
	<i>Sorex minutus</i>	mala rovcica	LC (IUCN)
	<i>Neomys foidens</i>	vodena rovcica	LC (IUCN)
	<i>Crocidura leucodon</i>	poljska rovcica	LC (IUCN)
	<i>Talpa europaea</i>	obična krtica	LC (IUCN)
	<i>Talpa caeca</i>	slijepa krtica	LC (IUCN)
Chiroptera (slijepi miševi)	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>	veliki potkovičar	Sl. list CG 76/06, NT (IUCN) BERN (Appendix II), Bonn, EU Habitat Directive (Annex II), Eurobats, NATURA 2000 vrsta
	<i>Rhinolophus hipposideros</i>	mali potkovičar	Sl. list CG 76/06, NT (IUCN) BERN (Appendix II), Bonn, EU Habitat Directive (Annex II), Eurobats, NATURA 2000 vrsta
	<i>Plecotus auritus</i>	kafeni ušati slijepi miš	Sl. list CG 76/06, LC (IUCN) BERN (Appendix II), Bonn, EU Habitat Directive (Annex II), Eurobats
Rodentia (glodari)	<i>Sciurus vulgaris</i>	vjeverica	LC (IUCN), BERN (Appendix III)
	<i>Microtus arvalis</i>	poljska voluharica	LC (IUCN)
	<i>Apodemus flavicollis</i>	žutogri miš	LC (IUCN)
	<i>Apodemus sylvaticus</i>	šumski miš	LC (IUCN)
	<i>Rattus rattus</i>	Pacov	LC (IUCN)
	<i>Glis glis</i>	obični puh	LC (IUCN)
	<i>Mus musculus</i>	kućni miš	LC (IUCN)
Lagomorpha (zečevi)	<i>Lepus europaeus</i>	obični zec	LC (IUCN), BERN (Appendix III)
Artiodactyla (papkari)	<i>Sus scrofa</i>	divlja svinja	LC (IUCN)
Carnivora (mesojedi)	<i>Canis lupus</i>	sivi vuk	LC (IUCN), BERN (Appendix II), EU Habitat Directive (Annex II, Annex IV, Annex V), CITES (Appendix I, Appendix II), Natura 2000 vrsta
	<i>Vulpes vulpes</i>	lisica	LC (IUCN)
	<i>Ursus arctos</i>	mrki medvjed	VU (IUCN), BERN (Appendix II), EU Habitat Directive (Annex II, Annex IV), CITES (Annex I, Annex II), NATURA 2000 vrsta

	<i>Mustela nivalis</i>	mala lasica	LC (IUCN), BERN (Appendix III)
	<i>Mustela putorius</i>	tvor	LC (IUCN), Bern (Appendix III), EU Habitat Directive (Annex V)
	<i>Martes foina</i>	kuna bjelica	LC (IUCN), Bern (Appendix III), CITES (Appendix III)
	<i>Meles meles</i>	jazavac	LC (IUCN), BERN (Appendix III)

Legenda: LC - Least concern (najmanja briga); VU - Vulnerable (ranjiva); NT - Near threatened (skoro ugrožena);

2.2. STVORENE VRIJEDNOSTI

2.2.1. Kulturno i etnografsko nasljeđe

Kulturno nasljeđe

Materijalnu kulturnu zaostavštinu NP Lovćen sa užom zaštitnom zonom, prezentuje sakralna i memorijalna arhitektura i raznovrsno tradicionalno graditeljstvo, najvećim dijelom skoncentrisano na području Njeguša.

Tragovi ranijih kultura evidentirani su na nekoliko lokacija: gradine na uzvišenju Petrova ljut i u blizini sela Ugnji, Poda i Mirac i kameni tumuli na Ivanovim koritima, Krstačkom polju, Podima i Ugnjima. Na rekognosciranim lokacijama do sada nijesu vršena ozbiljnija arheološka istraživanja.

Prema registru Uprave za zaštitu kulturnih dobara Crne Gore, u granicama Parka se nalaze 2 kulturna dobra, a u zaštitnoj zoni status kulturnog dobara posjeduje 10 objekata različitog karaktera.

Mauzolej Petra II Petrovića Njegoša je kulturno dobro koje svojom jedinstvenošću i monumentalnošću široko prelazi granice Crne Gore. Na kompleksu su 2013. godine izvedeni ozbiljni sanacioni zahvati: saniran krovni pokrivač, čišćenje kamenih i granitnih površina, sanacija tunela sa stepeništem i uređenje pristupne staze.

Kod većine kulturnih dobara, kao i evidentiranih objekata, kod kojih se prepoznaju kulturne vrijednosti, građenih u periodu od XV do kraja XIX vijeka, primjetna su brojna oštećenja usljed različitih prirodnih i antropogenih faktora.

Memorijalne kuće dinastije Petrović u zaseoku Erakovići na Njegušima, koje sa obližnjom crkvom Sv. Đorđa čine ansambl četiri pojedinačno zaštićena kulturna dobra, odražavaju stanje potpune zapuštenosti i nebrige. Veliki urušeni objekat bivšeg penzionerskog odmarališta Elektrodistribucije Crne Gore, u samom dvorištu rodne kuće kralja Nikole i Njegoševog memorijalnog muzeja, ostavlja lošu sliku stanja i degradira kulturne vrijednosti kompleksa kuća Petrović.

Među registrovanim potencijalnim kulturnim dobrima, u lošem graditeljskom stanju su crkve Sv. Neđelje u Veljem kraju i Sv. Đorđa u Vrbi i Crkovna kuća Kustudija u Majstorima. Zahvatima na proširenju kapaciteta kolektora za vodu u Koritniku na Njegušima, degradiran je arhitektonski sklad ovog vrijednog građevinskog kompleksa iz 1916. godine. Razgradnja parapetnih kamenih zidova i zamjena betonskim na lovcenskim serpentinama (kolski put Kotor - Krstac), kao i postavljanje velikog broja betonskih dalekovodnih stubova uz dionicu puta između Krsca i Žanjevog dola, umanjili su graditeljske i ambijentalne vrijednosti ovog jedinstvenog objekta inženjerske arhitekture s kraja XIX vijeka.

Tradicionalnu arhitekturu Lovćena karakterišu stara ruralna jezgra sa raznovrsnim elementima izvornog graditeljstva. Kuće za stanovanje u selima i brojnim katunima zidane su u suvomeđi, pokrivane slamom ili kamenim pločama, salidžama. Tipični graditeljski objekti privrednog karaktera bila su gumna za vršenje žita, najčešće građena u selima pored kuća za stanovanje, a u planini ublovi, otvoreni ozidani kružni bunari. Svoltane vode i kaptirani izvori, takođe su karakteristična djela lokalnih graditelja ovih prostora.

U svim lovcenskim selima i katunima zapaža se naglašena težnja ka savremenoj gradnji, a obnova starih objekata vrši se uz neadekvatnu sanaciju, bez poštovanja tradicionalnih formi i materijala.

Tabela 6: Nepokretna kulturna i potencijalna kulturna dobra u NP Lovćen i zaštitnoj zoni

NEPOKRETNNA KULTURNA DOBRA U NACIONALNOM PARKU			
Naziv kulturnog dobra	Lokacija / mjesto	Opština	Zaštićeno
Mauzolej Petra II Petrovića Njegoša	Jezerški vrh, Lovćen	Cetinje	1947.
Preobraženjska crkva	Ivanova korita	Cetinje	1954.
NEPOKRETNNA KULTURNA DOBRA U ZAŠTITNOJ ZONI PARKA			
Rodna kuća vladike Rada	Erakovići, Njeguši	Cetinje	1949.
Rodna kuća kralja Nikole	Erakovići, Njeguši	Cetinje	1949.
Kuća Toma Petrovića, Njegoševa gostinska kuća	Erakovići, Njeguši	Cetinje	1973.
Crkva Sv. Đorđa	Erakovići, Njeguši	Cetinje	1954.
Crkva Uspenja Bogorodice	Raičevići, Njeguši	Cetinje	1955.
Crkva Sv. Đorđa	Mirac, Njeguši	Kotor	1967.
Manastir Stanjevići	Lovćenske padine	Budva	1949.
Tvrđava Đurđevac	Pobori	Budva	1967.
Tvrđava Goražda	Kotor	Kotor	2015.
Put Kotor - Krstac	Lovćenske padine	KO i CT	2017.
POTENCIJALNA NEPOKRETNNA KULTURNA DOBRA U PARKU I ZAŠTITNOJ ZONI			
„Crkovna“ kuća Kustudija	Majstori, Lovćen	Cetinje	NP
Vodovod Koritnik	Erakovići, Njeguši	Cetinje	ZNP
Crkva Sv. Neđelje	Vrba, Njeguši	Cetinje	ZNP
Crkva Sv. Đorđa	Vrba, Njeguši	Cetinje	ZNP
Kuća Laza Vučkovića	Vrpolje, Njeguši	Cetinje	ZNP

Etnografsko nasljeđe

Prostor NP Lovćen karakterišu sela i katuni, formirani na njegovim padinama i uvalama, kao zaostavština tradicionalnog narodnog graditeljstva: Erakovići, Rajičevići, Kopito, Dugi Do, Veliki i Mali zalazi, Mirac. U njihovom sklopu nalaze se i Ivanova korita, u centralnom području planinskog vijenca Lovćen. Ovo je slabije naseljena oblast gdje su polupusta sela, ali se još uvijek može naći starih u potpunosti autentično očuvanih kuća, koje su povremeno ili trajno napuštene. Tradicionalne vrijednosti ovog Parka su njegovi katuni, sa kućama karakterističnog stila. Građene su od materijala iz neposrednog okruženja, bez maltera, prizemne sa dvoslivnim krovom, pokrivene slojem ražane slame, rjeđe kamenim pločama, a od početka XX vijeka tek poneka crijepom.

Posljednjih godina, primjetna je neusklađenost objekata sa postojećim graditeljskim ambijentom. Promjene na objektima najčešće su vidljive u upotrebi savremenijih građevinskih materijala koji se ugrađuju na starim objektima. U pitanju su moderne novosazidane kuće-vikendice većih gabarita koje su u suprotnosti sa nasljeđenim modelom gradnje.

Najtipičniji objekat graditeljskog nasljeđa ovog prostora je gumno, ozidano od fino obrađenog tesanog kamena i popločano kamenim pločama. Gumna su služila u prošlosti za vršenje žita, kao i mjesta plemenskog okupljanja, zбора, dogovora i narodnih igara. Uglavnom su zadržala prvobitni izgled, dok se nova ne grade.

Značajne su svoltane bistijerne i uble - ozidani kružni bunari za vodu kopani u ilovači, koji su korišćeni na čitavom ovom bezvodnom prostoru. Ovaj tradicionalni način vodosnabdijevanja je ostao isti, jedino mu je nov betonski sliv ili zatvarač.

Graditeljsko djelo izuzetnih vrijednosti je stari put Kotor-Njeguši-Cetinje koji se u vidu kamenih serpentina sa podzidama od suvozida penje uz obronke planine Lovćen. Lovćenske serpentine-kanice su posebna atrakcija, ima ih 25 i ispisuju oblik slova M, koji označava početno slovo imena kraljice Milene, supruge crnogorskog kralja Nikole. Dugi niz godina kamni ogradni zid koji krasi ovaj stari put izložen je devastaciji.

2.2.2. Socio-ekonomske odlike

NP Lovćen raspolaže sa bogatstvom resursa i potencijala bitnim za razvoj turizma. Riječ je o jedinstvenom, geografskom, demografskom i ekonomskom prostoru Crne Gore.

Najvažniji ciljevi socio-demografskog razvoja su zaustavljanje degradacije seoskih naselja i obezbeđivanje ekonomskog, zdravstvenog, i kulturnog načina života u njima.

Strukturne promjene u razvoju Parka zasnivaju se na prirodnim i socio ekonomskim resursima ovog prostora, i na strateškim opredjeljenjima razvoja Crne Gore. U narednom periodu potrebno je pospešiti buduća demografska i socijalna kretanja.

Ekonomski i privredni razvoj ovog područja bio je dosta usporen i kretao se ispod državnog prosjeka. Dosadašnji razvoj NP Lovćen opredjeljivali su različiti faktori: geografski položaj, klimatski uslovi, prirodno ambijentalne vrijednosti, položaj u odnosu na okruženje, kao i društveno-ekonomski procesi i promjene.

2.2.3. Stanovništvo, demografija i naselja

Naselja koja se nalaze u široj zoni Parka pripadaju Prijestonici Cetinje, kao i manjim dijelom opštinama Budva i Kotor. U periodu od 1991-2003. godine opštine Budva i Kotor imale su rast broja stanovnika i domaćinstava. Najveći indeksi rasta zabilježeni su u opštini Budva. U naznačenom periodu, naselja u okviru Prijestonice Cetinje imala su negativan trend broja stanovnika i broja domaćinstava.

Naselja koja se nalaze u široj zoni NP Lovćen su populaciono mala, samo naselje Erakovići ima 100 stalnih stanovnika, dok tri naselja (Bjeloši, Mirac i Očinići) imaju do 50 stalnih stanovnika. U periodu od 1991.-2011. godine u naseljima Majstori, Žanjev do i Čavori ukupan broj stanovnika opao je sa 769 na 576 (-25%). Usled negativnih migratornih procesa vrlo je očekivano da ista naselja na sledećem popisu (2021. godine) pokažu tendenciju daljeg pada, kako broja stanovnika, tako i ukupnog broja domaćinstava.

Važno je napomenuti da je u poslednjem međupopisnom periodu 2003-2011, rast broja stanovnika imala su naselja Njeguši (indeks rasta 229,4) i Obzovica u Prijestonici Cetinje, i sva tri naselja koja pripadaju opštini Budva (Brajčići, Lapčići i Pobori), naselje Majstori je bez stalno nastanjenih stanovnika, a preostalih 11 naselja u Prijestonici Cetinje zabilježila su opadanje broja stanovnika. U periodu od 2003-2011 godina, najveći broj stanovnika izgubila su naselja šire zone Parka koja pripadaju Prijestonici Cetinje - čak 58 do 60%, što implicira da će tendencija daljeg pada broja stanovnika biti prisutna i na sledećem popisu. Naselje opštine Kotor, Čavori, koje je u prethodnom periodu imalo dva stanovnika, ostalo je bez stanovnika, a naselje Mirac bilježi neznatno opadanje. U istom periodu, naselja šire zone koja pripadaju opštini Budva, imala su rast za 28 stanovnika.

2.2.4. Privredne i društvene djelatnosti

NP Lovćen se nalazi u okruženju tri opštine: Cetinje, Budva i Kotor. Najveći dio Parka nalazi se na području Prijestonice Cetinje, dio zahvata opštinu Budva, dok područje Nacionalnog parka ne zalazi u opštinu Kotor. Objektivna povoljnost je što se NP Lovćen nalazi u blizini i receptivnih, a ujedno i velikih emitivnih turističkih tržišta na crnogorskom primorju. Budva i Kotor su destinacije koje posjeti veliki broj turista u toku godine (naročito tokom trajanja ljetnje turističke sezone). Kotor je uvršten na UNESCO listu kao grad posebnih univerzalnih vrijednosti, dok Budva predstavlja metropolu crnogorskog turizma, u kojoj se shodno raspoloživim i relevantnim podacima odvija 50% turističkog prometa u čitavoj zemlji.

Kada govorimo o turizmu i sa njim povezanim djelatnostima, Prijestonica Cetinje se do sada pozicionirala kao destinacija kulturno-istorijskog sjedišta Države i karakteriše je uglavnom tranzitni turizam. Na Cetinju postoji nekoliko hotela. Među njima treba izdvojiti hotele „Grand“ i „Panorama“ i par novoizgrađenih motela i objekata apartmanskog karaktera. Sa stanovišta turističke ponude značajni su i Njeguši - mjesto u okolini Cetinja, prije svega zbog svog kulturno-istorijskog značaja. Ovo mjesto je takođe značajno i poznato po njeguškom siru i čuvenom njeguškom pršutu koji predstavljaju brend Crne Gore. U prethodnom periodu izgrađen je određeni broj vikend kuća i privatnih smještajnih kapaciteta, što ukazuje na relativne pomake u turističkoj ponudi područja.

Na teritoriji i zaštitnoj zoni Parka, poljoprivredna i ukupna privredna djelatnost je relativno skromna. Privredne i turističke djelatnosti obavlja više subjekata, koji imaju karakter organizovanih preduzeća za pružanje usluga. Relativno skromnom obimu poljoprivredne proizvodnje i ukupne djelatnosti u najvećoj mjeri doprinosi konfiguracija terena i orografija reljefa. U Parku ne postoje stalna naselja, ali postoje katuni sezonskog karaktera. Zanimljiv je broj domaćinstava u ovim katunima koji se bave ekstenzivnim stočarstvom i sezonskim poljoprivrednim aktivnostima.

Osnovna djelatnost korišćenja dobara Parka ostvaruje se kroz turističku funkciju. Najznačajniji ekonomski benefit Parka ostvaruje se naplatom ulaza na dva kontrolno-naplatna punkta: Bjeloši i Krstac. Druge turističke aktivnosti od kojih Park ostvaruje prihode su izdavanje bungalova, djelatnost Centra za posjetioce, prihodi od avanturističkog parka i dr. Najznačajnije turističke aktivnosti u NP Lovćen ostvaruju se preko izletničkog turizma i posjeta Mauzoleju, Ivanovim koritima i Njegušima, kao i rekreativno-sportski i zdravstveni turizam. U širem području Parka smješteni su turistički centri Njeguši, Pobori, Majstori, Konjsko, čuvene Kotorske serpentine i dr. Na području Parka za sada ima relativno malo turističkih sadržaja i aktivnosti koji bi sa aspekta ekonomije generisali veće prihode za sam Park. Lokalitet Ivanova korita predstavlja ključnu zonu turističke ponude, sa daljim potencijalima razvoja prije svega izletničkog turizma. Uz ove kapacitete idu i ugostiteljski sadržaji.

Na nekoliko lokacija (takođe sezonski) postavljaju se štandovi za prodaju domaće proizvode i oni na taj način u svom skromnom obimu upotpunjuju ponudu NP Lovćen. Park ostvaruje prihod i od godišnje naknade za korišćenje dobara od JU Lovćen –Bečići, kao i od JU Mauzolej na Jezerskom vrhu i Radio-difuznog centra koji se nalazi na Štirovniku.

Sagledavajući ukupne ekonomske parametre, jasno se da uočiti da potencijali NP Lovćen nijesu iskorišćeni u dovoljnoj mjeri. S tim u vezi jasno je da na osnovu prirodnih i radom stvorenih resursa postoji solidna osnova za buduću ekonomsku i održivu valorizaciju ovog prostora.

Struktura poljoprivrednih površina i konfiguracija prostora zahvata Parka i neposrednog okruženja je dominantno uticala da se ekstenzivno stočarstvo nametne kao ključna poljoprivredna djelatnost područja.

Analizom svih parametara dolazi se do zaključka da će ekonomski razvoj područja uglavnom zavisiti od uspostavljanja novih turističkih proizvoda i valorizacije drugih zona i lokaliteta (Majstori i Konjsko), gdje shodno prostornom planu posebne namjene postoje potencijali za razvoj brdskog biciklizma, uređenja planinarskih i pješačkih staza i izgradnje održive turističke infrastrukture. Dalje uređenje lovćenskih vidikovaca, jedna je od komplementarnih i jedinstvenih turističkih prednosti ovog područja.

Shodno prostorno planskoj dokumentaciji, potencijalne mogućnosti za razvoj turizma leže u izgradnji smještajnih kapaciteta (eko bungalova, mini hotela, auto kampova, mobilni domovi, povećanje broja avanturističkih parkova i dr). Takođe, na ovom prostoru je moguće razvijati

sportske aktivnosti, staze za ekstremne sportove, paraglajding i dr. Izgradnjom i uređenjem ovakvih i sličnih sadržaja područje bi postalo atraktivnije za posjetioce.

2.2.5. Javna infrastruktura

Putna mreža

Područje NP Lovćen se nalazi u okviru mreže puteva koji su rangirani kao primarna putna mreža u Crnoj Gori. Primarna putna mreža kojom je okružen Lovćen daje mogućnosti za dobru saobraćajnu povezanost sa opštinskim centrima koji ga okružuju. Važna regionalna čvorišta u neposrednom okruženju su Cetinje, Kotor, Podgorica i Budva. Karakteristika putne mreže, od primarne do lokalnih puteva nastajala je kao posljedica konfiguracije terena. Putevi su smješteni u dolinama rječnih tokova, ili su pozicionirani grebenskim trasama, prirodno pogodnim za savladavanje terena. Postojeći magistralni i regionalni putevi čine okosnicu saobraćajnih veza područja nacionalnog parka, kao i veza Parka sa ostalim djelovima države. Saobraćajna povezanost NP Lovćen na regionalnom nivou je relativno dobra, za razliku od unutrašnjih veza seoskih naselja, katuna i postojećih ili potencijalnih turističkih lokaliteta. U obodnom području šire zone Parka formirani su lokalni putevi usmjereni prema djelovima primarne putne mreže, magistralnom i regionalnim putevima.

Posebna povoljnost položaja Parka je magistralni putni pravac M-2.3 na koji su orijentisani mnogi gradovi u Crnoj Gori. Prema Prostornom planu Crne Gore, izvršena je rekonstrukcija regionalnog puta R-1 Cetinje – Njeguši u cilju poboljšanja putne infrastrukture i bezbjednosti saobraćaja. Na ovom putu saobraća značajan broj vozila u turističke svrhe.

Vodosnabdijevanje

Iako područje obiluje padavinama, u njemu je zastupljen specifičan karstni teren koji lako propušta atmosferske padavine.

Na čitavom prostoru Parka stalni i povremeni izvori su izdašnosti manje od 1,0 l/s i na ovom povelikom prostoru ne mogu se naći izvorišta veće stalne izdašnosti. Povremeni i stalni izvori, zavisno od karstnih oblika, nalaze se na različitim nadmorskim visinama, obično su uz njih i naselja. Najpoznatije izvorište u ovom kraju su Ivanova korita, sa velikom dubinom karstifikacije, smješteno u vrtači Blatište na 1200 mnm. Izvorišta na obodu Jezerskog vrha, Štirovnika i po obodu uvale su izvorišta na najvišim kotama.

Odvođenje otpadnih voda

Na području Parka nema izgrađenih kanalizacionih sistema, pa se otpadne vode iz objekata odvođe "septičkim jamama" - betoniranim ili ozidanim rezervoarima sa propusnim dnom, a često i sa propusnim zidovima iz kojih se nedovoljno prečišćena otpadna voda upušta u okolinu.

Elektroenergetska infrastruktura

Na području Parka nalaze se elektroenergetski objekti četiri naponska nivoa: 110kV, 35kV, 10kV i 1kV. Nadzemni elektroenergetski vod DV 110kV Budva - Cetinje predstavlja jedinu 110kV vezu Cetinja sa elektroenergetskim sistemom Crne Gore. Od njegove ukupne dužine (12,46 km), oko tri četvrtine voda se nalazi unutar granica šire zone Parka, a skoro jedna trećina trase voda je u samom nacionalnom parku. Ovaj dalekovod, iako nije u direktnoj funkciji infrastrukturne opremljenosti Parka, svojim koridorom širine oko 35 m, presijeca Park i izaziva određene negativne posljedice po prostor kojim prolazi.

U samoj zoni Parka je TS 35/0,4kV, 2x630kVA. Postojeća distributivna 10kV mreža na području Parka i u njegovoj zaštitnoj zoni je većim dijelom u funkciji elektrifikacije postojećih

seoskih naselja, izuzev DV 10kV Ivanova korita - Jezerski vrh sa TS 10/0,4kV „Pod Kapom“. Osnovni 10kV vod na posmatranom području koji prodire i u središte Parka je DV 10kV Cetinje - „Lovćen“.

U zoni Parka su i trafostanice 10/0,4kV: STS „Duga njiva“, BTS „Ivanova korita“ i BTS „Pod Kapom“. Izgrađen je i DV10kV Ivanova korita - Dolovi sa STS 10/0,4kV „Dolovi“.

U III zoni zaštite formirana je trasa dalekovoda u ukupnoj dužini u dužini od 6,6 km, a kao dio budućeg 400 kV dalekovoda na relaciji Lastva Grbaljska – Čevo. Trasa dva puta ulazi i izlazi sa područja NP Lovćen. Prvi dio trase u dužini od oko 4km ulazi na područje Parka u neposrednoj blizini lokaliteta Kuliješ i prvi put izlazi kod lokaliteta Stanišina glava. Nakon 1000 m trasa dalekovoda ponovo ulazi na područje Parka kod lokaliteta Probijeski do, a nakon cca 3 km izlazi iz zone Parka u neposrednoj blizini sela Kruševice.

Telekomunikaciona infrastruktura

Na prostoru Parka izgrađena je telekomunikaciona infrastruktura opština Cetinje, Kotor i Budva, tranzitna telekomunikaciona infrastruktura i resursi kojom su područja navedenih opština međusobno povezana, kao i djelovi telekomunikacione infrastrukture i resursa koji povezuju te opštine sa drugim opštinama van granica NP Lovćen.

Na ovom prostoru servise mobilne telefonije pružaju tri operatera (Telekom, Telenor i M-Tel). Kvalitet pokrivenosti signalom mobilne telefonije i kvalitet mobilnog internet servisa zavisi od pozicije i udaljenosti bazne stanice kao i od tipa baznih stanica (ćelija) GPRS, EGPRS ili EDGE i 3G.

Na području NP Lovćen nalazi se i Radio-difuzni centar koji posjeduje najvažniji emisioni objekat - emisioni centar Štirovnik sa emisionim objektima: Luštica, Vrmac, Bratogošt, Tović, Krnovska Glavica, Bjelasica, RTV Dom Cetinje.

2.2.6. Turistička infrastruktura

Smještajni i restoranski objekti

Na Ivanovim koritima nalazi se 5 uređenih četvorokrevetnih bungalova namijenjenih za višednevni smještaj posjetilaca tokom cijele godine. Bungalovima je potrebna adaptacija. U vlasništvu Parka nalazi se i neuređeni kamp prostor za šatore i prikolice, koji je neophodno u narednom petogodišnjem periodu urediti u funkciji Mobil-homa.

U vlasništvu drugih privrednih subjekata nalazi se odmaralište „Lovćen-Bečići“ kapaciteta 180 ležaja, mali hotel „Ivanov konak“ sa sedam bungalova - apartmana kapaciteta 35 ležaja, hotel „Monte Rosa“ sa 26 soba kapaciteta za oko 70 osoba, rezidencijalni objekat - ljetnjikovac Knjaza Nikole i objekat restoranskog tipa „Kraljičin vrt“.

Kontrolno-naplatni punktovi

Park raspolaže sa dva kontrolna punkta u mjestu Bjeloš i Krstac i jednim naplatnim punktom na Međuvršju.

Sistem pješačkih i biciklističkih staza

U NP Lovćen uređeno je pet planinarsko-pješačkih staza. Sve staze su markirane i opremljene standardnom signalizacijom. Prosječna dužina staza je oko 8 km i uglavnom su srednjeg stepena zahtjevnosti. Sve pješačke ture imaju istu polaznu i završnu tačku i mogu se završiti u toku jednog dana.

Tabela 7: Pješačke staze u NP Lovćen

Pješačke staze
1. Od Ivanovih korita do Mauzoleja
2. Kružna tura do Kuka
3. Sa Njeguša na Lovćen
4. Od Bajica do Bukovice
5. Od Cetinja do Dugih njiva

Od tri biciklističke staze, samo „Velika kružna tura oko Lovćena“ je isključivo biciklistička, dok su ostale dvije u mreži pješačko-planinarskih staza. Sve su kružnog karaktera i uglavnom srednje ili teže zahtjevnosti.

Tabela 8: Biciklističke staze u NP Lovćen

Biciklističke staze	
1.	Ivanova korita – Dolovi – Vjetreni mlin – Babina glava – Treštenički vrh – Ivanova korita
2.	Ivanova korita – Ljubin potok – katun Velji Bostur – prevoj Međuvršje – Studenac – Kuk – Dolovi – Ivanova korita
3.	Velika kružna tura oko Lovćena (Cetinje – Bajice – Dubovik – Bukovica – Njeguši – Vrba – Krstac – Kuk – Međuvršje – Jezerski vrh – Ivanova korita – Bjeloši – Umci – Cetinje)

Na prostoru Parka postoje dvije edukativne staze i staza za boso hodanje.

Vidikovci

Na prostoru Parka nalazi se pet uređenih vidikovaca: Jezerski vrh, Kuk, Babina glava, Kraljevo počivalo i Treštenik. Prisutan je i veći broj neuređenih vidikovaca, čije se uređenje i opremanje zaštitnim ogradama i odmorišnim mobilijarom planira u narednom planskom periodu.

Ostala turistička infrastruktura

U blizini Centra za posjetioce na Ivanovim koritima nalazi se amfiteatar namjenjen održavanju predavanja na otvorenom i prezentaciji prirodnih i kulturnih vrijednosti Parka.

Avanturistički park, u vlasništvu privrednog subjekta, nalazi se na Ivanovim koritima i opremljen je sa sedam staza.

2.2.7. Informativni i edukativni sadržaji za posjetioce

Centar za posjetioce

Centar za posjetioce NP Lovćen nalazi se na Ivanovim koritima. U centru su prikazane prirodne i kulturne vrijednosti Parka u vidu diorama, herbarskom zbirkom flore Lovćena i eksponatima. U centru se organizuju edukativni i interpretativni programi za djecu školskog uzrasta. U sklopu centra nalazi se i suvenirnica.

Budući da je centar smješten u objektu Upravne zgrade ne raspolaže adekvatnim prostorom za izvođenje edukativnih radionica. Neophodna je adaptacija postojećeg ili izgradnje novog Centra za posjetioce, kao i adekvatnog izložbenog (ekspo) prostora sa tematskim sadržajem.

Edukativne staze i staza za boso hodanje

Na prostoru Parka postoje dvije edukativne staze i jedna staza za boso hodanje. Edukativna staza - Staza vuka (2.8km) polazi od Centra za posjetioce do Trešteničkog vrha i opremljena je mobilijarom (edukativnim tablama (8) i tablama na kojima se nalaze panoramske karte (4)). Ispred Centra za posjetioce nalazi se edukativna staza (300 m), koja je namjenjena djeci. Staza sadrži osam stanica i opremljena je informativnim i interaktivnim mobilijarom.

Između Centra za posjetioce i odmarališta Lovćen-Bečići nalazi se staza za boso hodanje i to je prva staza ovakvog tipa. Dužina staze je 140 metara i sastoji se od 12 poligona.

Sistem informativnih i edukativnih tabli

Informativne i edukativne table nalaze se ispred Centra za posjetioce na Ivanovim koritima, na edukativnoj stazi Staza vuka i kod kontrolnog punkta Bjeloši. U narednom periodu neophodna je formirati sistem najavnih, informativnih i edukativnih tabli na širem području.

Edukacija

Edukacija u NP Lovćen je usmjerena prema svim korisnicima (školskoj populaciji, posjetiocima i lokalnom stanovništvu) i realizuje se kroz organizovanje edukativnih i tematskih radionica, stručnih predavanja, edukativnih šetnji, obilježavanjem značajnih ekoloških datuma, ili organizovanjem različitih akcija (čišćenja, pošumljavanja i sl.). Osnovne informacije o parku, njegovim prirodnim i kulturnim vrijednostima i turističkoj ponudi dostupne su posjetiocima

putem informativnih i edukativnih tabli, promotivnom materijalu, veb sajtu Nacionalnih parkova Crne Gore www.nparkovi.me, kao i mobilnoj aplikaciji.

2.3. SARADNJA SA I DOMAĆIM I MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA

2.3.1. Saradnja sa domaćim organizacijama i lokalnim zajednicama

U prethodnom periodu odnosi između pojedinih domaćih organizacija, korisnika prostora Parka i lokalnih stakeholdera sa Upravom parka i JP NP bili su veoma složeni, a što je kontinuitet ranijih nesuglasica i različitog viđenja određenih procesa u Parku. Razumijući polivalentnost interesa i potrebu uspostavljanja dobre i partnerske saradnje, Park je kroz organizaciju sastanaka i Socio ekonomskih savjeta imao niz sastanaka sa svim relevantnim subjektima-korisnicima prostora Parka. Konkretni rezultati i benefiti tih sastanaka su:

- Uspostavljen veći stepen povjerenja i razumijevanja određenih procesa vezanih za funkcionisanje Parka (prije svega za rad kontrolno-naplatnih punktova)
- Podrška lokalnom stanovništvu u održavanju lokalnih puteva i obezbjeđivanju ogrijeva u skladu sa zakonom
- Kreiranje ambijenta za buduće zajedničke projektne aktivnosti koje mogu imati višestruki značaj za sve subjekte
- Dobra saradnja sa LTO Cetinje, Kotor i Budva
- Promocija Parka uz podršku NTO i pomenutih lokalnih turističkih organizacija na svim značajnim berzama i sajmovima u regionu i inostranstvu
- Postignut visok stepen saradnje sa relevantnim turističkim agencijama koje organizovano dovode goste sa crnogorskog primorja na područje Parka
- Nastavljena uspješna saradnja sa Prijestonicom Cetinje

Stručna služba JP je u okviru projekta "Lovčenski zvončić - očuvanje razumijevanje i promocija" u saradnji sa NVO Living green, uputila resornom ministarstvu i Agenciji za zaštitu prirode i životne sredine "Inicijativu za izradu Akcionog plana za zaštitu endemične vrste Lovčenski zvončić" u sklopu Nacionalne strategije biodiverziteta.

2.3.2. Saradnja sa međunarodnim i regionalnim organizacijama

NP Lovćen je u proteklom periodu ostvario saradnju sa parkovima iz Regiona (NP Krka - Hrvatska, NP Plitvice - Hrvatska, Park Jasen - Sjeverna Makedonija).

Potpisane su dvije Povelje o bratimljenju, sa NP Švarcvald (Njemačka) i NP Una (Bosna i Hercegovina).

Projekat LASPEH – Law Adriatic species and habitat (Vrste i staništa u južnom Jadranu), u NP Lovćen realizuje se u sklopu Interreg IPA CBC programa Italija-Albanija-Crna Gora od 2018. godine. Vodeći partner u projektu je Regionalni park prirode „Obalske dine od Torre Canne do Torre San Leonardo" u saradnji sa jednim albanskim partnerom (Nacionalnom agencijom zaštićenih područja), Javnim preduzećem za nacionalne parkove Crne Gore i tri italijanska partnera (Upravno tijelo regionalnih prirodnih rezervata istočne obale Taranto, Opština Ugento i Opština Guardiaregia). Projekt LASPEH ima za cilj promociju i unaprjeđenje zaštite biodiverziteta. Na području NP Lovćen, odabrana je vrsta *Pinus heldreichii* (munika). U sklopu ovog projekta izrađen je plan zaštite, a u nastavku projekta sprovode se konzervacione mjere sa ciljem poboljšanja nivoa zaštite ove značajne ugrožne vrste.

JPNPCG u narednom periodu će nastaviti saradnju sa međunarodnim i regionalnim organizacijama iz oblasti zaštite prirode i razvoja održivih oblika turizma U skladu sa strateškim opredjeljenjima Park će uspostaviti partnersku saradnju sa svim relevantnim institucijama i organizacijama u cilju boljeg pozicioniranja ovog nacionalnog parka kao turističke destinacije.

2.4. ZONIRANJE NP LOVČEN

Prostornim planom posebne namjene za NP Lovćen dati su režimi korišćenja i uređenja prostora i izvršeno je zoniranje nacionalnog parka, na osnovu koga se ostvaruje zaštita prirodnih vrijednosti uz optimalno korišćenje i funkcionisanje prostora.

I zona zaštite

U I zoni zaštite su izdvojeni dijelovi zaštićenog prirodnog dobra u kome su neznatno izmijenjene osobine staništa koja imaju izuzetan funkcionalno-ekološki značaj, odnosno dijelovi u kojima se omogućava odvijanje prirodnih bioloških procesa, očuvanje integriteta staništa i životnih zajednica, uključujući izuzetno vrijedna kulturna dobra. U zonama sa režimom zaštite prvog stepena sprovodi se stroga zaštita i u njima se:

- zabranjuje korišćenje prirodnih resursa i izgradnja objekata;
- ograničavaju radovi i aktivnosti na naučna istraživanja i praćenje prirodnih procesa;
- dozvoljava posjeta u obrazovne, rekreativne i opšte kulturne svrhe;
- sprovode zaštitne, sanacione i druge neophodne mjere u slučaju požara, elementarnih nepogoda i udesa, pojave biljnih i životinjskih bolesti i prenamnožavanja štetočina.

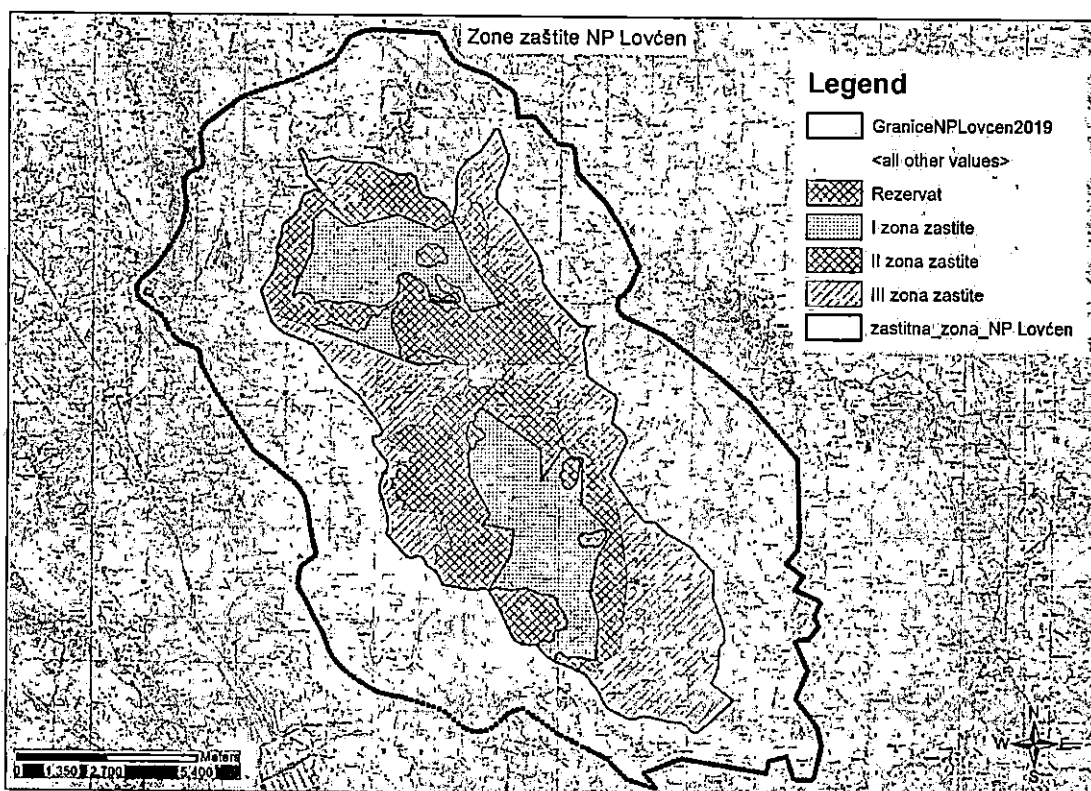
I zonu zaštite NP Lovćen, čine tri veće prostorne cjeline i to:

(i) šire područje Štirovnika i Jezerskog vrha (611ha) u koje su integrisani ranije definisani rezervati prirode.

(ii) područje Babljaka (78ha) koje sa istočne i dijelom sjeverne strane ograničavaju: postojeća cesta Ivanova Korita-Meduvršje-Kuk-Krstac i zona katuništa na Kuku, a sa južne strane trasa planirane žičare Kotor-Cetinje.

(iii) šire područje od Majstorice preko Jasikove rupe, Osmogrka i Skrobotuše do Konjskoga i Studenih dolova (1022ha).

Ukupna površina I zone zaštite u NP Lovćen iznosi 1.711ha. U tu površinu je uključen veći dio površine posebnih rezervata prirode (211,7ha).

II zona zaštite

U II zonu zaštite su izdvojeni prostori u kojima su djelimično izmijenjene osobine prirodnih staništa, ali ne do nivoa da ugrožavaju njihov funkcionalno-ekološki značaj, uključujući vrijedne predjele i objekte geonasljeđa. U II zoni zaštite sprovodi se aktivna zaštita i u tim područjima se mogu vršiti:

- intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unaprjeđenja zaštićenog prirodnog dobra;
- kontrolisano korišćenje prirodnih resursa u zaštićenom prirodnom dobru, bez posljedica po primarne vrijednosti njihovih prirodnih staništa, populacija, ekosistema, obilježja predjela i objekata geonasljeđa.

Drugu zonu zaštite čine područja koja okružuju I zonu zaštite, a obuhvataju sledeće prostorne cjeline:

- (i) područje koje okružuje I zonu zaštite oko Štirovnika i Jezerskog vrha, sa ukupnom površinom od 866,3ha.
- (ii) područje koje okružuje I zonu zaštite na prostoru od Majstorice do Konjskoga i Studenih dolova i trase 400 kV dalekovoda Pljevlja – Lastva Grbaljska (717ha).
- (iii) područje Đurđevca i Trešteničkog vrha sa zapadne strane pristupnog puta od Ivanovih Korita za Majstore (310ha).
- (iv) područje oko I zone zaštite na Babljaku (80ha).

Ukupna površina II zone zaštite u NP Lovćen iznosi 1973,3ha.

III zona zaštite

U prostorima koji su svrstani u III zonu zaštite zastupljena su staništa koja nijesu od velikog značaja za funkcionalno-ekološko povezivanje i integritet Parka. U njima se mogu se vršiti:

- intervencije u cilju restauracije, revitalizacije i ukupnog unaprjeđenja zaštićenog prirodnog dobra;
- razvoj naselja i prateće infrastrukture;
- radovi na uređenju objekata kulturno-istorijskog nasljeđa i tradicionalnog graditeljstva;
- očuvanje tradicionalnih djelatnosti lokalnog stanovništva;
- selektivno i ograničeno korišćenje prirodnih resursa.

Za potrebe održivog korišćenja prostora i uopšte održivo korišćenje resursa Parka III zona zaštite koja obuhvata:

- zone sa postojećim i planiranim građevinskim objektima (Ivanova korita, Majstori, Kuk, Dolovi...);
- zone planiranih infrastrukturnih elemenata: žičara Kotor-Lovćen-Cetinje (150 ha) i dvosistemski 400kV dalekovod Lastva Grbaljska-Pljevlja, uključujući preostalo područje do administrativne granice NP na istoku (934,9ha);
- postojeću saobraćajnicu Cetinje-Ivanova korita-Kotor;
- prostore između područja sa II zonom zaštite i administrativne granice Parka.

Ukupna površina III zone zaštite u NP Lovćen iznosi 2.321,4ha.

Zaštitna zona

Ova zona nema karakter stroge zaštite i ona okružuje Park u njegovim administrativnim granicama. U njoj se mogu sprovoditi aktivnosti koje su slične aktivnostima u III zoni zaštite, kako bi se obezbijedilo održivo korišćenje prostora i prirodnih resursa u široj zoni Lovćena i njegove podgorine.

2.5. UPRAVLJANJE I SPROVOĐENJE MJERA ZAŠTITE

Koncepcija upravljanja prirodnim resursima nacionalnih parkova temelji se na potrebi zaštite, uređenja i korišćenja resursa, na način da se ne ugrozi ekološka ravnoteža postojećih ekosistema. S tim u vezi, na prostoru Parka dozvoljene su samo one aktivnosti koje ne ugrožavaju izvornost biljnog i životinjskog svijeta i vegetacije, te njegove hidrografske, geomorfološke i pejzažne vrijednosti.

Zaštita biodiverziteta ogleda su u očuvanju visokog specijskog i ekosistemskog diverziteta. U nedostatku novijih naučno-istraživačkih podataka o stanju populacija pojedinih značajnih biljnih vrsta, zajednica i staništa, i još uvijek nezavršenom procesu proglašenja značajnih habitata na osnovu evropske Direktive o staništima (Natura 2000), kojim bi se sprovele konkretne upravljačke mjere, rad stručne službe biće i dalje usmjeren ka sticanju novih saznanja neophodnih u implementaciji mjera zaštite. Prioritet imaju nacionalno značajne vrste, osjetljive vrste flore i faune po IUCN kategorizaciji, ranjivi ekosistemi i identifikovani habitati po osnovu Bernske konvencije i EU Habitat direktive.

Neophodna mjera zaštite u sistemu upravljanja zaštićenim dobrima je rad sa javnošću, odnosno podizanje svijesti o značaju očuvanja i održivog korišćenja prirodnih resursa i vrijednosti biodiverziteta.

2.5.1. Upravljanje prirodnim resursima

Shodno Zakonu o zaštiti prirode i Zakonu o procjeni uticaja na životnu sredinu, JPNPCG je participiralo davanjem mišljenja na radnje, aktivnosti i djelatnosti, kao i davanjem mišljenja na procjene uticaja i strateške procjene uticaja na planirane projekte na području nacionalnog parka, kako prema Agenciji za zaštitu prirode i životne sredine, tako i prema opštinama koje gravitiraju ka području Parka.

Korišćenje zemljišta u nacionalnom parku zahtijeva oprezno sprovođenje svih mjera zaštite bez obzira na karakter vlasništva. Određivanje namjene površina zemljišta mora biti usaglašeno sa režimom zaštite prirodnih područja.

Razvoj održivih vidova turizma uslovljava neophodnost organizacije korišćenja prostora na održivi način. Pored opštih zahtjeva zaštite životne sredine, neophodno je očuvati funkcionalnu cjelovitost prirodnih procesa u okviru zaštićenog prostora. Upravljanje između ostalog ima za cilj i održavanje tradicionalnih antropogenih ekosistema, održivo upravljanje njima, kao i očuvanje materijalne i nematerijalne kulturne baštine.

Na osnovu Programa objekata privremenog karaktera za područje NP Lovćen koji donosi Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, dati su uslovi za korišćenje prostora (zemljišta) za izgradnju i postavljanje privremenih objekata u skladu sa režimima, kriterijumima, smjernicama i namjenama površina. Program se donosi na period od pet godina, a cilj Programa je zaštita prirodne baštine, pejzaža i kulturnih dobara koje čine izuzetne vrijednosti NP Lovćen. Ovim Programom se utvrđuju i određuju pravila kojima se identifikuju područja/lokacije (zone) sa načinom korišćenja lokacija i načinom postavljanja objekata privremenog karaktera. Program sadrži lokacije (zone) i smjernice sa urbanističkim uslovima za postavljanje privremenih objekata.

U cilju zaštite prostora od formiranja nelegalnih odlagališta otpada na području Parka, preduzete su mjere koje su implementirane kroz Strateška dokumenta koja se tiču upravljanja otpadom - Državni plan upravljanja otpadom i lokalni planovi za upravljanje komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom, kao i kroz Zakon o upravljanju otpadom i Zakon o komunalnim djelatnostima.

Upravljanje šumama

Šume u nacionalnim parkovima kategorišu se kao šume posebne namjene. Odlikuju se posebnim vrijednostima i rijetkostima ili su od posebnog naučnog ili istorijskog značaja, a namijenjene su i za naučna istraživanja, nastavu, odmor i rekreaciju.

Upravljanje šumama u nacionalnim parkovima se razlikuje od upravljanja šumama u dijelu šuma koje su namijenjene održivom gazdovanju i korišćenju. Šumama u NP se upravlja šire,

obuhvatnije, sa višestrukim ciljevima, sa manjim obimom radova, ali sa većom lepezom poslova i zadataka. U tom cilju sprovodi se *integralna zaštita šuma*, odnosno skup mjera i radnji koje se preduzimaju u cilju otkrivanja i sprečavanja nastajanja bolesti, kao i ublažavanja i otklanjanja posljedica šteta koje mogu ugroziti ili potpuno uništiti šumske ekosisteme.

U šumama u nacionalnom parku se upravlja isključivo na principu održavanja i unapređenja postojećeg stanja, i nijesu dozvoljene nikakve aktivnosti koje bi narušile ili ugrozile prirodne procese šumskih ekosistema. Osnovne aktivnosti koje se sprovode su sanitarne mjere, monitoring i uzgojne mjere i to sa unaprijed definisanim ciljevima za ostvarivanje namjene šumskih kompleksa. Sve mjere i aktivnosti smiju da naruše prirodan tok razvoja šumskih ekosistema i moraju da osiguraju očuvanje raznovrsnost biodiverziteta.

Prilagođavanje i ublažavanje uticaja klimatskih promjena na šumske ekosisteme, popravljjanje zdravstvenog stanja, unapređenje njihovih ekoloških vrijednosti i doprinos socijalnim prilikama, realizuje se preduzimanjem različitih mjera, kao što su:

- Izrada Plana za zaštitu šuma od požara; shodno zakonskoj proceduri potrebno je da Plan zaštite od požara sadrži sve elemente i preporuke vezane za preventivno djelovanje na pojavu požara. Periodično se vrši dopuna Planova radi efinisanja potrebnih materijalno-tehničkih sredstava ili broja osoba angažovanih i obučeni za gašenje požara. Posebno značajan segment je organizacija i sprovođenje gašenja požara i sanacione aktivnosti degradiranih površina.
- Praćenje ugroženosti šuma od biljnih i drugih štetočina; monitoring potkornjaka u četinarskim šumama i monitoring opšteg zdravstvenog stanja šuma su višegodišnje aktivnosti koje se sprovode na prostoru Parka
- Sanitarna sječa šuma; uklanjanje stabala sa vidnim znacima oštećenja, odnosno suvih, oštećenih, prelomljenih, izvaljenih, suhovrhkih, stabala koja imaju vidljive simptome zaraze i predstavljaju opasnost od prenamnoženja štetnih činioca, stabla koja ugrožavaju stabla budućnosti slabijih fenotipskih karakteristika. Potrebno je osigurati da u svakoj šumi bude dovoljan procenat zrelih, starih i suvih stabala (dubećih i oborenih), posebno šupljih stabala kao potencijalnih gnjezdilišta ptica.
- Sprovođenje šumsko-uzgojnih mjera; ovakve mjere u cilju prevođenja u drugi sastojinski oblik i izmjena sastava sastojina su zabranjene, izuzev u slučaju posebnih potreba, a koje se donose odlukom državnog organa. Pošumljavanje i mjere njege u cilju obnavljanja postojećih sastojina mogu se realizovati shodno zakonskim mogućnostima i potrebama. Pri tome, sanacija degradiranih površina pošumljavanjem je zakonska obaveza upravljača. Uklanjanje invazivnih ili alohtonih vrsta je takođe regulisano zakonom.
- Upravljanje šumama u privatnoj svojini. JPNPCG donosi Godišnji Plan gazdovanja šumama u privatnoj svojini. Zone zaštite su osnovni faktor koji uslovljava "korišćenje" šume u Parku. Dozvoljena količina za korišćenje šuma u privatnoj svojini ne smije da prelazi 50 m³ po domaćinstvu. Za veće drvene mase se konsultuje nadležni inspektor za šumarstvo ili drugi državni organi.

Fauna

Kada je u pitanju aktivna kontrola pritiska na faunu, potrebno je naglasiti da je lov u NP Lovćen, kao i u svim ostalim nacionalnim parkovima u Crnoj Gori zabranjen tokom cijele godine. U praksi, dozvoljava se samo sanitarni odstrijel oboljelih jedinki. U periodu od 2015. godine do 2020. godine nisu registrovani slučajevi oboljenja kod krupnih sisara na teritoriji Parka.

Pored toga, kao upravljačke mjere koje se primjenjuju u cilju poboljšanja uslova opstanka faune, izgrađena su hranilišta na nekoliko lokaliteta na području NP. Služba fizičke zaštite u zimskom periodu redovno obilazi hranilišta na lokalitetima Blatišta, Majstori i Racevića lokva i dostavlja hranu namijenjenu za srne i zečeve, dok je hranilište na lokalitetu Bižanjevac formirano za dohranu jarebica kamenjarki.

NP Lovćen se može okarakterisati kao područje sa umjerenim antropogenim uticajem na ornitofaunu. Privredne grane (turizam, saobraćaj, poljoprivreda) ovdje imaju relativno nizak negativni uticaj, sa izuzetkom građevinarstva i infrastrukture koji nemišnovno vodi do određenog gubitka staništa. Izvjestan stepen zaštite obezbjeđuje i status nacionalnog parka, tako da su staništa Lovćena su u velikoj mjeri zadržala originalnu formu sa karakterističnim predstavnicima ornitofaune.

2.5.2. Upravljanje posjetiocima

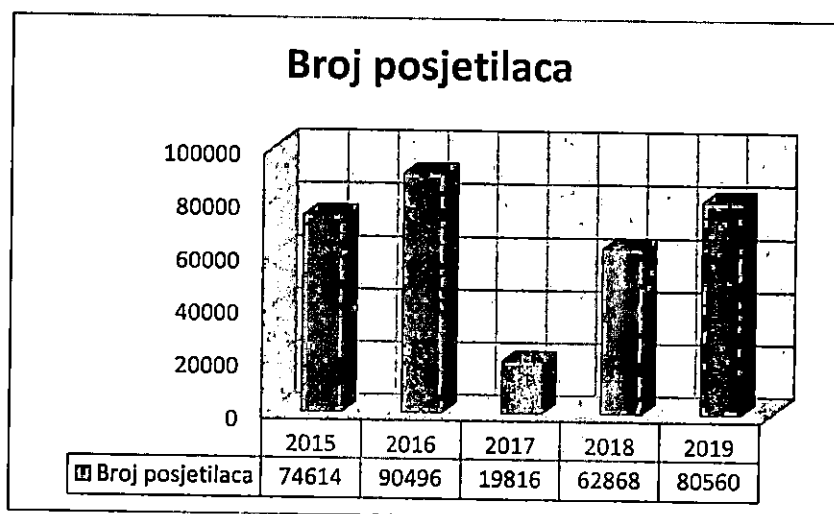
Shodno Pravilniku o unutrašnjem redu, u Parku se mogu vršiti turističke i sportsko-rekreativne aktivnosti, koje po svom karakteru, obimu i načinu sprovođenja ne narušavaju prirodne i radom stvorene vrijednosti, a u skladu sa posebnim režimima zaštite i korišćenja po zonama i graničnim kapacitetima koji su utvrđeni Prostornim planom posebne namjene za Nacionalni park Lovćen.

Posjetioci koji dolaze u Park prolaze kroz dva kontrolna punkta (Bjeloši i Krstac), dok se naplata ulaznica vrši na naplatnom punktu Međuvršje, kao i od strane nadzornika na terenu. Na ulaznom punktu Bjeloši je veća frekventnost ulaska i oko 80 % posjetilaca ulazi u park upravo tu. Kretanje posjetilaca unutar Parka dozvoljeno je samo na područjima i stazama koje su označene i namijenjene razgledanju i posjećivanju.

Dominantan je izletnički turizam, organizovan u vidu jednodnevnih tura koje uključuju upoznavanje prirodnih vrijednosti Parka.

Park posjećuju organizovane grupe preko turističkih agencija, turoperatera, individualno, organizovane studijske i đačke posjete. Veći broj posjetilaca spada u grupu stranih (85%). Najveću posjećenost park bilježi tokom ljetnjih mjeseci, u julu i avgustu.

Park ne raspolaže kvalitetnom evidencijom o strukturi posjetioca. Ovdje se posebno misli na broj domaćih i stranih gostiju, zatim evidencija o starosnoj strukturi, polu, njihovim preferencijama, načinu dolaska u Park (individualno ili organizovano), sa kojih tržišta najviše dolaze i dr. Nejasna je i dnevna dinamika posjeta, kao i podaci o najposjećenijim lokacijama, koji bi bili od značaja za unapređivanje sistema upravljanja posjetiocima.

Grafik 1: Broj posjetilaca u periodu 2015-2019. godina

U grafičkom prilogu dat je presjek broja posjetilaca u Parku od 2015. do 2019. godine. Zbog faktora koji su uticali na rad kontrolno-naplatnih punktova Bjeloši i Krstac koja se ogledala u opstrukciji naplate ulaznica od strane lokalnog stanovništva, ovaj grafik ne odslikava stvarno stanje broja posjetilaca, naročito kada je u pitanju 2017. godina, kada je zbog navedenih razloga zabilježen mali broj evidentiranih posjetilaca.

Zone intenzivnog posjećivanja koje obuhvataju veće površine i komplekse su:

- Kuk – zona karakteristične ruralne cjeline
- Ivanova korita - primarni informativno-turističko-rekreativni centar, izletišta sa smještajnim i pratećim objektima, centar Uprave parka
- Mauzolej – osnovni motiv posjete Lovćenu, sa restoranom, vidikovcem i parkingom
- Majstori – izletišta sa smještajnim i pratećim objektima u okviru zaštićene zone karakteristične ruralne cjeline (katuna), zatečeni sadržaji u okolini (planinarski dom, eko kamp), sanitarni prostor i dr.

U skladu sa ciljevima zaštite, neophodno je unaprijediti turističku infrastrukturu, sistem kretanja i aktivnosti posjetilaca, te podići kvalitet doživljaja za posjetioce. S tim u vezi, u narednom planskom periodu radiće se na unaprijeđivanju i razvoju postojećih (pješačenje, biciklizam, vidikovci i edukacijski turizam) i kreiranju novih turističkih proizvoda (posmatranje ptica, pješačenje na krpjama, kulturne i prirodne rute i sl.). Razvoj navedenih proizvoda zahtijeva kontinuirano unaprijeđivanje turističke infrastrukture

2.5.3. Fizička zaštita

Nacionalni park Lovćen je dužan, s obzirom na djelatnost koju obavlja, da organizuje Službu zaštite radi očuvanja prirodnih i kulturnih vrijednosti Parka.

U proteklom periodu najveći broj prijava odnosio se na nelegalnu gradnju i šumsku krađu.

U predhodnom petogodišnjem periodu NP je radio na jačanju kapaciteta Službe zaštite, u cilju kvalitetnijeg obavljanja poslova zaštite. Novozaposleni nadzornici su u skladu sa Zakonom o zaštiti lica i imovine završili obuku u Policijskoj akademiji u Danilovgradu, čime su ispunili kriterijume propisane ovim zakonom i stekli uslove za obavljanje poslova zaštite prirodnih vrijednosti.

Takođe je od strane zaposlenih u službama zajedničkih poslova vršena interna doobuka nadzornika o procedurama prilikom evidentiranja nezakonitih radnji.

U proteklom petogodišnjem periodu unaprijeđena je saradnja sa policijom i inspekcijским organima, što je rezultiralo koordinacijom zajedničkih akcija na prostoru Parka.

Pored poslova na zaštiti, Služba fizičke zaštite je radila na izradi i postavljanju mobilijara u parku i prihrani divljači u zimskom periodu.

U ostvarivanju zaštite još uvijek su prisutne neke poteškoće i otežavajuće okolnosti koje su značajno uticale na kvalitet fizičke zaštite:

- Potrebno je jednom godišnje vršiti obuku (teorijsku i praktičnu) o primjeni ovlašćenja definisanih Zakonom o zaštiti lica i imovine,
- Nepristupačnost terena na pojedinim lokalitetima otežava vršenje poslova zaštite od požara i evidentiranje protivpravnih radnji na terenu,
- U narednom periodu je potrebno, saglasno proceduri definisanoj Zakonom o putevima, postaviti kontrolno-naplatne rampe na ulaznim i izlaznim putnim tačkama u NP Lovćen (Bjeloši i Krstac), kako bi se na efikasan način vršila zaštita dobara i naplata naknada za ulazak na prostor Parka.

2.5.4. Stručna zaštita

Stručna zaštita prirodnih vrijednosti NP ogleda se u radu stručnih saradnika iz Službe za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj, koji je zasnovan na sopstvenim istraživanjima kao i na istraživanjima referentnih institucija koje su prema Zakonu o zaštiti prirode nadležne za biomonitoring. Na osnovu uvida u stanje populacija i/ili staništa, donose se odluke o eventualnoj primjeni konzervacionih mjera ili intenziviranju zaštite na pojedinim lokacijama. Stručna zaštita realizuje se i kroz davanje mišljenja i preporuka za sve radnje i aktivnosti na teritoriji Parka, donošenje planskih i programskih dokumenata, učešće u izradi zakonskih i podzakonskih akata, strategija i dr.

U nedostatku novijih naučno-istraživačkih podataka o stanju populacija pojedinih značajnih biljnih vrsta, zajednica i staništa i još uvijek nezavršenom procesu proglašenja značajnih habitata po Direktivi o staništima (Natura 2000) na osnovu kojih bi se sprovele konkretne upravljačke mjere, rad stručne službe biće i dalje usmjeren ka sticanju novih saznanja

neophodnih u implementaciji mjera zaštite. Prioritet imaju nacionalno značajne vrste, osjetljive vrste flore i faune po IUCN kategorizaciji, ranjivi ekosistemi i identifikovani habitati po osnovu Bernske konvencije i EU Habitat direktive.

Stručna zaštita šumskih ekosistema u nacionalnim parkovima Crne Gore je usmjerena na uspostavljanje integralnog pristupa zaštite šuma. *Integralna zaštita šuma* je skupa mjera i radnji u cilju otkrivanja i sprečavanja nastajanja bolesti, kao i ublažavanja i otklanjanja posljedica šteta koje mogu ugroziti ili uništiti šumske ekosisteme. Strateški, stručna zaštita obezbijeduje poslove iz domena: planiranja i sprovođenja zaštitnih mjera, izradu projekata vezanih za zaštitu i valorizaciju šumskih resursa, monitoring definisanih indikatora, praćenje uticaja posljedica klimatskih promjena, obuka zaposlenih i podizanja inoviranih znanja kroz studijske posjete i stručna predavanja. Stručna djelatnost se ogleda i kroz ispitivanje primjene različitih metoda savremenog upravljanja i istraživanja koja se odnose na primjenu savremenih uređaja, metodologija i primjena bioloških mjera zaštite, kartiranje, sakupljanje i arhiviranje podataka i dr.

U toku predhodnog planskog perioda Služba fizičke zaštite je na osnovu stručnih inputa tokom zimskih mjeseci radila na prihrani jarebice kamenjarke na južnim padinama Lovćena u zoni koja je prepoznata kao njeno stanište.

Nacionalni parkovi posebnu pažnju poklanjaju zaštiti i istraživanju faune sisara, a posebno onim vrstama koje su međunarodno i nacionalno zaštićene. U tu svrhu, koriste se dostupni literaturni podaci i dosadašnja istraživanja dobijena od referentnih institucija. Stručni saradnici na osnovu dobijenih podataka o stanju populacija faune i njihovih staništa, u saradnji sa Službom zaštite sprovode monitoring i mjere očuvanja faune sisara.

2.6. MONITORING I ISTRAŽIVANJA U PRETHODNOM PERIODU

2.6.1. Monitoring i istraživanja flore i vegetacije

Inventarizacija vaskularne flore, sa akcentom na endemske i ranjive vrste

Kako ne raspolažemo podacima o ukupnom broju biljnih taksona na području ovog nacionalnog parka, njihovoj distribuciji i stanju populacija, rad stručne službe bio je usmjeren ka sticanju novih saznanja o brojnosti i stanju populacija (Exel baza podataka) i predlaganju mjera zaštite, naročito za nacionalno značajne vrste (endemske i zakonom zaštićene kao rijetke i ugrožene), međunarodno značajne vrste i njihova staništa (po osnovu Bernske konvencija, EU Habitat direktive – NATURA 2000, IUCN Crvene liste, IPA, CITES).

Obradom literaturnih i terenskih podataka koji su se kontinuirano unosili u bazu podataka i nomenklaturno usklađivali, dobijeni su podaci značajni za sagledavanje stanja florističkog diverziteta NP Lovćen, po pitanju distribucije, nivoa istraživanja endemskih, rijetkih i osjetljivih florističkih sistema, konzervacijskog statusa itd.

Sva saznanja o florističkoj raznovrsnosti Lovćena baziraju se na istraživanjima s početka 20. vijeka, objedinjenim u *Conspectus Florae Montenegrinae* (Rohlena J. 1942) i na osnovu istraživanja Koviljke Stanković-Tomić, 1970 i 1972 godine. Važno je istaći da brojne vrste ranije popisane za područje Lovćena, Stanković-Tomić nije potvrdila na istraživanom području. Za čak 31 takson koji i sada imaju endemsko ili subendemsko rasprostranjenje, nije potvrdila njihovo prisustvo. U međuvremenu, neki od taksona su, po relevantnim EU Listama, promijenili nomenklaturni status i time izgubili endemski karakter, poput vrste *Lamium lovčenicum*, koja se vodila kao endem Lovćena. Svi nepotvrđeni taksoni, kao i oni sa nejasnim nomenklaturnim statusom, ostaju kao otvorena pitanja za buduća istraživanja.

I pored navedenog, može se istaći da su u granicama NP Lovćen prisutni brojni endemi užeg i šireg rasprostranjenja. Najbrojniji su balkanski endemi, od kojih najveću važnost za floristički diverzitet Crne Gore imaju oni sa najužim rasprostranjenjem.

Od 5 taksona koji se vode kao endemi Crne Gore, 4 su endemi Lovćena:

- *Edraianthus wettsteinii* subsp. *lovcenicus* E. Mayer & Blečić - Štirovnik
- *Hieracium chlorophyton* Hayek subsp. *marchesettianum* (Zahn) Greuter - Njeguši
- *Hieracium pichleri* subsp. *chloripedunculatum* (Rohlena & Zahn) Zahn – Njeguši, Štirovnik
- *Hieracium cernagorae* subsp. *krstacense* (K.Malý & Zahn) Greuter - Njeguši
- *Cardamine montenegrina* Jar. Kučera, Lihová & Marhold – Njeguši, Rumija, Orjen

Upitno je prisustvo vrsta *Hieracium pichleri* subsp. *chloripedunculatum* i *Hieracium cernagorae* subsp. *krstacense*, jer ih Stanković-Tomić na navedenim lokalitetima nije potvrdila, tada pod nazivom *Hieracium pichleri* subsp. *adamovicii* var. *chloripedunculatum* i *Hieracium pseudotommasinii* subsp. *krstacense*.

Floristička baza NP Lovćen raspolaže literaturnim i terenskim podacima za:

- 480 biljnih taksona (uključujući i sporne) koji imaju nacionalni i/ili međunarodni značaj, kao endemske, rijetke ili ugrožene biljne vrste. Za 135 taksona su prikupljeni terenski podaci, na više lokaliteta područja NP, i to za 38 endema, 13 subendema, 29 zakonom zaštićenih i 97 međunarodno zaštićena taksona po osnovu jedne ili više lista (BC, EU HD, CITES, EU-IUCN Red List).
- 139 endema Balkanskog poluostrva (uključujući 5 endema Crne Gore) i 45 subendema (od kojih za 31 endem i 2 subendema nije potvrđeno prisustvo od strane Koviljke Tomić-Stanković i drugih istraživača).
- 55 biljnih taksona na listi zaštićenih vrsta Crne Gore (Sl. list RCG 76/06), među kojima je 20 endema Balkanskog poluostrva (1 sporni - *Campanula hercegovina* Degen & Fiala) i 1 subendem - munika (*Pinus heldreichii*) H.Christ.
- 302 biljna taksona sa statusom međunarodne zaštite (HD, BC, IPA, CITES, EU-IUCN Red List), od kojih je za 20 upitno prisustvo na području Lovćena, a među njima je i *Campanula hercegovina*, kao endemska vrsta.

Tabela 9: Broj nacionalno i međunarodno značajnih biljnih taksona u flori NP sadržanih u bazi

Liste	Ukupno	sa terenskim podacima
Nacionalno/međunarodno značajni taksoni	480	135
Endemi / subendemi	144 (? 38) / 46 (? 2)	38 / 13
Endemi Balkana	139 (? 31)	37
Zakonom zaštićene (Sl. list RCG 76/06)	55 (? 5)	29
Međunarodne liste (HD, BC, CITES, EU IUCN Red List, IPA)	302 (? 20)	97

Legenda: HD – Habitat Directive; BC – Bern Convention, CITES – Konvencija o međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje flore i faune; IPA – Međunarodno značajna područja za biljke

Po pitanju međunarodnog statusa, najveći broj biljnih taksona nalazi se na EU-IUCN Red List. U bazi ih je 302, ali kako još nijesu obrađeni svi taksoni, njihov broj je veći od navedenog.

Tabela 10: Zastupljenost nacionalno značajnih taksona u flori NP na međunarodnim listama

Liste	Ukupno	Zakonom zaštićeni (Sl. list RCG 76/06)	Endemi / subendemi
Međunarodno značajni taksoni	302 (? 20)	41 (? 4)	24 (? 1)
HD i/ili BC	6 (? 1)	6 (? 1)	0
CITES	39 (? 4)	26 (? 2)	1
EU - IUCN Red List	282 (? 18)	35 (? 3)	15

Najveći broj biljnih taksona u flori NP Lovćen, prema EU IUCN Crvenoj listi, ima LC konzervacioni status (*Least Concern – najmanja briga*), sa stabilnim trendom populacija.

Tabela 11: Zastupljenost osjetljivih biljnih vrsta NP po IUCN kategorizaciji (EU IUCN Red List) i populacioni trend vrsta

Konzervacioni status	ukupno	Populacioni trend			
		stabilan	↓ opadajući	↑ rastući	? nepoznat
DD	9 (? 1)		3		6 (? 1)
LC	266 (? 16)	157 (? 8)	45 (? 4)	8	56 (? 4)
NT	6 (? 1)		5 (? 1)		1
VU	1		1		
Ukupno	282 (? 18)	157 (? 8)	54 (? 5)	8	63 (? 5)

Legenda: DD - Data deficient (nedostaju podaci); LC - Least concern (najmanja briga); NT - Near threatened (skoro ugrožena); VU - Vulnerable (ranjiva)

Dok se ne uradi Crvena knjiga flore Crne Gore ne možemo znati brojnost i konzervacijski status (po IUCN kategorizaciji) osjetljivih taksona koji se nalaze na području NP. Za sada raspoložemo preliminarnom crvenom knjigom flore Crne Gore koja sa postojanjem novijih naučnih saznanja, zahtjeva revidiranje i dopunu, na čemu se radi. Na navedenoj preliminarnoj listi nalaze se *Edraianthus wettsteinii* subsp. *lovcenicus* (u granicama NP) i *Ilex aquifolium* (izvan teritorije Parka: Ivanov Laz, Velje osoje i Obzovica).

Tabela 12: Konzervacijski status biljnih vrsta na preliminarnoj crvenoj listi CG u odnosu na EU-IUCN Red list

Vrsta	CG - IUCN kategorija	EU - IUCN category
<i>Edraianthus wettsteinii</i> subsp. <i>lovcenicus</i>	CR	-
<i>Ilex aquifolium</i>	EN	LC

Legenda: LC - Least concern (najmanja briga), EN - Endangered (ugrožena), CR - Critically endangered (kritično ugrožena);

Kao najznačajniji osjetljivi biljni taksoni, izdvojili su se rijetki endemi i vrste koje imaju više nivoa zaštite na nacionalnom i međunarodnom nivou.

Koviljka Stanković-Tomić, 1970, ne potvrđuje raniji Pančičev nalaz za vrstu *Pulsatilla vulgaris* subsp. *grandis*, a nema ni novijih podataka za prisustvo ove vrste na području Lovćena. Očekuje se da će se sa izradom Crvene knjige flore Crne Gore, obezbijediti potpuni uvid u postojeće stanje i brojnost ranjivih i ugroženih taksona u flori NP Lovćen.

Tabela 13: Status značajnih biljnih vrsta na nacionalnim i međunarodnim listama

Vrsta	End. / subend.	ZZ Sl. list RCG 76/06	CG Prelimin. Crvena lista	EU IUCN Red List	BC, HD, CITES sa EU uredbom
<i>Edraianthus wettsteinii</i> subsp. <i>lovcenicus</i>	+ Lovćena	+	CR	-	-
<i>Hieracium chlorophyton</i> subsp. <i>marchesettianum</i>	+ Lovćena	-	-	-	-
<i>Cardamine montenegrina</i>	+ CG	-	-	-	-
<i>Berteroa gintlilii</i>	+ CG, ?BH	+	-	-	-
<i>Viburnum maculatum</i>	+ CG, BH	+	-	DD? nepoznat	-

<i>Hieracium plumulosum</i>	+	-	-	-	-
	CG, BH				
<i>Anacamptis pyramidalis</i>	-	+	-	LC↓ opadajući	BC Annex I HD Annex II, IV CITES Annex II, B
<i>Himantoglossum caprinum</i>	-	+	-	NT ↓ opadajući	BC Annex I HD Annex II, IV CITES Annex II, B
? <i>Pulsatilla vulgaris</i> subsp. <i>grandis</i>	-	+	-	LC ↓ opadajući	BC Annex I HD Annex II, IV
<i>Galanthus nivalis</i>	-	+	-	NT ↓ opadajući	HD Annex V CITES Annex II, B
<i>Gladiolus palustris</i>	-	+	-	DD ↓ opadajući	HD Annex II, IV
<i>Narcissus poeticus</i> subsp. <i>radiiflorus</i>	-	+	-	DD ? nepoznat	BC Annex I
<i>Ulmus glabra</i>	-	-	-	VU ↓ opadajući	-

Legenda: DD - Data deficient (nedostaju podaci); LC - Least concern (najmanja briga); NT - Near threatened (skoro ugrožena); VU - Vulnerable (ranjiva); CR - Critically endangered (kritično ugrožena); ZZ -- zakonom zaštićene; BC – Bernska konvencija; HD – Habitat direktiva

Analiza baze podataka upućuje na sledeće zaključke:

- Nedostaju podaci o ukupnom broju vaskularnih biljaka u flori NP Lovćen.
- Nedostaje IUCN Crvena Lista Flore NP Lovćen.
- Pojedine rijetke i endemske vrste (*Hieracium chlorophyton* subsp. *marchesettianum*, *Cardamine montenegrina* i dr.) ne nalaze se na Listi zaštićenih vrsta Crne Gore, što ukazuje na potrebu revidiranja liste.
- Literaturni podaci za brojne taksone od nacionalnog i/ili međunarodnog značaja su stari više decenija i potrebno je obnoviti terenska istraživanja.
- Pojedini taksoni iz starih literaturnih podataka su, u međuvremenu, promijenili nomenklaturni status, nivo endemizma i status zaštite.
- Potrebno je nastaviti inventarizaciju i kartiranje endemičnih i ugroženih vrsta i uraditi karte distribucije objedinjene u katalog.

Istraživanja i monitoring

Tokom planskog perioda 2016-2020, rad stručne službe bio je usmjeren na istraživanja i monitoring vrsta *Edraianthus wettsteinii* subsp. *lovcenicus*, *Berteroa gintlii* i *Leucanthemum chloroticum*, zatim na evidentiranje endemske, nacionalno i međunarodno zaštićene flore na više lokaliteta, prevashodno na lokalitetima i staništima duž staza, oko jezera i na vidikovcima, gdje je prisutnost turista mogući ugrožavajući faktor. Uspostavljanjem monitoringa i uporednom analizom stanja ustanovljeno je da li postoje pritisci na staništa i populacije, i da li je potrebno primijeniti konzervacione mjere zaštite.

Kriterijum pri odabiru vrsta za istraživanje, pored endemizma i nivoa zaštite, bio je starost nalaza, odnosno literaturnog podatka.

Lovčenski zvončić (*Edraianthus wetsteinii* subsp. *lovcenicus*) je usko endemična vrsta (stenoendem) prilagođena na specifične uslove staništa na stjenovitim južnim padinama Štirovnika, u graničnoj zoni NP. Vrsta je zaštićena nacionalnim zakonodavstvom. Istraživanja lovčenskog zvončića od strane stručne službe JP, započeta su 2008. godine, kada su uzete koordinate i napravljen uvid u stanje populacije. Ustanovljeno je da se radi o malobrojnoj, ali stabilnoj populaciji. Tokom jula 2010. godine ustanovljene su granice areala i izmjerena površina staništa od 6,8 ha. Od tada do 2019. godine rađen je monitoring, koji je ukazao na dva faktora koji mogu ugroziti populaciju i opstanak vrste:

- Usljed ekstremnih ekoloških uslova, naročito ljeti, područje je visokorizično u pogledu požara - kako prirodnih (zbog visokih temperatura i čestih atmosferskih pražnjenja) tako i požara koji su izazvani ljudskim nemarom (zbog blizine privatnih parcela).
- Evidentirana je pojava hibrida *Edraianthus x lakušićii*, koji je nastao ukrštanjem lovčenskog zvončića i uskolisnog zvončića *Edraianthus tenuifolius* (Lakušić et al. 2009). Neophodna su istraživanja koja bi dala odgovor da li i u kojoj mjeri hibrid, zauzimajući isto stanište, ugrožava populaciju lovčenskog zvončića.

Ukazujući na navedene faktore i neophodnost ekspertskih istraživanja, stručna služba JP je u okviru projekta "Lovčenski zvončić – očuvanje razumijevanje i promocija" u saradnji sa NVO Living Green, uputila resornom ministarstvu i Agenciji za zaštitu prirode i životne sredine "Inicijativu za izradu Akcionog plana za zaštitu endemične vrste lovčenski zvončić" u sklopu Nacionalne strategije biodiverziteta.

Berteroa gintlai je vrsta koja ima lokalno rasprostranjenje. Rohlenin nalaz na području Njeguša, potvrđen je od strane Koviljke Tomić 1970. godine. To je ujedno poslednji nalaz ove vrste. Ne postoje podaci o stanju i brojnosti populacije, niti preciznija lokacija na području Njeguša, sem da se javlja uz zidine i na rubu šikara crnog graba. Nalazi se na listi Zakonom zaštićenih vrsta Crne Gore. Istraživanja potencijalnih staništa ove vrste, od strane stručne službe, obavljena su 2017. i 2018. godine na području Krstca i Njeguša, u graničnoj zoni nacionalnog parka, na staništima koja odgovaraju ekologiji vrste. Prikupljen je herbarski materijal sa više lokacija istraživanog područja i urađena je mapa sa transektima istraživanja i koordinatama. Ustanovljeno je da svi primjerci pripadaju široko rasprostranjenoj vrsti *Berteroa mutabilis*. Iako je moguće izvesti zaključak da je vrsta *Berteroa gintlai* iščezla usled urbanizacije područja, buduća ekspertiska istraživanja koja bi dala definitivni odgovor su neophodna mjera koju treba sprovesti u prilogu očuvanja ove vrste.

Leucanthemum chloroticum ima endemsko rasprostranjenje na planinama Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Zaštićena je nacionalnim zakonodavstvom. Na području Lovčena poslednji put je evidentirana 1972. godine na Štirovniku, Jezerskom vrhu i Majstorima. Istraživanjima od strane stručne službe JP potvrđeni su nalazi na padinama Štirovnika i Jezerskog vrha, u vegetaciji pašnjačkih kamenjara i na siparima. Populacije su stabilne, pokrovnosti veće od 30%. Stanje na terenu ukazuje da sem postojećih zakonom definisanih mjera zaštite, nije potrebno primjenjivati dodatne mjere konzervacije. Prisustvo taksona nije potvrđeno na lokalitetu Majstori. Na osnovu podataka dobijenih na terenu, urađena je mapa sa transektima istraživanja i tačkama (koordinatama) distribucije taksona.

Evidentiranje endemske, nacionalno i međunarodno zaštićene flore vršeno je uporedo tokom istraživanja navedenih endemskih vrsta, a ciljano duž turističkih staza (kružna staza Ivanova korita-Dolovi-Ivanova korita, sa ogrankom do vrha Treštenik), na potezu vidikovac Kuk-Krstac i oko Jezera ispod Jezerskog vrha.

Nakon otvaranja rekreativne „Staze vuka“ i vidikovca Treštenik, stručna služba JP je uradila inventarizaciju biljnih vrsta i zabilježila prisustvo 52 taksona od nacionalnog i/ili međunarodnog značaja, od kojih je 7 endema Balkanskog poluostrva, 12 zakonom zaštićenih, 1 na Listi

Bernske konvencije i 9 na CITES Listi. Svaka vrsta je fotografisana i locirana (koordinate i nadmorska visina) i grafički je predstavljena njihova distribucija, a podaci su unijeti u elektronsku bazu podataka.

Kontrola pritiska na ekosisteme i staništa

Zbog mogućih antropogenih pritisaka, duž staza za posjetioce, na vidikovcima i na Jezeru ispod Jezerskog vrha, uspostavljen je monitoring brojnosti/ugroženosti za vrste koje su evidentirane u malom broju primjeraka, a pritom su vrlo dekorativne i interesantne za turiste. Na Stazi vuka i do vidikovca Treštenik, prućene su žuta šumska lala (*Tulipa grisebachiana*), katanijev ljiljan (*Lilium katanae*), federikova kamenjarka (*Saxifraga federici-augusti*) i kaluderka (*Epipactis atrorubens*). Na osnovu komparativne analize podataka za ove vrste (učestalost i brojnost subpopulacija) iz 2007, 2010 i 2012 i podataka dobijenih monitoringom 2016. može se zaključiti da su populacije stabilne, i pored evidentiranih direktnih pritisaka (branje cvijetnih stabljika). Čak pokazuju povećanje brojnosti i širenje areala. Važno je napomenuti da primjerci nijesu iskopavani zajedno sa lukovicom, što omogućava obnovu nadzemih izdanaka. Evidentirano povećanje brojnosti za sve četiri vrste u 2016. u odnosu na 2012. godinu može se objasniti lošim stanjem bukove šume kroz koju staza prolazi. Naime, zbog lošeg zdravstvenog stanja bukve i njenih manje ili više suvih i ogoljelih krošnji (naročito u proljećnim mjesecima), veći je prodor svjetlosti i otvaraju se površine koje odgovaraju ekološkim zahtjevima ovih vrsta. Nije uočen negativan uticaj i opadajući trend populacija ni za ostale značajne taksone popisane na ovoj stazi i vidikovcu, kao ni na vidikovcu Kuk. Međutim, potrebno je uraditi analizu mogućeg uticaja nakon proširenja regionalnog puta od Njeguša, preko Krsca i Kuka do Međuvršja, naročito kad je u pitanju endemska vrsta karanfila *Dianthus ciliatus* subsp. *dalmaticus*, koja je prije izvođenja radova evidentirana u značajnoj brojnosti na stjenovitim obroncima neposredno uz put između Krsca i Kuka.

Raznovrsnost staništa uz stazu do Jezera ispod Jezerskog vrha i oko samog Jezera uslovlila je bogat floristički diverzitet uz značajno prisustvo endemskih i drugih važnih elemenata flore, koji su popisani tokom terenskih istraživanja i unijeti u bazu podataka. I pored povremenih pokušanja kaptiranja vode iz jezera, nijesu uočene promjene koje bi zahtijevale posebne mjere konzervacije, sem postojećeg nadzora od strane Službe zaštite. Samo Jezero, karakteristično za kraška područja, uglavnom se puni podzemnom vodom, preko povremenih izvora, a u ljetnjim mjesecima presušuje. Karakteriše ga flora i fauna specifična za povremeno plavna područja. Prisutnost borealnih reliktnih vrsta, kao što je *Menianthes trifoliata*, ukazuju na njegov refugijalni značaj i starost basena. Prepoznato je kao Natura 2000 stanišni tip 3180 *POVREMENA KRAŠKA JEZERA (TURLOZI). U neposrednom okruženju prisutni su i drugi stanišni tipovi od evropskog značaja. Značajne površine zauzimaju sipari, označeni kao stanišni tip 8140 ISTOČNOMEDITERANSKI SIPARI i stanišni tip 8210 KREČNJAČKE STIJENE SA HAZMOFITSKOM VEGETACIJOM. Značaj stanišnih tipova, raznovrsnost i specifičnost flore i faune jezera i okruženja obavezuju na kontinuiran nadzor i periodični monitoring stanja od strane stručne službe JP.

Ubiranje ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva u komercijalne svrhe u zaštićenom području se moraju odvijati po ustanovljenim propisima, na osnovu prethodno pribavljene dozvole od strane Agencije za zaštitu prirode i životne sredine.

Radi bolje kontrole staništa biljnih vrsta koja su pod pritiskom usled ubiranja, uspostavljena je saradnja sa Agencijom kroz preuzimanje podataka o izdatim dozvolama. Takođe, iskoordinisan je rad Službe zaštite NP i stručne službe JPNPCG, kako bi se na osnovu preuzetih podataka, uradila analiza stanja komercijalnih vrsta i njihovih staništa. Tokom

realizacije ove aktivnosti izdvojila su se tri problema, koje treba ubuduće riješiti, kako na nivou NP i JPNPCG, tako i na nivou nadležnih institucija.

1. Agencija za zaštitu životne sredine u ovom planskom periodu, ali i godinama unazad, nije dobila ni jedan zahtjev, a time ni izdala dozvolu za komercijalno ubiranje ljekovitog bilja, šumskih plodova i gljiva na području NP.
2. Nedovoljna kontrola od strane Službe zaštite, ali i realni problemi koji ih onemogućavaju u tom radu.
3. Nemogućnost mapiranja staništa koja su pod pritiskom sakupljanja, jer u službenim zabilješkama nadzornici bilježe lokalni naziv ili ime šireg područja za lokalitet na kojem je lice zatečeno u nelegalnoj radnji. Mape korišćene u radu na Google-Earth i u GIS-u, ne prepoznaju lokalne nazive područja. Za obezbjeđivanje preciznih podataka, neophodno je nadzornicima obezbijediti GPS uređaje.

Imajući u vidu navedeno, nije moguće izvesti zaključak o sakupljanju divlje flore u komercijalne svrhe u granicama NP Lovćen. Nelegalno ubiranje divlje flore postoji u ovom NP u većoj mjeri nego što je konstatovano - naročito ljekovitog bilja i gljiva. Bez preciznih podataka u kojoj mjeri i na kojim lokalitetima se vrši ubiranje na cijelom području Parka, ne može se donijeti zaključak o stvarnom stanju na terenu i stepenu ugroženosti staništa i populacija ovih vrsta.

Monitoring šumskih ekosistema

Monitoring dendrometrijskih vrijednosti debećeg drveta se vrši periodično u cilju praćenja razvoja šumskih ekosistema i povećanja drvene mase u odnosu na ukupnu površinu. Pored praćenja drvene zapremine, ovi podaci ukazuju na količinu koja obezbjeđuje skladištenje ugljenika (C) kao osnovnog elemenata koji utiče na fenomen staklene bašte.

Defolijacija

Defolijacija se definiše kao gubitak iglica/lišća u krošnji koja se može ocjenjivati u odnosu na referentno stablo. Vršni se ocjena defolijacije bez obzira na uzrok gubitka lišća (npr. oštećenja koja izazivaju insekti ili patogeni uzročnici bolesti).

Defolijacija predstavlja prvi mjerljivi parametar koji pokazuje stepen oštećenja stabla, jer kroz biološki mehanizam stablo pokušava da se odbrani i da napadnute ili oboljele asimilacione organe odbaci kako bi ih zamjenilo novim.

Na nivou analiziranih jedinki, bez obzira na posmatranu vrstu drveća gubitak lišća je determinisan u 4 kategorije u narednoj tabeli.

Tabela 14: Defolijacija kruna drveća

Raspon defolijacije (%)	Učešće (%)	Broj stabala
0 - 10	54,8	460
11 - 25	19,2	161
26 - 60	21,8	183
iznad 60 %	1,9	16

Najveći broj stabala obuhvaćenih posmatranjima (460 stabala) ili 54,8% je bez defolijacije (kategorija 0-10%), sa slabom defolijacijom determinisano je 161 stablo, što čini 19,2% (u klasi od 11-25% defolijacije), u srednjoj klasi od 25-60% je 183 stabla, što čini 21,8% ukupne defolijacije. Broj stabala u klasi iznad 60% sa vidljivim gubitkom lišća/četina tj. sa jakom defolijacijom je determinisano na 16 stabala (1.9%).

Sve grupe uzročnika locirane na terenu po metodologiji koja je primjenjena u istraživanju su svrstane u sledeće grupe prema narednoj tabeli.

Tabela 15: Procentualni odnos oštećenja stabala u odnosu na uzročnike evidentirane na premjernim površinama

Grupa uzročnika	Identifikovana stabla	Identifikovana oštećenja (%)
Insekti	180	16,7
Gljive	5	0,5
Abiotički faktori	47	6,6
Požar	97	15,7
Bez vidljivih oštećenja	511	47,3
ostalo	/	13,2
UKUPNO	840	100

Najviši nivo oštećenja u apsolutnom smislu je od biotičkih faktora i to posebno od insekata. Štete od insekata evidentirane su na 16,7% površina kao primarna i često jedina šteta. Bez obzira na navedeno, štete koje insekti prouzrokuju na šumskom drveću u NP Lovćen su srazmjerno male, jer se uglavnom radi o oštećenjima asimilacionih organa. Imajući u vidu da se radi o lišćarskim vrstama (bukva), insekatska oštećenja su uglavnom tzv. sekundarne štete.

2.6.2. Monitoring i istraživanja faune

Fauna NP Lovćen po svim taksonomskim grupama nije u prošlosti sistematski istraživana, te ne postoje literaturni ni drugi naučno-istraživački podaci na osnovu kojih se može dati pregled broja taksona, stanja i distribucije vrsta i populacija. Takođe, zbog nedostatka stručnog kadra, kapaciteti Službe za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj nijesu bili dovoljni za istraživanje ukupne faune krupnih sisara na ovom prostoru.

Kontinuirani monitoring ornitofaune u NP Lovćen u predhodnom planskom periodu nije vršen, međutim, 2015. godine za potrebe izgradnje trase Lastva – Pljevlja dalekovoda 400 KW u odnosu na zone zaštite NP Lovćen, vršen je ciljni monitoring stanja ornitofaunističkih populacija u staništima Izdanačkih šuma bukve, pašnjacima, goletima i kamenjarima pri čemu se abundancija vrsta na istraženom području određivala aproksimativno.

U zonama bukovih šuma (izdanačka), čistine obrasle pojedinačnim stablima crnog graba (*Ostrya carpinifolia*), hrasta (*Quercus pubescens*) i primorske kleke (*Juniperus oxycedrus*) sa prizemnom vegetacijom, ili mozaični kamenjar i kroz manje predjele sa visokom bukovom šumom odlikuje prisustvo sledećih karakterističnih vrsta: velika sjenica (*Parus major*), zeba (*Fringilla coelebs*), crvendač (*Erithacus rubecula*), crna crvenrepka (*Phoenicurus ochruros*), drozd (*Monticola solitarius*), mrka sjenica (*Parus lugubris*) i obični kos (*Turdus merula*).

Karakteristične vrste koje su evidentirane u ovom dijelu su planinska crvenrepka (*Phoenicurus ochruros*), obična travarica (*Saxicola rubetra*), gavran (*Corvus corax*).

U području izdanačke šume bukve koja je isprekidana goletima i preko čistina-pašnjaka koja nisu obrasla šumskom vegetacijom ustanovljeno je prisustvo vrsta brgljez lončar (*Sitta neumayer*), drozd modrulj (*Monticola solitarius*), a od grabljivica konstatovano je prisustvo vjetruške (*Falco tininculus*).

U zoni goleti koja je mjestimično obrasla sa pojedinačnim stablima bukve, bez šumske vegetacije, registrovano je prisustvo planinske trepteljke (*Anthus spinoletta*), crvenrepke (*Phoenicurus ochruros*), čvorka (*Sturnus vulgaris*) i sive vrane (*Corvus corone cornix*). Od grabljivica su primijećene mišar (*Buteo buteo*) i suri orao (*Aquila chrysaetos*). Vršen je redovni monitoring jarebice kamenjarke 2016/17/18. godine i utvrđeno gniježđenje na južnim obroncima Lovćena.

2.6.3. Monitoring i istraživanja kulturno-istorijskog nasljeđa

U prošlom planskom periodu istraživanja iz oblasti kulturno-istorijskog nasljeđa bila su usmjerena na terenska istraživanja i dokumentovanje gumana, otvorenih i svoltanih ublova i kaptiranih voda na području Njeguša. Prilikom istraživanja na terenu je vršeno identifikovanje, GPS pozicioniranje, mjerenje, fotografisanje i utvrđivanje postojećeg stanja evidentiranih objekata. Uporedo su prikupljeni podaci od mjesnog stanovništva o vlasništvu, vremenu gradnje, kao i druge informacije potrebne za stručnu obradu i dokumentovanje.

Tokom terenskog rada evidentirana su 93 gumna, 66 ublova i 19 kaptiranih voda.

Rezultati istraživanja su pokazali da su lovcenska gumna najčešće prečnika 6 do 8m. U većem broju jednim dijelom se oslanjaju na prirodnu stijenu, sa spoljnje strane zidana u suvomeđi, grubo tesanim kamenom u više redova. Popločana su u pravilnom slogu, pažljivo klesanim kamenom, kao i nasloni, šednici, u čemu se ogleda majstorsko umijeće samoukih lokalnih graditelja ili majstora klesara angažovanih sa primorja. Sva gumna imaju po dva ili tri ulazna stepenika. Nijesu rijetki primjeri popločanih gumana kamenom nepravilnog oblika i sloga. Pločnici su između spojeva zarasli u korov i nisku vegetaciju, ili zatravljeni, gdje nijesu sagledljive kamene ploče. Očuvan je i određeni broj zemljanih gumana, kod kojih su vidni tragovi neobrađenog kamena kojim su bila okružena.

Identifikovani ublovi, prečnika od 3 do 5m u površinskoj zoni, sužavaju se blago prema dnu. Zidani su u suvomeđi od pritesanog kamena, u pravilnom slogu. Kod ublova koja imaju kamena stepeništa, očuvana su u cjelini ili kod nekih mjestimično izvaljena.

Kaptirane seoske vode, sa unutrašnjim bazenima za akumulaciju u prirodnoj stijeni, svoltane su slaganjem kamena sistemom „klinovanja“. Spoljašnji frontalni zidovi građeni su fino klesanim kamenom, sa jednim ili dva "točka", (kamení koritasti slivnici za protok vode), ispred kojih je betonsko pojilo za stoku postavljeno dužinom zida. Zajedno sa kaptazom formiraju skladnu cjelinu.

Na osnovu dosadašnjeg istraživanja konstatovano je da su evidentirani objekti uglavnom očuvani u izvornom obliku. Kod nekih su potrebne intervencije na konsolidaciji manje ili više obrušeni zidnih partija. Izvjestan broj objekata posjeduje znatan stepen očuvanosti i integriteta, graditeljske, etnografske, istorijske, memorijalne, ambijentalne i dr. kulturne vrijednosti i osobnosti.

Nakon završetka istraživanja, Planom upravljanja definisaće se kataloška i izložbena prezentacija predmetnih objekata, koji svakako zaslužuju pažnju šire javnosti.

Upravi za zaštitu kulturnih dobara 2017. godine je prosljeđena inicijativa za uspostavljanje zakonske zaštite crnogorskog gumna, simbola tradicionalnog graditeljstva, s naglaskom na lovcenska i crmnička gumna. Inicijativa je od strane nadležne institucije usvojena, čime su se stekli uslovi za sprovođenje procedure zaštite.

2.6.4. Monitoring i istraživanja etnografskog nasljeđa

U prethodnom planskom periodu na prostoru Parka nastavljeno je sa aktivnostima rekognosciranja, identifikovanja, istraživanja, dokumentovanja, očuvanja, zaštite, valorizacije i promocije nematerijalnih kulturnih dobara. Rezultat toga istraživanja su popisani stari zanati kao što su stolarski zanat, zidanje kamenom, izrada opanaka i izrada ženske tradicionalne nošnje. Zabilježeno je i izvođenje na tradicionalnim instrumentima kao što su gusle i diple, kao i izrada ovih instrumenta.

Za potrebe organizovanja manifestacije "Dan koprive" sprovedeno je istraživanje, odabir i popis recepata, koji su zasnovani na upotrebi koprive, kojima je promovisana ljekovitost ove biljke.

Kroz strateški projekat "Zaštita nematerijalnog kulturnog nasljeđa Crne Gore", koje su zajednički pokrenuli Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta, Uprava za zaštitu kulturnih dobara i Narodni muzej Crne Gore, urađeno je rekognosciranje područja po svim opštinama. Na osnovu prikupljene dokumentacije, sačinjena je lista za nacionalni Registar NKN, koji je preduslov za UNESCO reprezentativnu listu zaštite. Jedinствен kulturni fenomen crnogorske narodne tradicije je crnogorska narodna nošnja. Praktikovana vjekovima, vještina njene izrade

i ukrašavanja, prevazilazi domaću radinost i pripada specijalizovanim umjetničkim zanatima, i zaštićena je kao nematerijalno kulturno dobro. Za nematerijalno kulturno dobro od posebnog značaja proglašena je crnogorska narodna igra Oro, odnosno Crnogorsko kolo ili „Crnogorski oro“.

Očuvanje i korišćenje potencijala prirodnog i etnografskog područja Parka, sprovedeno je realizacijom projekta "Skulpture parkova", koji je implementiran u okviru inicijative "Dana evropske baštine" za 2018. godinu, na temu "Umjetnost dijeljenja", na poziv i pod pokroviteljstvom Ministarstva prosvjete, nauke kulture i sporta Crne Gore. U tu svhu izrađene se skulpture životinja koje predstavljaju identitet u prirodnom i kulturološkom smislu, za koje su preduslov esencijalne vještine ljudi sa prostora Parka. U blizini Centra za posjetioce na Ivanovim koritima napravljene su dvije skulpture vuka, koje se koriste kao dopuna postojećim interpretativnim elementima u svrhu promocije. Vrijednost i jedinstvenost ovog proizvoda koji odražava imidž Parka, ogleda se u poštovanju tradicionalnih modela, očuvanja kulturnog pejzaža zaštićenog područja i njegove cjelovitosti i autentičnosti.

Da bi se pokrilo široko polje specifičnih etnografskih tema nematerijalne kulturne baštine iz koje proizilaze sve materijalne manifestacije kulture u Parku, i u budućem planskom dokumentu akcenat će se staviti na nastavak primjene međunarodnih praksi koje će omogućiti veću vidljivost ove vrste nasljeđa kroz iniciranje zaštite prema nadležnim institucijama.

Prezentacija i popularizacija vrijednosti etnografske baštine Parka sprovodiće se na način kojim će se obezbijediti njihova zaštita, očuvanje i unapređenje, kroz kontinuiranu institucionalnu saradnju iz oblasti kulturnog nasljeđa (MKCG, NMCG, UZKD, CANU). S tim u vezi, nastaviće se istraživanje nematerijalnog kulturnog nasljeđa, kao i aktivnosti na njihovoj valorizaciji, koje podrazumijevaju aktivan odnos prema baštini koja ne treba da bude statična, već živa, kroz kreiranje i osmišljavanje edukativno-promotivnih prezentacija.

2.7. UTICAJI NA ŽIVOTNU SREDINU I STANJE BIODIVERZITETA NA PROSTORU NACIONALNOG PARKA

2.7.1. Uticaji na životnu sredinu

Na prostoru Parka i njegovoj zaštitnoj zoni nema proizvodnih i prerađivačkih industrijskih objekata koji bi u većoj mjeri uticali na degradiranje ovog prostora. Pozitivni aspekti koji idu u prilog očuvanju prirode i lakšem upravljanju ovim zaštićenim područjem su relativna udaljenost od većih urbanih cijelina i odsustvo štetnih uticaja kao posljedica nepostojanja eksploatacije rudnih i mineralnih sirovina.

Na teritoriji i zaštitnoj zoni Parka, poljoprivredna, kao i ukupna privredna djelatnost je relativno slabo razvijena. U posljednje dvije decenije broj stanovnika ovog područja se značajno smanjio, a samim tim i poljoprivredna djelatnost. Danas najveći broj katuna na području Parka propada ili se napušta. Kada se govori o poljoprivredi može se izdvojiti određeni broj proizvođača zdrave ekološke hrane, proizvodnja njeguškog sira i pršuta.

Kada su u pitanju antropogeni pritisci, jedan od prepoznatih antropogenih faktora koji utiču na prostor Parka je gradnja infrastrukturnih objekata. U najvećem broju u pitanju su objekti namijenjeni za turističku djelatnost. Intencija je da će se u narednom periodu graditi žičara Kotor-Lovćen-Cetinje, a u toku je realizacija izgradnje dvosistemskih 400kV dalekovoda Lastva Grbaljska-Pljevlja.

Povećanjem broja posjetilaca povećava se mogućnost uznemiravanja životinja, oštećenja i branja zaštićenih, endemičnih i rijetkih biljnih vrsta i gljiva, povećava se opasnost od nastanka šumskih požara, kao i količina generisanog otpada, saobraćaja, buke i zagađivanje vazduha. S toga će se u narednom planskom periodu posebna pažnja pokloniti na umanjenje uticaja posjetilaca, kroz istraživanje i određivanje prihvatnih kapaciteta pojedinih najposjećenijih lokaliteta (Ivanova korita), te na osnovu dobijenih rezultata, pratiće se i regulisati broj posjetilaca i izgraditi mehanizam za smanjenje efekta vidljivosti posjetilaca u određenim

područjima („leave no trace“ principi) i razviti nova turistička ponuda i programi obilaska Parka s ciljem da se najatraktivniji lokaliteti oslobode pritisaka posjetilaca.

Vode su ključan faktor za osiguravanje održivog razvoja, kako u njegovoj komponenti zaštite životne sredine tako i vezano za društvenu i ekonomsku komponentu. Povremeni i stalni izvori se na Lovčenu nalaze na različitim nadmorskim visinama, a naselja su najčešće locirana u blizini izvora.

Da bi se što kvalitetnije upravljalo vodnim resursom na području Parka, neophodno je sprovesti mjere koje bi imale za cilj da se studiozno pristupi odvođenju i prečišćavanju otpadnih voda na području Parka, ali i izvorišta u Bokokotorskom zalivu i zaleđu. Posebno je značajno pitanje regulacije vodoizvorišta Ivanova Korita, odnosno obezbeđenje postojanja hidrološkog minimuma ovog izvora.

Na ovom području nema izgrađenih kanalizacionih sistema, pa se otpadne vode iz objekata odvođe „septičkim jamama“, koji ne zadovoljavaju propisane i definisane standarde, jer se nedovoljno prečišćena otpadna voda upušta u okolinu. Imajući u vidu činjenicu da je u pitanju karstno područje sa veoma brzim protokom podzemnih voda, u njih mogu dospijeti neprečišćene otpadne vode i na taj način proširiti se na veći prostor.

Pored otpadnih voda, nelegalna odlagališta otpada takođe predstavljaju problem. U proteklom periodu praćeno je stanje ovakvih odlagališta otpada i vršena je njihova sanacija. U cilju zaštite prostora od nastajanja otpada na području Parka, preduzete su mjere koje su implementirane kroz Strateška dokumenta koja se tiču upravljanja otpadom, kao što su Državni plan upravljanja otpadom i lokalni planovi za upravljanje komunalnim i neopasnim građevinskim otpadom, kao i kroz Zakon o upravljanju otpadom i Zakon o komunalnim djelatnostima.

2.7.2. Stanje biodiverziteta

Stanje flore i vegetacije

Oslanjajući se na relevantne literaturne izvore i na osnovu sopstvenih istraživanja, stručna služba kontinuirano prikuplja podatke o brojnosti i florističkom diverzitetu značajnih taksona (endema i vrsta na nacionalnoj i međunarodnim listama zaštite) i podatke o stanju vrsta i staništa odabranih za istraživanja.

Međutim, kako su istraživački i naučni podaci nepotpuni, neprecizni i u većini zastareli, a kapaciteti stručne službe nedovoljni moguće je, dati parcijalan ili uopšten uvid o stanju i ugrožavajućim faktorima florističkog diverziteta NP:

- Prisutni su antropogeni, biološki i klimatski pritisci koji mogu ugroziti ili ugrožavaju diverzitet flore, naročito kada su u pitanju šumski ekosistemi. Pojava sušenja bukovih šuma (91K0 ILIRSKE ŠUME BUKVE, AREMONIO-FAGION), zahtijeva hitnost reagovanja. U cilju sprječavanje gubitka staništa bora munike *Pinus heldreichii* (95A0 VISOKO OROMEDITERANSKE ŠUME MUNIKE I MOLIKE) na padinama ispod Jezerskog vrha, u toku je realizacija projekta kojim su definisane mjere revitalizacije.
- Usporedna analiza podataka iz relevantnih naučnih izvora ukazuje na mogući gubitak pojedinih endemskih (*Berteroa gintlilii*), ali i drugih biljnih taksona, naročito u oblasti Njeguša, najvjerovatnije zbog urbanizacije područja. Buduća ekspertska istraživanja treba da daju odgovor o stvarnom stanju florističkog diverziteta na području Parka.
- Evidentirani su pritisci na stanište stenoendemske vrste *Edraianthus wettsteinii* subsp. *lovcenicus* (lovčenski zvončić). To su u prvom redu požari (prirodni i/ili izazvani nemarom čovjeka) i pojava hibridne vrste *Edraianthus x lacusicii* na istom staništu. Stanište i populacija su pod stalnim monitoringom, a nadležnom ministarstvu i Agenciji za zaštitu prirode i životne sredine je upućena inicijativa za izradu Akcionog plana za zaštitu ove nacionalno značajne endemske vrste.

- Uočeni su i sankcionisani nelegalni pokušaji kaptaže Jezera ispod Jezerskog vrha, koje se odlikuje specifičnom florom i faunom. Jezero je potencijalni Natura habitat 3180 *POVREMENA KRAŠKA JEZERA (TURLOZI). Stalni nadzor i monitoring su mjere koje se preduzimaju.
- Postoji rizik zarastanja pašnjačkih livada, usled sve manjeg pašarenja i košenja. Identifikovane su kao Natura stanišni tip 6520 PLANINSKE LIVADE KOSANICE.
- Nelegalno ubiranje ljekovitog bilja i gljiva u komercijalne svrhe je prijetnja po vrste i njihova staništa, tim prije što ne postoji adekvatna kontrola i sankcionisanje ovih radnji.

Preglednija slika o stanju značajnih bioloških sistema dobiće se sa sticanjem novih saznanja kroz neophodna ekspertska istraživanja i uspostavljanje Natura 2000 staništa, a time će se i konkretizovati mjere očuvanja specijskog i stanišnog diverziteta.

Stanje šuma

Abiotički pritisak predstavlja najsnažniji pritisak i determinisan je na 63% površina pod šumom. Abiotički pritisak se najčešće ogleda kao najmjerna i nenamjerna sječa šume, oštećivanje stabala i namjerno ili nenamjerno paljenje šume.

Najčešće se javlja u formi oštećenja od požara, sušenja usled siromašnog i plitkog zemljišta i suše, dok se u zoni grebena i većih nadmoskih visina pojavljuju štete od snjegoizvala i vjetroloma. Biotički pritisak je najčešće definisan na lokalitetima gde su prisutna oboljenja ili štetni insekti koji vrše određeni pritisak na pojedine vrste ili staništa. Biotički i abiotički pritisak imaju složenu uzajamnu vezu kroz djelovanje sa čitavim nizom faktora, a kategorizacija je napravljena prema nivou učinjene štete od određenog pritiska ili stresa.

Antropogeni pritisak je prisutan kroz negativne uticaje prilikom sječe šume, pritiskom u vidu turističkih aktivnosti, kao i neodrživo sakupljanje šumskih plodova.

Šumski požari pričinjavaju posebne vrste šteta koje često uništavaju velike površine pod šumskom vegetacijom. Pored uništavanja šumskog drveća, požari vrše i degradaciju cjelokupnog staništa i ekosistema, a utiču i na stvaranje erozivnih procesa, odnošenjem zemlje i potpunom izmjenom vegetacije. Posledice od požara se mogu i danas vidjeti na lokalitetu Kruška, Mali i Veliki Bostur, kada je tokom 2017. godine došlo do požara gdje je na pomenutim lokalitetima opožareno 1.110,40 ha pod šumskom vegetacijom. Ovaj požar jasno opominje da je zaštita od požara jedna od najvažnijih aktivnosti vezane za zaštitu šuma u NP Lovćen.

Štete od insekata su registrovane na 21,4% analizirane površine. Bez obzira na široku rasprostranjenost, štete od insekata predstavljaju relativno malu opasnost po šumske vrste i ne ugrožavaju opstanak i stabilnost sastojine ili određene vrste u Parku.

Parazitske gljive su patogeni koji se javljaju kao sekundarne ili tercijalne štetočine. Na šumskim vrstama na Lovćenu su registrovane na 0,6% od analizirane površine. Najčešće parazitske gljive koje su zabilježene u šumama Parka su *Fomes fomentarius* (bijela pjegava trulež), *Trametes versicolor* (bijela trulež), *Nectria coccinea* (nekroza kore), *Nectria galligena* (rak rane na stablima), *Ganoderma applanatum* (bijela trulež u osnovi dubećih stabala), *Hypoxylon deustum* (trulež korijena i pridanka stabala na dubećim stablima bukve), *Apiognomonium errabunda* (pjegavost duž nerava lista) i sl.

Štetne saprofitske gljive, kao i kada su u pitanju insekti, ne predstavljaju primarne štetočine, već su to sekundarne ili tercijane štetočine. Ipak, u slučaju intenzivnijih pritisaka abiotičkih faktora, insekti i gljive lako mogu preći u primarne štetočine koje degradiraju šumske ekosisteme.

Uticaj globalnih klimatskih promjena na šumske ekosisteme je faktor na koji je potrebno obratiti posebnu pažnju. Promjena klime za 1°C izaziva pomjeranje šumske vegetacije za 100m po

nadmorskoj visini i 200m po geografskoj širini. Prema izvještaju za klimatske promjene za Crnu Goru. Uticaj klimatskih promjena u šumama NP Lovćen manifestuje se kroz povećan broj požara u šumskim ekosistemima.

Stanje faune

Stanje biodiverziteta gmizavaca i vodozemaca u Parku kao i u većini drugi područja Crne Gore ocjenjuje se kao relativno stabilno, osim što za vodozemce treba imati na umu da su njihova staništa nestalnog karaktera i da u ljetnjim mjesecima vode presušuju. Ipak navedene vrste vodozemaca su često adaptirane da preživjavaju u ovakvim uslovima, te jedan dio svog svog života u toku ljeta hiberniraju.

Stanje ornitofaune treba posmatrati iz ugla antropogenog pritiska u smislu lova koje se odvija u kontaktnim zonama Parka; uticaju infrastructure DV Lastva Čevo, koji prolazi kroz zonu III gdje je trasiranjem došlo do fragmentacije staništa. Dakle, potrebno je vršiti kontinuirani monitoring smrtnosti ptica na električnim vodovima, izazvana elektrokucijom i kolizijom, koji su prepoznati kao jedan od glavnih razloga nestanaka nekih populacija ptica (posebno su ugrožene grabljivice).

U ovom planskom periodu potrebno je program istraživanja postaviti dovoljno fleksibilno u slučaju pojave značajnijeg prisustva vrsta koje nisu registrovane prethodnim istraživanjima, a spadaju u kategoriju ranjivih ili ugroženih vrsta.

Kada je u pitanju antropogeni uticaj na faunu krupnih sisara, kao jedan od najznačajnijih izdvaja se pritisak kroz lov i krivolov. Lov u lovištima u kontaktne zone Parka svakako utiče na ekologiju krupnih sisara (brojnost, ponašanje, vitalnost, reprodukciju itd.) uzimajući u obzir areale aktivnosti populacija ovih vrsta koje obuhvataju jedinstvenu teritoriju u okviru kontaktne zone i područja Parka.

2.8. INSTITUCIONALNA PITANJA RAZVOJA, IZAZOVI, PROBLEMI, OGRANIČENJA, PRIJETNJE, ŠANSE I MOGUĆNOSTI ZA UPRAVLJANJE OČUVANJEM NP LOVČEN

<p style="text-align: center;">PREDNOSTI</p> <ul style="list-style-type: none"> • Očuvana prirodna i životna sredina • Bogatstvo biodiverziteta • Jedinstvena karakteristika područja • Brojni vidikovci sa kojih se pruža vizuelna impresija na Bokokotorski zaliv, Cetinje i dalje • Univerzalni motiv posjete - Njegošev mauzolej kao jedinstveno kulturno dobro od najvećeg nacionalnog značaja • Relativna integrisanost prirodnog i kulturnog pejzaža • Veliko bogastvo drugih istorijskih i kulturnih vrijednosti • Relativna očuvanost tradicionalnog graditeljstva raznolikog karaktera • Tradicionalna poljoprivreda • Nacionalno brendirani proizvodi (njeguški sir i pršuta) • Potencijali vezani za preduzetnički duh i korišćenje ugostiteljskih usluga • Blizina Prijestonice Cetinje, Podgorice i ključnih emitivnih i receptivnih turističkih centara sa primorja i okruženja 	<p style="text-align: center;">NEDOSTACI</p> <ul style="list-style-type: none"> • Negativni migratorni procesi u široj zoni Parka, naročito izraženi u ruralnim područjima koji pripadaju Prijestonici Cetinje • Nedovoljna iskorišćenost potencijala zasnovanih na kulturno-istorijskom nasljeđu • Nepostojanje strategije razvoja kulturnog turizma • Neznatna ulaganja za održavanje i obnovu kulturnih dobara i razvojnih projekata graditeljske baštine • Ugroženost izvornog graditeljstva savremenim oblicima gradnje • Napuštanje ruralnih sredina • Potpuna zapuštenost imanja, i drastično smanjen interes za autentičnu obradu zemljišta i uzgoj stoke • Nepotpuna valorizacija turističkih potencijala • Degradirani šumski ekosistemi koji za posledicu imaju smanjenje šumskih vrsta • Opasnost od požara koji se zbog konfiguracije terena teško lokalizuju • Nedovoljno izučavanje i zaštita izuzetno vrijednih, osjetljivih i ranjivih ekosistema • Bezvodnost na ogromnom dijelu kraških polja i brdskih površi • Nepovoljni zimski uslovi uzrokovani visokim sniježnim nanosima koji otežavaju odvijanje saobraćaja i razvoj poljoprivrede • Auto-trke na području parka
<p style="text-align: center;">MOGUĆNOSTI</p> <ul style="list-style-type: none"> • Veliki turistički potencijali područja, naročito sa aspekta razvoja: planinarenja, brdskog biciklizma, pružanja usluga smještaja, kao imogućnosti za razvoj svih oblika zdravstvenog i eko –turizma • Atraktivan geografski položaj koji ovo područje čini interesantnim i dostupnim za izletnički turizam • Savremeni trendovi turističkih kretanja i potreba nude mogućnosti za razvoj proizvoda održivog turizma (koji se mogu povezati sa poljoprivredom, razvojem starih i tradicionalnih zanata i drugim pratećim uslugama) • Veliki potencijali za razvoj kulturnog turizma • Razvoj naučnog turizma kroz različite forme naučno-istraživačke djelatnosti 	<p style="text-align: center;">PRIJETNJE</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nekontrolisana ili neadekvatna gradnja objekata koji su neusklađeni sa ambijentalnim vrijednostima i cjelinama Parka • Nelegalna uzurpacija staništa i nedozvoljeno korišćenje prirodnih resursa • Devastacija tradicionalne arhitekture uzrokovana nelegalnom i nekontrolisanom gradnjom • Nedovoljna međuresorska i međuinstitucionalna saradnja (i pored ostvarenih pomaka poslednjih godina) • Uticaj planiranog dalekovoda 400kv kroz područje NP Lovćen • Nedovoljna usaglašenost zakonske regulative koja obuhvata različite aspekte razvoja i upravljanja područjem nacionalnog parka

<ul style="list-style-type: none"> • Prenamjena starih kućišta i tradicionalnih grupacija kuća u turističke objekte za pružanje različitih turističkih usluga • Uređenje Lovćenskih vidikovaca i starih ambijentalnih cjelina • Uređenje objekata kulturne baštine i njihova adekvatna turistička valorizacija • Mogućnosti upotrebe obnovljivih izvora energije (solarnih panela, nisko karbonski otisak i dr) 	<ul style="list-style-type: none"> • Preklapanje nadležnosti i teškoće u jasnom i efikasnom institucionalnom primjenom mehanizama koje mogu spriječiti određene aktivnosti na području Parka. • U granicama Parka posluje više pravnih lica i državnih ustanova koje su teritorijalno dio Parka, ali Park nema upravljačku nadležnost nad istim (primjer upravljanja Njegoševim mauzolejom) • Određeni pritisak turizma na osjetljive prirodne i istorijske resurse • Nizak nivo efikasnosti i izgrađenosti turističkih i drugih infrastrukturnih sistema u intervalima snažnijeg turističkog pritiska
---	--

3. DUGOROČNA VIZIJA I STRATEŠKI CILJEVI ZA UPRAVLJANJE NP LOVČEN

Očuvano područje izuzetnog florističkog diverziteta, izraženog endemizma, bogate kulturne baštine, sa jedinstvenim pejzažima karsta, nacionalni park Lovćen oslonac je razvoja lokalnih zajednica i turizma, zasnovanog na aktivnom odmoru u skladu sa tradicijom i prirodom.

Strateško opredjeljenje Plana se zasniva na setu strateških oblasti, i u vezi sa tim definisanih ciljeva. Ovakvim pristupom će se obezbijediti neometano funkcionisanje i integrisanje različitih ciljeva u jednu cjelinu. Plan propisuje aktivnosti koje će se obavljati u periodu 2021-2025. godine, a koje će biti usmjerene na ispunjavanje definisanih ciljeva upravljanja.

U Planu upravljanja NP Lovćen 2021-2025. definisano je šest (6) strateških oblasti u okviru kojih su formulisani ciljevi upravljanja sa setom aktivnosti koje su vremenski definisane.

Imajući u vidu da se najveći broj aktivnosti realizuje u višegodišnjem periodu, godišnjim Programom upravljanja će se kroz opis aktivnosti, koji je specifičan za datu godinu, definisati i indikatori realizacije svake programske aktivnosti na godišnjem nivou. Član 58 Zakona o zaštiti prirode navodi da se plan upravljanja implementira kroz usvajanje godišnjih programa upravljanja i izvještaje o realizaciji godišnjih programa upravljanja koji se dostavljaju nadležnom ministarstvu. Prema tome, indikatori uspješnosti realizacije plana upravljanja su izvještaji o realizaciji godišnjih programa upravljanja.

Shodno strateškim oblastima datim u petogodišnjem Planu upravljanja, za svaku godinu biće definisani prioriteti, sa definisanom vremenskom dinamikom.

Strateške oblasti:

1. **Istraživanje, praćenje, obnova i unapređenje ekosistema, staništa i vrsta**
2. **Očuvanje, unapređivanje i promocija kulturno-istorijskih i etnografskih vrijednosti i potencijala**
3. **Edukacija, interpretacija prirodnih i kulturnih vrijednosti Parka i razvoj turizma orijentisanog ka prirodi**
4. **Turizam zasnovan na aktivnom odmoru u prirodi**
5. **Međunarodna saradnja i socio-ekonomski razvoj**
6. **Unapređenje fizičke zaštite i infrastrukture**

Za vrijeme važenja plana upravljanja 2021–2025. godina, ciljevi upravljanja grupisani u strateške oblasti koje proizilaze iz dugoročne vizije predstavljaju glavne smjernice za planiranje i sprovođenje konkretnih aktivnosti upravljanja. U slučaju promjene prirodnih, finansijskih, metodoloških i drugih uslova, moguće je vršiti izmjene ili dopune ciljeva upravljanja ili upravljačkih aktivnostima u Godišnjim programima upravljanja.

3.1. TABELA CILJEVA I AKTIVNOSTI PLANA UPRAVLJANJA

Strateška oblast 1: Istraživanje, praćenje, obnova i unapređenje ekosistema, staništa i vrsta							
Cilj 1.1		Zaštita i održivo korišćenje vodenih resursa					
Aktivnost 1.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Monitoring hidroloških objekata	2						Zavod za hidrometeorologiju i seizmologiju; Uprava za vode; Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj; Direktor Parka
Cilj 1.2		Sprječavanje nastanka otpada					
Aktivnost 1.2.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Sanacija neuređenih odlagališta otpada na području Parka.	1						direktor Parka, Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Cilj 1.3		Izvršena analiza i revizija podataka o flori i vegetaciji, sa posebnim osvrtom na prioritetne vrste i staništa i endemske vrste					
Aktivnost 1.3.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti obuku stručnih saradnika za floru i vegetaciju za rad u Geografsko informacionom sistemu	3						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.3.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi mobilnu aplikaciju u cilju boljeg monitoringa i prikupljanja podataka	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.3.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Nastaviti inventarizaciju nacionalno i/ili međunarodno značajnih biljnih taksona	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.3.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti analizu literaturnih i terenskih podataka unijetih u bazu	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.3.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Uraditi karte distribucije za prioritetne vrste	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Cilj 1.4	Kartirano i definisano stanje značajnih stanišnih tipova i dijagnostičkih vrsta u ugroženim Natura staništima						
Aktivnost 1.4.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Kartirati stanišni tip *3180 Povremena kraška jezera (turlozi) na prostoru Jezera ispod Jezerskog vrha	1	1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.4.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izraditi analizu stanja dijagnostičkih vrsta na stanišnom tipu *3180	1	1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.4.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Kartirati stanišni tip *4090 Endemične oromediteranske ježolike vrištine	1	1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.4.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izraditi analizu stanja dijagnostičkih vrsta na stanišnom tipu *4090	1	1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Cilj 1.5	Kontrolisano ubiranje divlje flore u komercijalne svrhe i očuvanje staništa						
Aktivnost 1.5.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izraditi mobilnu aplikaciju za rad na terenu	2	1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.5.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Obučiti nadzornike za korišćenje mobilne aplikacije	2	1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.5.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Kontrolisati stanje na terenu i unositi podatke u bazu podataka	1	1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj, direktor NP, Služba fizičke zaštite
Aktivnost 1.5.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izvršiti analizu stanja i mapirati staništa na kojima je vršeno ubiranje	1	1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj; direktor NP; Služba fizičke zaštite
Cilj 1.6	Aktivna zaštita šumskih ekosistema						
Aktivnost 1.6.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Sprovoditi sanitarno-higijenske aktivnosti	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.6.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Direktor Parka; Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Na osnovu Plana zaštite i spasavanja zaštititi šumske ekosisteme od požara	1						Direktor Parka; Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.6.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Direktor JPNPCG, direktor Parka; Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Uspostaviti i sprovoditi dijagnostno-prognozne protokole	3						Direktor JPNPCG, direktor Parka; Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.6.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Izraditi interaktivnu bazu prikupljenih podataka šumskih ekosistema	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.6.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj; direktor Parka
Unaprijediti saradnju sa lokalnim stanovništvom u cilju zaštite šumskih ekosistema	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj; direktor Parka
Cilj 1.7	Kontinuirano praćenje stanja šumskih ekosistema						
Aktivnost 1.7.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Sprovoditi monitoring opšteg zdravstvenog stanja šuma	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Cilj 1.8	Kvalitativni i kvantitativni monitoring ornitofaune						
Aktivnost 1.8.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Izvršiti kvalitativni i kvantitativni monitoring vrsta na gniježđenju	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.8.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj; Služba fizičke zaštite
Vršiti monitoring mortaliteta i lezije ornitofaune nastalog u koliziji sa visokonaponskim kablovima DV 400kV Lastva-Čevo na području Parka	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj; Služba fizičke zaštite

Cilj 1.9	Istraženi speleološki i drugi objekti važni za očuvanje značajnih kolonija slijepih miševa (<i>Chiroptera</i>) i sprovedene mjere zaštite ugroženih kolonija
-----------------	---

Aktivnost 1.9.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi bazu speleoloških objekata na osnovu literaturnih podataka	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.9.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izvršiti nabavku opreme za istraživanje slijepih miševa		1					
Aktivnost 1.9.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Nadzirati pristup jamama i pećinama, evidentirati i kontrolisati speleološke aktivnosti		1					
Aktivnost 1.9.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Istražiti rasprostranjenost i utvrditi važna područja za očuvanje slijepih miševa		1					
Aktivnost 1.9.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Utvrditi faktore ugrožavanja i po potrebi sprovesti mjere očuvanja najznačajnijih kolonija slijepih miševa		1					
Aktivnost 1.9.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izraditi Akcioni plan za slijepe miševe		1					
Cilj 1.10	Istražena fauna krupnih sisara i kartirana najznačajnija staništa						
Aktivnost 1.10.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izvršiti nabavku opreme za istraživanje (foto-zamke, zvučnici i ostala oprema neophodna za akustičnu metodu)		2					
Aktivnost 1.10.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izvršiti kartiranje značajnih staništa za krupne sisare		1					
Aktivnost 1.10.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izraditi bazu podataka nultog stanja i definisati potrebne mjere konzervacije		1					
Aktivnost 1.10.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost

Organizovati istraživačke kampove	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj; direktor Parka
Aktivnost 1.10.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Obnavljati i održavati hranilišta za krupne sisare i jarebicu kamenjarku	2						Direktor Parka; Služba za fizičku zaštitu
Cilj 1.11	Istraživanje faune insekata i kartiranje najznačajnijih staništa						
Aktivnost 1.11.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Istražiti i sakupiti literaturne podatke o fauni Lepidoptera i Coleoptera	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.11.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti uvid u stanje dnevnih leptira na području Parka	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 1.11.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izvršiti uvid u stanje Coleoptera na području Parka	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj

Strateška oblast 2: Očuvanje, unapređivanje i promocija kulturno-istorijskih i etnografskih vrijednosti i potencijala							
Cilj 2.1	Istraženi, valorizovani i zaštićeni najvrjedniji elementi materijalne kulturne baštine Parka						
Aktivnost 2.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Finalizovati terensko istraživanje gumana, ublova i kaptiranih voda na području Njeguša	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 2.1.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Kreirati i implementirati projekte valorizacije kulturno-istorijskih i graditeljskih potencijala u funkciji razvoja kulturnog turizma	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj; direktor JPNPCG; direktor Parka
Aktivnost 2.1.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Inicirati i učestvovati u projektima istraživanja, sprovođenja mjera zaštite i prezentovanja kulturnog nasljeđa, koje implementiraju nadležne institucije	2						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 2.1.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Pokretati inicijative za uspostavljanje zaštite kulturnih dobara	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Cilj 2.2	Promovisana i adekvatno prezentovana kulturna baština u svrhu podizanja većeg značaja kulturno-istorijskih i graditeljskih vrijednosti i potencijala Parka						
Aktivnost 2.2.1	Prioritet	Dinamika					Aktivnost
		1	2	3	4	5	
Organizovati tematske izložbe povodom značajnih datuma	1						Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Cilj 2.3	Zaštićena, valorizovana, promovisana i popularizovana namaterijalna kulturna baština						
Aktivnost 2.3.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Inventarisati nematerijalnu kulturnu baštinu Parka	1						Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 2.3.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Popunjavati upitnike za identifikaciju elemenata nematerijalnog kulturnog nasljeđa	2						Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 2.3.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Uputiti inicijative za uspostavljanje zaštite na osnovu istraživačkih nalaza i drugih dokaza o svojstvu, osobenosti i značaju nematerijalnog kulturnog dobra	1						Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 2.3.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Organizovati manifestacije i učestvovati na sajmovima, izložbama i kulturno-umjetničkim programima koji se oslanjaju na etnografsko nasljeđe	2						Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 2.3.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Inicirati projekte zaštite i valorizacije nematerijalne	2						Služba za promociju, marketing i turizam;

kulturne baštine pod pokroviteljstvom relevantnih institucija							Institucije iz oblasti zaštite kulturnog naslijeđa.
Aktivnost 2.3.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Kreirati programe u Parku za obilježavanje "Dana evropske baštine"	2						Služba za promociju, marketing i turizam, MK, UZKD

Strateška oblast 3: Edukacija, interpretacija prirodnih i kulturnih vrijednosti parka i razvoj turizma orijentisanog ka prirodi

Cilj 3.1	Razvijena edukacija i interpretacija. Lokalno stanovništvo i posjetioci su kvalitetno edukovani o vrijednostima NP Lovćen.						
Aktivnost 3.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa osnovnim školama koje gravitiraju u Parku i nadležnim ministarstvom izradiće se edukativni programi	1						Služba za promociju, marketing i turizam, , Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 3.1.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa osnovnim školama koje gravitiraju u Parku izradiće se edukativni materijali	1						Služba za promociju, marketing i turizam, , Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 3.1.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa TO obilježiti značajne ekološke datume	1						Služba za promociju, marketing i turizam, TO
Aktivnost 3.1.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa TO osmisliti i sprovesti ciljane interperativne programe obilaska Parka	1						Služba za promociju, marketing i turizam, TO
Aktivnost 3.1.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa Planinarskim savezom Crne Gore formirati nove edukativne i tematske staze	1						Služba za promociju, marketing i turizam; direktor Parka, Planinarski savez Crne Gore
Aktivnost 3.1.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
U saradnji sa Planinarskim savezom Crne Gore održavati i unaprijediti postojeće edukativne i tematske staze	1						Služba za promociju, marketing i turizam; direktor Parka, Planinarski savez Crne Gore
Cilj 3.2	Park je uspješno promovisan na tržištu						
Aktivnost 3.2.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost

Sprovesti PR kampanje (Odnosi sa javnošću)	1	1	2	3	4	5	Služba za promociju, marketing i turizam; direktor Parka; direktor JPNPCG
Aktivnost 3.2.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Učestvovati na turističkim sajmovima	1	1	2	3	4	5	Služba za promociju, marketing i turizam; direktor Parka; direktor JPNPCG
Aktivnost 3.2.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Organizovati manifestacije i događaje	1	1	2	3	4	5	Služba za promociju, marketing i turizam; direktor Parka
Aktivnost 3.2.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izraditi i štampati promotivni materijal	1	1	2	3	4	5	Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 3.2.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izraditi autentični suvenir Parka	3	1	2	3	4	5	Služba za promociju, marketing i turizam; direktor Parka

Strateška oblast 4: Turizam zasnovan na aktivnom odmoru u prirodi							
Cilj 4.1	Unaprijeđena i razvijena turistička infrastruktura Parka je usklađena sa principima zaštite prirode i u funkciji je posjetilaca						
Aktivnost 4.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Adaptirati Centar za posjetioce na Ivanovim koritima	1	1	2	3	4	5	Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izraditi i urediti novi Centar za posjetioce na Ivanovim koritima	1	1	2	3	4	5	Direktor JPNPCG; direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izraditi i urediti expo prostor ispred novog Centra za posjetioce	1	1	2	3	4	5	Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Urediti glavne ulaze u Park	1	1	2	3	4	5	Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Izgraditi kontrolno-naplatne punktove	1	1	2	3	4	5	Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Postaviti i dopuniti najavne, glavne i informativne table ka/i u Parku	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.7	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Unaprijediti postojeći sistem informativnih tabli i smjerokaza	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.8	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Unaprijediti pješačke staze	1						Služba za promociju, marketing i turizam; direktor Parka
Aktivnost 4.1.9	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Unaprijediti biciklističke staze	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.10	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Urediti vidikovce	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.11	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi infrastrukturu za posmatranje ptica	2						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.12	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Urediti pristup na platoima speloloških objekata	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.13	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi odmorišta za pješake i bicikliste	2						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.1.14	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Glavne atrakcije u parku učiniti dostupnim za posjete osoba sa invaliditetom.	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Cilj 4.2	Unaprijedena turistička ponuda koja je zasnovana na aktivnom odmoru						
Aktivnost 4.2.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Razviti nov turistički proizvod posmatranje ptica	2						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.2.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Osmisliti i postaviti nove izložbene postavke u Centru za posjetiće	2						Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.2.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	

Unaprijediti turističku ponudu „šuma za čitanje“	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.2.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Unaprijediti dječije igralište	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.2.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Razviti nov turistički proizvod staza za hodaње na krpļama	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.2.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Unaprijediti turističku ponudu staza za boso hodaње	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Cilj 4.3	Upravljanje posjetiocima						
Aktivnost 4.3.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Analizirati strukturu, mišljenje, potrebe i očekivanja posjetilaca	1						Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.3.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Analizirati uticaj posjetilaca na prirodne i kulturne vrijednosti	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.3.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Analizirati korišćenje postojećeg sistema staza	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.3.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Istražiti i odrediti prihvatne kapacitete pojedinih najposjećenijih lokaliteta u skladu sa smjernicama zaštite prirode, pratiti i regulisati broj posjetilaca	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.3.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izgraditi mehanizam koji će doprinijeti da se smanji efekat vidljivosti posjetilaca u određenim područjima („leave no trace“ principi)	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 4.3.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Razviti programe obilaska Parka (bazirane na prirodnim i kulturnim	1						Služba za promociju, marketing i turizam

vrijednostima parka) za različite ciljne grupe						
--	--	--	--	--	--	--

Strateška oblast 5: Međunarodna saradnja i socio-ekonomski razvoj							
Cilj 5.1	Učešće na međunarodnim pozivima za otvorene grantove u funkciji realizacije projekata i razmjene znanja i dobrih praksi						
Aktivnost 5.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Izraditi prijedloge projekata u skladu sa pozivima	1						Služba za projekte i međunarodnu saradnju
Aktivnost 5.1.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Organizovati obuke za zaposlene, razmjenu iskustava	2						Direktor; Služba za projekte i međunarodnu saradnju
Cilj 5.2	Unaprijeđena saradnja sa lokalnim preduzetnicima i proizvođačima						
Aktivnost 5.2.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Pružiti podršku lokalnom stanovništvu kroz udruživanje u klastere i kooperative	2						Direktor Parka, Služba za projekte i međunarodnu saradnju
Aktivnost 5.2.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Inicirati uspostavljanje sertifikata za lokalne proizvode	1						Direktor JPNPCG; direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Aktivnost 5.2.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Podržati lokalno stanovništvo (proizvođače) da izrade karakteristične suvenire i rukotvorine, te otkupiti i distribuirati proizvedene predmete u suvenirnice Parka	1						Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam
Cilj 5.3	Uključivanje svih relevantnih zainteresovanih strana u rad Socio-ekonomskog foruma						
Aktivnost 5.3.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Uzraditi Protokol Socio-ekonomskog foruma i	1						Direktor JPNPCG, savjetnik direktora, direktor Parka

proširiti listu učesnika u forumu							
-----------------------------------	--	--	--	--	--	--	--

Strateška oblast 6: Unapređenje fizičke zaštite i infrastrukture							
Cilj 6.1		Poboljšan nivo fizičke zaštite prostora i unaprijeđeni postojeći i budući infrastrukturni segmenti					
Aktivnost 6.1.1	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	
Stručno usavršavati izvršioce kroz vršenje obuka i usvajanja novih vještina i znanja, shodno Zakonu o zaštiti lica i imovine	2						Direktor Parka; Služba za kadrovske, pravne i opšte poslove, Služba za logistiku, Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj
Aktivnost 6.1.2	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Postaviti komunalni mobilijar		1					
Aktivnost 6.1.3	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Identifikovati i uklanjati deponije u zoni Parka		1					
Aktivnost 6.1.4	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Zaštiti i urediti vodoizvorišta Ivanova korita obezbjeđujući postojanje hidrološkog minimuma izvora		2					
Aktivnost 6.1.5	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Vršiti kontrolu sprovođenja mjera zaštite predjela prilikom realizacije projekta izgradnje žičare Kotor – Ivanova korita – Cetinje		1					
Aktivnost 6.1.6	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
Održavati postojeće šumske puteve u turističke svrhe		2					
Aktivnost 6.1.7	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	1	2	3	4	

Vršiti koordinisanu kontrolu nelegalnih aktivnosti sa nadležnim inspekcijским službama							Direktor Parka; Služba za kadrovske, pravne i opšte poslove
Aktivnost 6.1.8	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Direktor Parka, Služba fizičke zaštite, Služba ambijentalne higijene
Redovno održavati pješačke staze i vidikovce							
Aktivnost 6.1.9	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Direktor Parka; Služba za promociju, marketing i turizam; Služba fizičke zaštite
Urediti kamp mjesta i renovirati bungalove							
Aktivnost 6.1.10	Prioritet	Dinamika					Odgovornost
		1	2	3	4	5	Direktor Parka; Služba direktora JPNPCG
Organizovati redovne sjednice Socio-ekonomskog savjeta							

3.2. DINAMIKA, SUBJEKTI REALIZACIJE I NAČIN OCJENE SPROVOĐENJA PLANA UPRAVLJANJA

U cilju optimalnog sprovođenja programa zaštite i razvoja, kroz analizu usvojenih planova i programa prati se sprovođenje planskih i programskih aktivnosti i omogućava kontrolisanje dinamike njihove realizacije sa nivoa rukovodne i upravljačke strukture.

3.2.1. Definicija nosilaca realizacije Plana upravljanja

Za upravljanje prostorom NP Lovćen zaduženo je Javno preduzeće za Nacionalne parkove Crne Gore. Sve aktivnosti ovog Plana upravljanja sprovodiće se uz koordiniran rad zajedničkih službi sa nivoa Javnog preduzeća i NP Lovćen.

Stručnu zaštitu, kao i razvoj i unapređenje prirodnih i radom stvorenih vrijednosti parka implementiraće Služba za zaštitu prirodne i kulturne baštine i održivi razvoj sa službama Parka.

Promociju, edukaciju i interpretaciju realizovaće Služba za promociju, marketing i turizam i saradnicima iz NP Lovćen.

U okviru organizacione jedinice NP Lovćen, za fizičku kontrolu prostora zadužena je Služba fizičke zaštite, a poslove održavanja parkovskog prostora i mobilijara vrši Služba za održavanje ambijentalne higijene i infrastrukture. Ovim službama neposredno rukovodi direktor organizacione jedinice.

3.2.2. Način ocjene sprovođenja i indikatori praćenja uspješnosti Plana upravljanja

Petogodišnji Plan upravljanja NP Lovćen (2021–2025), obezbjeđuje okvirne smjernice iz kojih proizilaze godišnji Programi upravljanja, finansijski i drugi planovi i izvještaji. Plan upravljanja se realizuje/sprovodi kroz jednogodišnje Programe upravljanja.

Prema članu 56 Zakona o zaštiti prirode, upravljač zaštićenog područja dužan je da dostavi godišnji izvještaj Ministarstvu o realizaciji Plana upravljanja i godišnjeg Programa upravljanja, sprovedenim mjerama, finansijskim sredstvima utrošenim za sprovođenje mjera. Članom 58 Zakona, navedeno je da Ministarstvo daje saglasnost na Godišnji program upravljanja. Istim članom, upravljač je u obavezi da Ministarstvu dostavlja izvještaje o realizaciji godišnjih programa upravljanja. Na taj način, ocjena sprovođenja i indikatori praćenja uspješnosti Planova upravljanja definisani su stepenom uspješnosti realizacije programskih aktivnosti godišnjih Programa upravljanja. Pored toga, značajan broj programskih aktivnosti navedenih u Planu upravljanja sprovodi se u fazama tokom petogodišnjeg ciklusa, pa nema identičan opis aktivnosti na nivou Godišnjih programa, zbog čega nije moguće definisati indikatore takvih aktivnosti u Planu upravljanja.

Godišnji program upravljanja dostavlja se Ministarstvu do 30. novembra tekuće godine za narednu godinu, a Izvještaj o realizaciji godišnjeg programa upravljanja do 1. marta tekuće godine za prethodnu godinu.

3.2.3. Smjernice za naučnoistraživački rad

U narednom periodu potrebno je nastaviti sa naučnoistraživačkim istraživanjima na prostoru nacionalnog parka. Na prostoru parka još uvijek ne postoje kompletni podaci o stanju biodiverziteta, a mnogi podaci su zastareli i potrebno ih je dopuniti novim istraživanjima. Sa aspekta upravljača veoma je važno imati dobar uvid u kompletno stanje i status značajnih populacija i vrsta flore i faune, kao i stanja ekosistema.

U prethodnom periodu, započet je proces uspostavljanja Natura 2000 mreže u Crnoj Gori, a u okviru ovog projekta vrše se istraživanja na područjima nacionalnih parkova. Daljim planiranim istraživanjima, dobiće se jasna slika o stanju staništa i vrsta od značaja. Finalizacijom Natura 2000 mreže stvorice se preduslovi za adekvatan način upravljanja definisan EU standardima. U ovaj proces, pored naučnih i stručnih institucija, uključeni su i eksperti nacionalnih parkova Crne Gore.

Javno preduzeće za nacionalne parkove će podstaći i afirmisati svaki naučno-istraživački projekat i rad za koji se naučne institucije i pojedini naučni radnici opredijele u narednom planskom periodu. Prilikom naučno-istraživačkih aktivnosti pravnih ili fizičkih lica potrebno je pridržavati se odredaba Zakona o zaštiti prirode, a koje se odnose na pribavljanja dozvole od Agencije za zaštitu životne sredine.

3.2.4. Smjernice i prioriteti za zaštitu i održivi razvoj nacionalnog parka

Prioriteti zaštite prirodnih vrijednosti u Planu upravljanja u narednom planskom periodu realizovaće se kroz set aktivnosti definisanih u operativnom dijelu Plana upravljanja, sa naročitim fokusom na:

- Istraživanja flore i vegetacije;
- Istraživanja faune;
- Implementiranje mjera zaštite komponenti biodiverziteta;
- Identifikovanje i restauracija narušenih ekosistema;
- Edukacija lokalnog stanovništva i posjetilaca.

U cilju efikasne realizacije ovih aktivnosti, neophodno je uvećati broj stručnih saradnika u ovom planskom periodu.

Smjernice koje se odnose na prioritete u vezi sa održivim razvojem:

- Podržavati sve vidove održivog turizma;
- Uspostaviti efikasan sistem upravljanja posjetiocima;
- Podrška i kreiranje tradicionalnog i održivog korišćenja prirodnih resursa od strane lokalnog stanovništva;
- Podržavati socio-ekonomski i kulturni razvoj ovog regiona.

4. FINANSIJSKA SREDSTVA ZA SPROVOĐENJE PLANA

Prema Zakonu o nacionalnim parkovima, JPNPCG sredstva za rad obezbjeđuje iz sljedećih izvora:

- iz državnog budžeta
- iz naknada za korišćenje dobara, odnosno sopstvenih prihoda
- iz donacija
- kredita
- drugih izvora u skladu sa zakonom

4.1. Procjena sredstava za realizaciju plana upravljanja

Na nivou Javnog preduzeća za nacionalne parkove Crne Gore izrađuju se godišnji finansijski planovi i godišnji finansijski izvještaji. Finansijski plan za jednu godinu se radi na bazi prihoda i rashoda ostvarenih u prethodnoj godini i procjene prihoda po osnovu korišćenja dobara i pružanja usluga u narednoj godini, te odobrenih sredstava državnim budžetom za narednu godinu.

Kod procjene potrebnih sredstava za sprovođenje Plana upravljanja u obzir su uzeti sledeći elementi:

1. troškovi ljudskih resursa (bruto plate i ostala primanja zaposlenih),
2. ostali troškovi i drugi materijalni troškovi koji prate poslovanje,
3. finansiranje godišnjih programa upravljanja i
4. kapitalne aktivnosti

U troškove ljudskih resursa ulaze bruto plate zaposlenih u Parku, dok se finansiranje programa projektuje prema planu potrebnih sredstava za angažovanje konkretnih poslova i izvođenja određenih radova.

Troškovi finansiranja godišnjih Programa upravljanja projektovani su da se finansiraju iz državnog budžeta i sopstvenih sredstava. Ostali troškovi (materijalni troškovi koji prate poslovanja Javnog preduzeća i nacionalnih parkova: bruto zarade, održavanja osnovnih sredstava, komunalne usluge, električna energija, troškovi goriva, i ostali troškovi) dijelom se finansiraju od sopstvenih sredstava koje nacionalni parkovi ostvare u skladu sa Odlukom o visini i načinu plaćanja naknada za korišćenje dobara nacionalnih parkova. Kapitalni projekti se finansiraju iz državnog budžeta namijenjenog za kapitalna ulaganja u infrastrukturu i ostalo, dok se od eventualnih donatora obezbjeđuju sredstva za implementaciju aktivnosti definisanih projektima.

Elementi	2021. godina	2022. godina	2023. godina	2024. godina	2025. godina
Troškovi ljudskih resursa	207.150,00	217.507,50	221.857,65	226.294,80	228.557,75
Ostali troškovi	37.800,00	39.690,00	41.674,50	43.758,23	45.946,14
Finansiranje Programa	168.810,00	172.186,20	175.629,92	179.142,52	182.725,37
UKUPNO (€)	413.760,00	429.383,70	439.162,07	449.195,55	457.229,26

Elementi	2021. godina	2022. godina	2023. godina	2024. godina	2025. godina
Projektovani prihodi po godinama	261.288,00	274.352,40	288.070,02	302.473,52	317.597,20
UKUPNO (€)	1.443.781,14				

5. KAPITALNE INVESTICIJE

Opis	Vrsta investicije
1. Plan	Rekonstrukcija postojećeg planinarskog doma i prenamjena u Centar za posjetioce (sa izradom projektne dokumentacije) na Ivanovim koritima
Opis aktivnosti	Ovaj objekat je u ruiniranom stanju već duži niz godina i planira se njegova rekonstrukcija u Centar za posjetioce sa dodatnim sadržajima (turističko-informativni punkt, muzej, edukativna sala i suvenirnica). Ovakav projekat unaprijedio bi turistički sadržaj u Parku, budući da se objekat nalazi na lokaciji gdje je najveća frekvencija turista, te bi doprinio kvalitetnijoj informisanosti posjetilaca kako o nacionalnim parkovima, tako i o turističkoj ponudi Crne Gore.
Finansijska vrijednost	400.000,00 eura
Vrijeme realizacije	2 godine
2. Plan	Izgradnja vidikovaca (sa izradom projektne dokumentacije)
Opis aktivnosti	Izgradnja i uređenje vidikovaca sa pratećim sadržajem (i projektna dokumentacija) na lokacijama: - vidikovac na dijelu kat. parcele 4571, KO Njeguši, opština Cetinje. Ovaj je vidikovac planiran da bude ispod mauzoleja; - vidikovac na dijelu kat. parcele 5310, KO Njeguši opština Cetinje. Potrebno je uraditi rekonstrukciju postojećeg vidikovca "Kraljevo počivalo".
Finansijska vrijednost	35.000,00 eura
Vrijeme realizacije	1 godina
3. Plan	Izgradnja vidikovca, naplatnog punkta sa suvenirnicom i toaletom (sa izradom projektne dokumentacije)
Opis aktivnosti	Izgradnja vidikovca sa pratećim sadržajem na dijelu kat. parcele 5179, KO Njeguši opština Cetinje. Ovaj vidikovac je planiran da bude na budućoj stanici žičare. Pored vidikovca neophodno je i postavljanje naplatnog punkta u okviru koga bi bila suvenirnica, kao i izgradnja toaleta.

Finansijska vrijednost	120.000,00 eura
Vrijeme realizacije	1 godina
4. Plan	Izgradnja i uređenje parking prostora (i projektna dokumentacija)
Opis aktivnosti	Izgradnja i uređenje parking prostora (sa izradom potrebne projektne dokumentacije) na mjestima Ivanova korita i Međuvršje. Na prostoru Parka nema označenih parking mjesta, već se putnički automobili i autobusi parkiraju na dio kolovoza i time se dodatno stvaraju gužve.
Finansijska vrijednost	45.000,00 eura
Vrijeme realizacije	1 godina
5. Plan	Izgradnja dva javna toaleta sa bioprečišćivačima (i izrada projektne dokumentacije)
Opis aktivnost	Izgradnja javnih toaleta sa bioprečišćivačima (i izrada projektne dokumentacije) u mjestima Međuvršje i Kuk. Zbog planirane žičare Kotor-Kuk, kojom se predviđa pojačana posjeta nacionalnom parku, neophodno je obezbjediti i sanitarne uslove.
Finansijska vrijednost	40.000,00 eura
Vrijeme realizacije	1 godina
6. Plan	Nabavka turističkih vozila
Opis aktivnost	Nabavka dva vozila koji bi vršili prevoz putnika od naplatne rampe i budućeg parkinga na Međuvršju do Mauzoleja. Dionica puta prema Mauzoleju je uska za putnički saobraćaj, a i nema dovoljno mjesta za parking u samoj blizini Mauzoleja. Ova vrsta organizovanog prevoza bi olakšala i smanjila gužvu i blokadu puta tokom ljetnje turističke sezone.
Finansijska vrijednost	520.000,00 eura
Vrijeme realizacije	1 godina

6. SMJERNICE I PREPORUKE

Plan upravljanja Nacionalnim parkom Lovćen je osnovni planski dokument koji definiše smjernice za buduće upravljanje ukupnim vrijednostima parka (prirodnim i kulturnim), razvoj i održivo korišćenje u narednom petogodišnjem periodu.

Vodeći se smjericama definisanim IUCN kriterijumima, koji definišu upravljanje nacionalnim parkovima posebna pažnja posvetiće se:

- Poštovanju međunarodnih standarda i kriterijuma gdje su glavni ciljevi zaštita prirode i kulturno-istorijskih vrijednosti;
- Podsticanju naučno-istraživačkog rada na prostoru Parka u cilju definisanja budućih NATURA 2000 staništa;
- Razvijanju turizma zasnovanog na prirodi i daljem razvoju specifične turističke infrastrukture (centri za posjetioce, pješačko-rekreativne, biciklističke i edukativne staze, uređenje vidikovaca i dr.);
- Uspostavljanju efikasnog sistema upravljanja posjetiocima;
- Edukaciji školske populacije, lokalnog stanovništva i posjetilaca o vrijednostima parka;
- Efikasnoj promociji Parka na međunarodnom nivou;
- Unapređenje saradnje sa korisnicima prostora parka, lokalnim strukturama i NVO sektorom;
- Unapređenje prekogranične i ukupne međunarodne saradnje;

Plan upravljanja Nacionalnim parkom Lovćen zahtijeva jasne kriterijume, koji imaju za cilj očuvanje specifičnih fizičko-geografskih i bioloških karakteristika ovog prostora, ali i uvažava interese zajednica koje gravitiraju Parku i razvijaju lokalne ekonomije. U cilju razvoja regiona, od velikog je značaja definisati državne interese koji će se realizovati kapitalnim investicijama koje će biti u funkciji daljeg razvoja ovog područja

Upravo zato što područja nacionalnih parkova predstavljaju jedinstvene, ali i osjetljive prostore sa izuzetnim potencijalom daljeg razvoja, potrebno je omogućiti finansijsku stabilnost za realizaciju Plana upravljanja čime će se stvoriti uslovi za optimalno upravljanje i poslovanje ovog Javnog preduzeća.

LITERATURA

Niže se navodi literatura i drugi izvori korišćeni u pisanju ovog Plana upravljanja, kao i dodatna korisna literatura na koju se upućivalo u pojedinim dijelovima teksta.

- Dudley, N (ed.), (2008): Guidelines for Applying Protected Area Management Categories, IUCN, Gland, Switzerland.
- Hadžiablahović, S. & Kasom, G. (2007): Vodič za implementaciju Konvencije o Međunarodnom prometu ugroženih vrsta divlje flore i faune (CITES). NVO „Centar za Ekoplaniranje i prirodne resurse“, Podgorica, 137 pp.
- IUCN Regionalna kancelarija za Istočnu Evropu i Centralnu Aziju (ECARO) (2016): Materijali za obuku za pisanje plana upravljanja zaštićenim područjem. IUCN, Gland, Švajcarska i Beograd, Srbija.
- JPNPCG. Interna Baza podataka za floru i vegetaciju NP Lovćen.
- JPNPCG (2015): Nacionalni park „Lovćen“ - Plan upravljanja 2016-2020 godine. <http://www.nparkovi.me>.
- Keča N. (2013): Osjetljivost šumarskog sektora Crne Gore na štetočine i biljne bolesti. Ref. No. UNDP MNE 12-083 Finalni izvještaj.
- Krstić M. (2009): Uzgojne potrebe u šumama zaštićenih prirodnih dobara. Zaštita prirode 60/1–2. Zavod za zaštitu prirode Srbije.
- Lakušić, D., Rakić, T., Stefanović, S., Surina, B., Stevanović, B. (2009): *Edraianthus x lakusicii* (Campanulaceae) a new intersectional natural hybrid: morphological and molecular evidence. In Plant Systematics and Evolution (2009) 280:77–88.
- Lakušić, D., Liber, Z., Nikolić, T., Surina, B., Kovačić, S., Bogdanović, S., Stefanović, S. (2013): Molecular Phylogeny of the *Campanula pyramidalis* Species Complex (Campanulaceae) Inferred from Chloroplast and Nuclear Non-coding Sequences and its Taxonomic Implications. Taxon 62(3): 505–524.
- Marić, D., Rakočević, J. (2010): Biodiverzitet. Crna Gora u XXI stoljeću - u eri kompetitivnosti: Životna sredina i održivi razvoj ed. Mihailo Burić. Crnogorska Akademija nauka i umjetnosti, knjiga 73/2 pp 113-150.
- Matović, B. (2013): Analize i projekcije uticaja klimatskih promjena korišćenjem regionalnog klimatskog modela buduće rasprostranjenje i rast glavnih vrsta drveća u Crnoj Gori. Ref. No. UNDP MNE 13-026, Finalni izvještaj.
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma (2014): Prostorni plan posebne namjene NP Lovćen.
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma (2015): Nacionalna strategija biodiverziteta sa akcionim planom za period 2016 – 2020. godina, Podgorica.
- Petrović, D., Stešević, D., Vuksanović, S. (2008): Materials for the Red Book of Montenegro. Natura Montenegrina 7(2): 605-631.
- Petrović, D., Hadžiablahović, S., Vuksanović, S., Mačić, V., Milanović, Đ., Lakušić, D. (2019): Katalog tipova staništa od interesa za EU u Crnoj Gori, Verzija 3. Podgorica – Banja Luka – Beograd.
- Presetnik, P., Paunović, M., Karapandža, B., Đurović, M., Ivanović, Č., Ždravčić, M., Benda, P., Budinski, I. (2014): Distribution of bats (Chiroptera) in Montenegro. Vespertilio, 129-156.
- Pulević, V., Bulić, Z. (1994): Neki otvoreni taksonomski i fitogeografski problemi u flori Lovćena. CANU - Naučni skupovi, 34: 205-213, Podgorica.
- Pulević, V. (2005): Gradja za vaskularnu floru Crne Gore. Dopuna "Conspectus Florae Montenegrinae". Republički Zavod za zaštitu prirode CG (Podgorica), posebna izdanja, Knjiga 2
- Rohlena, J. (1942): Conspectus Florae Montenegrinae. Preslia (Praha) 20-21: 1-506.

- Speybroeck, J., Beukema, W., Crochet, P. (2010): A Tentative Species List of The European Herpetofauna (Amphibia And Reptilia). *Zootaxa* 2492:1-27.
- Stefanović, S., Lakušić, D., Kuzmina, M., Međedović, S., Tan, K., Stevanović, V. (2008): Molecular phylogeny of *Edraianthus* (Grassy Bells; *Campanulaceae*) based on non-coding plastid DNA sequences. *Taxon* 57(2): 452–475.
- Stešević, D., Čaković, D. (2013): Katalog vaskularne flore Crne Gore 1. Podgorica: CANU, Odjeljenje prirodnih nauka. Knjiga 7: 5-363.
- Tabaković-Toši M., Lazarev V., Rajković S. (2016): O integralnoj zaštiti šuma. Zbornik radova, Institut za šumarstvo Beograd.
- Taxus Forest Project D.O.O Pljevlja, Institut za šumarstvo Ad. Podgorica (2017): Bazna studija o šumama u Nacionalnom parku Lovćen (Podloga za upravljanje šumama) 2016-2020.
- Thomas, L. and Middleton, J., (2003): Guidelines for Management Planning of Protected Areas. IUCN – The World Conservation Union.
- Tomić-Stanković, K. (1970): Vegetacija Lovćena u Crnoj Gori. Zajednica naučnih ustanova Kosova, Studije 17: 1–93.
- Tomić-Stanković, K. (1970): Flora Lovćena I. Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini 7: 1–39.
- Tomić-Stanković, K. (1972): Flora Lovćena II. Zbornik Filozofskog fakulteta u Prištini 8: 1–50.
- Vujanović, V., Karadžić, D., Anđelić, M. (1994): Nalaz bora krivulja (*Pinus mugo* Turra.) na Lovćenu. CANU - Naučni skupovi, 34: 205-213, Podgorica.
- Vuksanović, S. (2016): Rasprostranjenje, horološka struktura i centri diverziteta balkanske endemične flore u Crnoj Gori. Doktorska disertacija, Biološki fakultet, Univerzitet u Beogradu: 1-347.

Linkovi:

- Euro+MedPlantBase <http://ww2.bgbm.org/europlusmed/query.asp>
- Euro + Med, 2006: Euro +Med Plant Base – the information resource for Euro-Mediterranean diversity. Published on the Internet: [tps://www.emplantbase.org/home.html](https://www.emplantbase.org/home.html)
- Catalogue of Life <http://www.catalogueoflife.org/col/>
- The Plant List <http://www.theplantlist.org>
- IPNI – International Plant Name Index <http://www.ipni.org>
- IUCN Red List of Threatened Species <https://www.iucnredlist.org/>
- EUNIS Species Database <https://eunis.eea.europa.eu/species.jsp>
- Revised Annex I of Resolution 6 (1998) of The Standing Committee to the Bern Convention, 2011 <https://rm.coe.int/1680746347>